

LA SITJA
TARDO-IBÈRICA
DELS MISSATGES,
TÀRREGA (L'URGELL).
ESTUDI
DELS MATERIALS
ARQUEOLÒGICS

*Per Ignasi Garcés i Estallo i
Oriol Saula i Briansó*

Situació i descoberta

El jaciment arqueològic dels Missatges està situat dins del terme municipal de Tàrrega, en el seu límit nord-oest, prop de la partida de l'Aguilella, del terme municipal de Barbens. Queda a mig camí entre Claravalls (a l'est) i Tornabous (a l'oest), que juntament amb Santa Maria de Montmagastrell (al nord) són els pobles actuals més propers al jaciment (fig. 1).

Les restes localitzades es troben damunt d'una suau elevació, a 310 metres d'alçada sobre el nivell del mar, al sud del turó conegut topogràficament com "lo Tossal" i a la vora d'una petita fondalada per on passava antigament la riera de Claravalls (fig. 2). En l'actualitat aquest curs d'aigua es troba parcialment modificat i desdibuixat a causa dels nivellaments de terres i, molt especialment, per les obres de construcció del canal d'Urgell i de les seves sèquies i recs.

En la zona compresa entre els pobles de Tàrrega, Claravalls, Santa Maria de Montmagastrell, Tornabous, Anglesola i Vilagrassa, s'han documentat nombrosos assentaments d'època ibèrica i romana republicana, fruit de les prospeccions realitzades per Joan Tous i Ramon Boleda (BOLEDA, 1976). A tres quilòmetres al voltant de la partida de Missatges es troben els jaciments de l'Aguilella (Barbens), Cal Sociats (Barbens-Tornabous), el Tossal Gros d'Espígol i Espígol B (Tornabous), els Tossalets i els Vilars de Claravalls (Tàrrega), tots ells coneguts per prospecció, i el poblat del Molí d'Espígol (Tornabous), jaciment ibèric de gran extensió on s'han practicat diverses campanyes d'excavació.¹ Entre els tres i els cinc quilòmetres de distància hi ha l'Hostal del Torres, el Tossal Rodó de Santa Maria de Montmagastrell, el Pla de Tàrrega, la Canaleta i el Tossal del Mor, tots cinc al terme de Tàrrega; el Tossal de les Forques i el Putxet de Vilagrassa i el Tossal de Sant Pere (Anglesola), tots ells també coneguts bàsicament per prospecció.

El tossal on s'emplaça el jaciment dels Missatges es troba molt afectat pels nivellaments agrícoles que han desfigurat l'antiga fesomia de l'indret i han destruït conseqüentment gran part de les restes arqueològiques que hi poguéss haver. Va ser precisament com a conseqüència d'unes extraccions de terres, que uns veïns de Tornabous s'adonaren de l'existència del jaciment a finals de la dècada dels vuitanta. El rebaixament del terreny deixà a la vista un retall antic, practicat al terreny natural, reomplert de terra i d'una gran densitat de fragments de ceràmica, restes òssies i d'altres vestigis arqueològics. Aquests afeccionats recuperaren bona part del material posat al descobert, procedent de l'esmentat reompliment.

Anys més tard, les persones que descobriren el jaciment es posaren en contacte amb els autors d'aquest treball per tal que es pogués estudiar el conjunt de ceràmiques i altres restes exhumades.²

Tot i que la troballa i la recuperació dels materials es realitzà d'una manera no-metòdica, el conjunt de ceràmiques i altres elements procedien del reompliment d'un únic retall i constituïen un conjunt tancat de gran interès.

Malgrat que no s'arribà a documentar la planta del retall, que al seu temps es trobava afectada per les extraccions de terres abans esmentades, és molt probable que l'estructura descoberta fos una sitja, de planta ovalada, d'un metre i mig de diàmetre, i de la qual es conservava més d'un metre de la seva fondària original. De les informacions orals es desprèn que el fons de la sitja era còncav i es trobava excavat al terreny natural. En aquest indret els nivells geològics són de capes de calcàries lacustres, gresos carbonatats de gra molt fi i llims carbonatats de coloració rosada, intrekalats amb argiles roges; materials dipositats durant l'oligocè en un medi d'antiga plana d'inundació fluvial.³

A part del reompliment del retall de la possible sitja, la simple comprovació visual sobre el terreny evidència la presència de restes ceràmiques disperses en un radi de vora cinquanta metres, sense estratigrafies ni

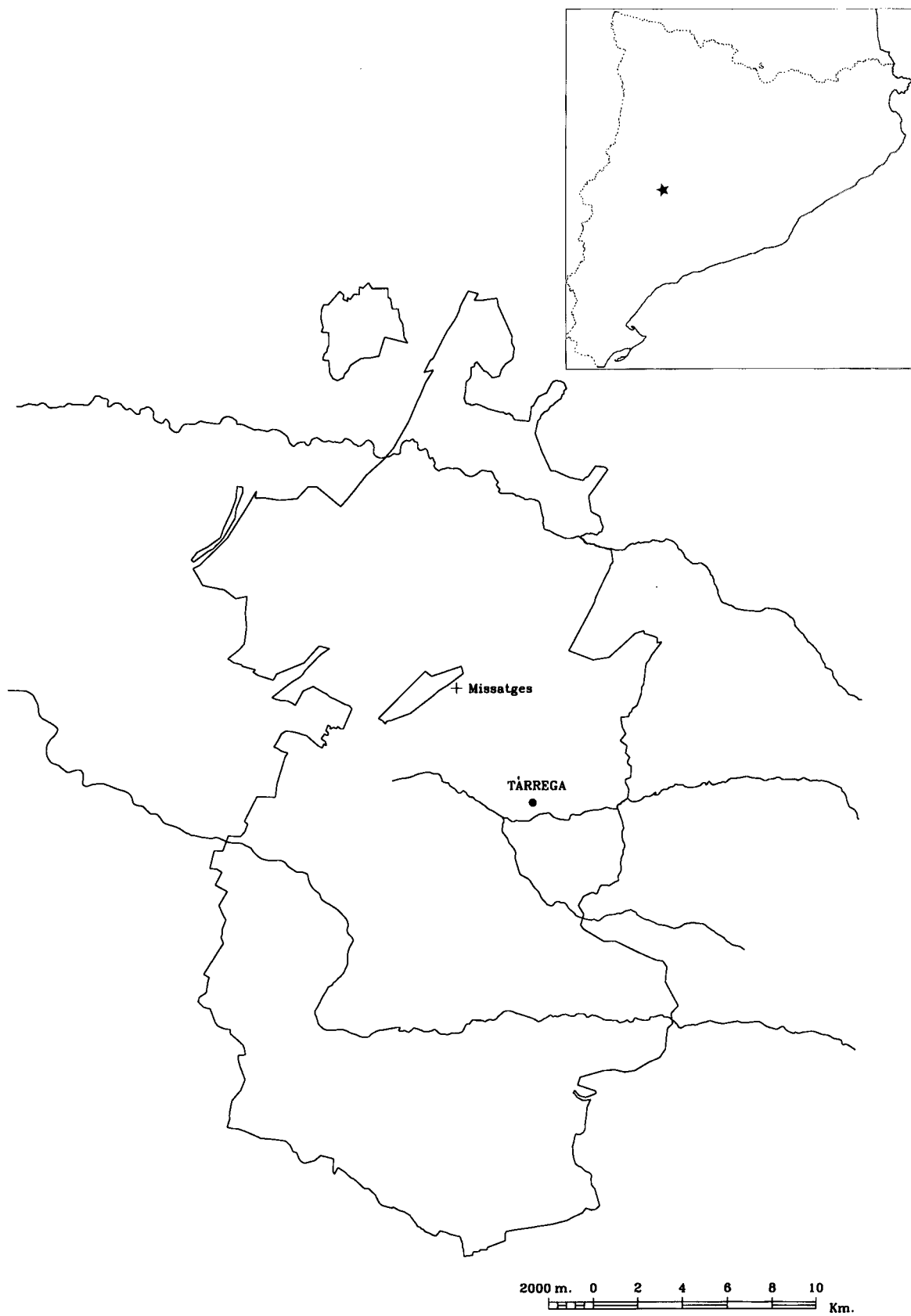

Fig. 1

Mapa de situació del jaciment dins de la comarca de l'Urgell i dins de Catalunya.

Fig. 2

*Indret on va ser localitzada la sitja dins de la partida dels Missatges.
En segon terme, al fons, la conca de la riera de Claravalls i "lo Tossal".*

estructures observables. Aquesta dispersió, malgrat les remocions esmentades, pot indicar l'existència d'un jaciment més extens i complex.

La hipotètica sitja, un cop amortitzada la seva funció inicial, s'hauria reutilitzat com abocador i es col·matà d'escombreries i recipients ceràmics en desús. L'interès de la mateixa residia en el fet d'aportar un conjunt de materials arqueològics força homogenis dins de l'horitzó ibèric tardà. Aquest conjunt de materials, essencialment ceràmics, són l'objecte del nostre estudi.

Estudi dels materials

1. Ceràmica de vernís negre

1.1. Ceràmica àtica

1. MI-001. Fragment de fons de producció àtica, forma Lamb. 22. Peu amb ungulació inferior i reserva de vernís. Pasta de color marró rogenc, d'argila ben decantada i fractura en arestes marcades. Vernís negre espès, lluent, de conservació desigual i escrostat en el fons intern. Presenta un ribet rogenc a l'extrem intern del peu. Conserva una porció de palmeta deficientment estampada. Diàmetre aproximat de la base: 10,2 cm (fig. 3,1).

Aquest peu ungulat clarament atribuïble a produccions àtiques, forma Lamb. 22 (LAMBOGLIA 1952, 171-172), datable en el segle IV a.C. sembla tractar-se d'un fragment residual de ceràmica.

1.2 Campaniana A

1. MI-012. Onze fragments de la part superior d'un bol de ceràmica campaniana A mitjana, forma Lamb. 27b. Pasta de color marró vermellós, de fractura en aresta, amb algunes fines partícules micàcies i calcàries, i amb presència de vacúoles. Argila ben decantada. Vernís negre, espès, lluent i ben adherit, amb irisacions metal·litzades. Acusa un cert desgast a la part superior del llavi. En la zona exterior propera a l'arrancament del peu, que no es conserva, hi ha les característiques empremtes digitals (fig. 3,2).

Fragment de bol forma Lamb. 27b o del tipus F2784/2984 en la classificació de Morel (MOREL 1981, 224 i 243-245) de llavi vertical o lleugerament reentrant, i cos suau sense flexions brusques, propi de la Campaniana A de la segona meitat del S. II a.C. o principis del S. I a.C. En el poblat ibèric d'Alorda Park es documenta en un context del tercer quart del segle II a.C. (SANMARTÍ i SANTACANA 1992, 76 fig. 88,5); també en la fase II de l'Argilera, amb dates que van entre 130/120 a.C. i incis del S. I a.C. (SANMARTÍ et alii 1984, 28) i en un horitzó més tardà (80/70 a.C.) en el dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (MIRÓ et alii 1988, 55 i n. 468).

2. MI-003. Onze fragments d'un plat de campaniana A tardana, forma Lamb. 5. Pasta de color marró-roig, granulosa, d'argila ben decantada, amb alguna petita vacúola i de fractura rectilínia, amb els costats roms. Presenta partícules calcàries i fines partícules micàcies. Vernís espès, negre i tornassolat, desgastat al llavi i amb empremtes marronoses característiques vora el peu exterior. El fons intern es troba decorat per un cercle central inscrit en dos cercles concèntrics de major diàmetre. Diàmetre de la vora: 25 cm. Diàmetre de la base: 6,5 cm (fig. 3,3).

Aquest bol de la forma Lamb. 5 (LAMBOGLIA 1952, 158) correspon genèricament a l'espècie F2250 de Morel, la tendència poc profunda del vas i la seva vora vertical el situarien preferentment en la sèrie F2252, pròpia de la campaniana A; fins i tot la secció triangular del peu, recta a l'exterior i inclinada a l'interior, dintre del tipus 17 de l'ordenació d'E. Sanmartí (SANMARTÍ 1978, 598, lám. 101), és idèntica al tipus F2252c1 procedent d'un dipòsit de Solunt que es pot datar a la segona meitat del S. II a.C. (MOREL 1981, 153). Presenta un petit solc en el punt d'unió del peu amb la paret exterior. La desaparició de les palmetes estam-

pades en la campaniana **A** i la seva substitució per cercles incisos ha estat fixada tradicionalment a finals del segle II a.C. No obstant J.P. Morel ha proposat remuntar en dos o tres decennis aquesta desaparició, en base a les observacions dels nivells de destrucció de Cartago de 146 a.C. i on els cercles concèntrics incisos són pràcticament absents, però es documenta la seva aparició ja amb profusió al tercer quart del segle II a.C.; per exemple serien freqüents a Entremont i al peci de Giannutri, que es podria situar cap al 140-130 a.C. (MOREL 1978, 158). P. Arcelín també data l'aparició dels cercles concèntrics en el tercer quart del segle II a.C. (ARCELÍN, 1973, 108). No obstant, la verticalitat del peu ens indica que la seva cronologia també pot ser de la primera meitat del segle I a.C.

3. MI-006. Disset fragments d'un plat de campaniana **A** tardana, forma Lamb. 5. Pasta de color marró vermellós, ben decantada, amb partícules calcàries de gra petit i alguna petita vacúola. Fractura rectilínia en aresta. El vernís és negre, ben adherit en general i lluent, de reflex metal·litzat més acusat a la cara externa. Presenta les característiques empremtes marronoses al voltant del peu exterior. La decoració es troba composta per dos cercles concèntrics al fons intern. Diàmetre de la vora: 24 cm. Diàmetre de la base: 7 cm (fig. 3,4).

Pertany a la mateixa forma Lamb. 5/Morel F2250 que l'exemplar anterior, encara que conserva la vora lleugerament exvasada i, en particular, el seu peu recorda millor el tipus F2255f2, procedent de Tamuda i datable com el cas anterior a la segona meitat del S. II a.C. (MOREL 1981, 154). No obstant, el detall del peu lleugerament inclinat a l'interior i ample ens indica que podríem trobar-nos davant d'una peça quelcom més tardana, com les trobades a les sitges del kardo **B** (antic decumanus **B**) d'Empúries amortitzades amb la construcció immediata de la ciutat romana entre el darrer decenni del S. II a.C. i els dos primers decennis del segle I a.C. (AQUILUÉ et alii 1984, 368-369, i fig. 123,10).

4. MI-008. Sis fragments corresponents a la part inferior d'un plat de ceràmica campaniana **A** tardana. La pasta és marró vermellosa, amb algunes porcions ennegrides per contacte amb el foc; partícules fines de mica daurada i calcàries, també presenta algunes vacúoles, fractura rectilínia rugosa. El vernís és de color negre, lluent, amb irisacions metàl·liques, parcialment després a la zona central de la cara interior i desgastat a la superfície externa; presenta empremtes digitals a l'entorn de l'exterior del peu. Diàmetre aproximat de la base: 8 cm (fig. 3,5).

Aquest fragment deu pertànyer a un bol similar als dos comentats anteriorment (Lamb. 5/Morel F2250), però en no tenir vora no aporta gaires dades noves. El peu és morfològicament afí al cas anterior (tipus 17 de SANMARTÍ 1978, 598, làm., 101), però les parets són més gruixudes i la profunditat del recipient era major, elements tots propis d'exemplars d'ambients de segona meitat del S. II a.C. o primer quart del S. I a.C.

1.3. Campaniana **B** i B-oide

1. MI-011. Disset fragments que permeten reconstruir gran part d'un plat de campaniana B-oide de producció calena. Forma Lamb. 5. Pasta de color beix amb fines partícules micàcies, argila ben decantada i homogènia, de fractura rectilínia, amb tendència a formar arestes. Vernís negre, lleugerament granulós a l'interior, de reflex metàl·lic tornassolat, ben adherit en general, però parcialment després a la vora i erosionat en el fons intern. L'interior del peu es troba vernissat, però la superfície de contacte només es troba vernissada parcialment. Presenta les característiques empremtes digitals al peu i al voltant.

El fons intern es troba decorat per un solc acanalat amb forma de cercle de petit diàmetre, al centre, envoltat per un segon cercle que delimita juntament amb altres dos cercles concèntrics una franja de sis a set cercles d'estries fetes amb rodet. Diàmetre de la vora: 22,8 cm. Diàmetre del peu: 7,3 cm (fig. 4,1).

Vas de forma Lamb. 5 o Morel F2250 de ceràmica B-oide de producció calena. Segueix prop el tipus F2257, poc profund i de vora aixecada, que en les seves variants es concentren en la segona meitat del S. II a.C. (MOREL 1981, 155). Aquesta mateixa cronologia havia estat atorgada per E. Sanmartí a alguns exemplars força afins morfològicament, procedents de diferents punts d'Empúries: el n. 181 del magatzem Gandia, amb el peu quelcom més oblic en la paret externa i el típic esglaó en la base; o els exemplars 364 i 365 del mateix conjunt (SANMARTÍ 1978, 103, 148-149); un exemplar força semblant en el perfil i idèntica disposició d'estries es el procedent de la incineració n. 37 de les Corts (SANMARTÍ 1978, 182 i n. 449); la lleugera

depressió en la superfície de repòs apareix també en l'estrat V de la muralla Rubert, corresponent al primer moment d'utilització d'aquesta estructura: finals del S. II a.C. i inicis del S. I a.C. (SANMARTÍ 1978, 251, 717). La forma 5 en campaniana B és la més abundant proporcionalment entre les importacions trobades en el conjunt ceràmic conegut com "La tienda del alfarero", de l'Alcúdia d'Elx i datable entre finals del S. II a.C. i inicis del S. I a.C. (SALA 1992, 69-81, 153 i 165-167). El nostre exemplar troba grans afinitats formals i decoratives amb les peces núms. 406 i 528 de la revisió de la ceràmica de Cales, per a les quals s'ha suggerit una datació centrada a grans trets en el segle II a.C. (PEDRONI 1986, 188 i 231-232).

2. MI-004. Cinc fragments d'un plat de campaniana B-oide, forma Lamb. 5. Pasta marró-beix, amb zones vermelloses, d'argila ben decantada, amb partícules micàcies, de fractura rectilínia. Vernís negre ben adherit, amb un reflex lleugerament blavós, més verdós al fons intern, per efecte d'amuntegament durant la cocció. Presenta empremtes marronoses característiques al peu exterior, sense vernís en el fons extern. La decoració interior és formada per cinc línies de rodeta estriada entre dos solcs incisos i un petit cercle incís al punt central. Diàmetre de la vora: 34 cm. Diàmetre de la base: 8,2 cm (fig. 5).

Gran plat de forma Lamb. 5/7, Morel F2286 de campaniana B-oide (MOREL 1981, 162). El peu presenta un esglaó en la base poc massís, angulós en la seva part superior i arrodonit en l'inferior, aspecte datable en la segona meitat del S. II a.C., la presència d'un solc acanalat en la superfície de repòs és una característica que, en campaniana B, Enric Sanmartí, en la seva ordenació de la forma de les bases de la Campaniana B d'Empúries, data en el segon quart del segle II a.C. (SANMARTÍ 1978, 599 i lam. 102). En la tipologia de Morel s'adscriu a la sèrie P121 pròpia de la campaniana B i afins, amb cronologia similar a la que dona Sanmartí (MOREL 1981, 451). De tota manera, aquest detall tampoc és conclouent pel que fa a la cronologia, que pot ser més tardana.

3. MI-005. Fragment de vora de plat de campaniana B, forma Lamb. 5/7. Presenta un marcat facetat exterior sota el llavi. Pasta beix, d'argila ben depurada amb alguna partícula calcària, de fractura rectilínea amb arestes marcades. Vernís negre de reflex blavós, ben adherit excepte en el llavi, zona on no es conserva (fig. 4,6).

El comentari de la peça MI-011 és vàlid per a aquest fragment de vora de forma Lamb. 5/7 Morel F2255 o F2257 (MOREL 1981, 154-155). Segona meitat del S. II a.C. o principis del S. I a.C. La qualitat de la peça pot ser indicadora d'una adscripció a les autèntiques produccions de campaniana B etrusques, cosa que no podem afirmar pel que fa a la resta d'exemplars, catalogables com a B-oïdes.

4. MI-009. Dos fragments pertanyents a la base d'un plat de campaniana B-oide de producció calena, forma Lamb. 5/7. Pasta beix ben decantada, amb fines partícules micàcies i fractura rectilínia, recta i regular. Vernís negre de reflex tornassolat, espès, ben conservat en general, però desgastat a la part central del fons intern. La part interior del peu es troba sense vernissar, tot i que presenta alguns regalims i empremtes digitals, també visibles al voltant de la zona exterior del peu. El fons intern presenta tres solcs circulars acanalats, concèntrics; entre els dos cercles exteriors hi ha una suau decoració estriada efectuada amb rodeta, que forma cinc cercles. Diàmetre de la base 7,3 cms. (fig. 4,2).

Peu corresponent a la forma Lamb. 5/7 o genèricament Morel F2200 ja que és difícil de precisar el tipus concret. En tractar-se d'una producció calena no seria improbable una datació en la segona meitat del S. II a.C. Correspon al tipus de peu n. 26 de la seriació d'E. Sanmartí d'Empúries i, en concret, per l'exemplar trobat en una sitja al Camp Laia es podria datar en el pas del segle II a.C. al segle I a.C., encara que aquest mateix autor adverteix que continuen trobant-se al llarg de la primera meitat del segle I a.C. (SANMARTÍ 1987, 599-600 i fig. 102).

5. MI-010. Dos fragments del fons d'una base d'un plat de campaniana B-oide, forma Lamb. 5/7. Pasta marró-beix, amb zones lleugerament rosades. Argila ben decantada, amb fines partícules micàcies i fractura rectilínia, amb tendència a formar arestes. Vernís negre de reflex tornassolat, espès, ben conservat en general. La part interior del peu es troba sense vernissar, tot i que presenta alguns regalims. En la zona exterior del peu i al seu voltant s'aprecien empremtes digitals. El fons intern presenta un solc acanalat en forma d'espiral a la part central, un altre cercle de diàmetre curt, que el circumscriu, i dos altres solcs acanalats, junts, de forma

circular que envolten tot el conjunt. El fons extern presenta a l'interior del peu tres traces rectilínies incises que poden tractar-se d'una marca feta amb posterioritat a la cocció. Diàmetre del peu 6,3 cms. (fig. 4,3).

Fragment de fons forma Lamb. 5/7 o Morel F2200. El comentari respecte al tipus de peu aplicat a l'exemplar anterior és vàlid per a aquest fons. Datació entre finals del segle II a.C. i la primera meitat del segle I a.C.

6. MI-002. Dotze fragments de la part superior d'una copa de campaniana de producció B-oide, forma Lamb. 1. Presenta dos marcats solcs acanalats, de traça desigual, sota la vora externa. Pasta de color marró clar, d'argila ben decantada, amb fines partícules micàcies i de fractura en aresta. Vernís espès, negre tornasolat, amb zones esquerdades i desgastat al llavi. Presenta empremtes marronoses i zones sense vernís prop de l'arrencament del peu per la part externa. Decoració conservada d'un solc acanalat a la part interior del fons. Diàmetre de la vora: 14,8 cm (fig. 4,5).

Vas del gènere F2300 de Morel que correspon a la popular forma Lamb. 1. La pèrdua del peu impedeix precisar l'espècie concreta en l'arc de possibilitats recollides per J.P. Morel. La consideració de l'existència de més de dos solcs sota la vora l'aproparia a l'espècie 2320, produccions d'aire etrusquitant i les seves imitacions, amb una cronologia àmplia que aniria des de les darreres dècades del S.II a.C. a la primera meitat del S.I a.C. (MOREL 1981, 164). L'exemplar que ens ocupa es caracteritza per la verticalitat pronunciada de les parets exteriors i existeix a Empúries un conjunt de peces amb característiques morfològiques afins, i també vernissos lluent sòlids i ben adherits, que E. Sanmartí paral·lelitzava entre si i situa en el pas del S. II a.C. a l'I a.C.: la sitja republicana del Camp Laia (*decumanus B*), les cases romanes i el magatem Gandia (SANMARTÍ 1978, 103-104, i respectivament n. 1330, 595 i 183).

7. MI-007. Vuit fragments de la vora i cos d'una copa de campaniana B-oide, forma Lamb. 8. Pasta marró beix, ben decantada, amb algunes partícules calcàries i micàcies, de fractura recta i neta. El vernís és negre, lleugerament blavós, de superfície una mica granulosa, ben adherit i excel·lentment conservat a l'interior, però quelcom després a l'exterior i en particular a la vora, que pràcticament no en conserva. Presenta un solc acanalat sota la part externa de la vora. La decoració interior consisteix en un solc circular que delimita almenys dos cercles concèntrics conservats d'estries de rodeta. Diàmetre aproximat de la vora: 13,6 cm (fig. 4,4).

La forma corbada del cos, el diàmetre petit, la vora exvasada i quelcom recrescuda ens porten a situar aquest vas en la forma Lamb. 8a. No obstant això, en treballs posteriors, com el de la nau romana de Spargi (LAMBOGLIA 1961, 143-166), aquest autor acabà reconeixent les dificultats de distingir ambdues formes i proposa una nomenclatura genèrica d'1/8 per a l'antiga variant 8a, que és la que ens ocupa. En el compendi de Morel esdevé el tipus F2566 de campaniana **B** i produccions afins, genèricament de la segona meitat del S. II a.C. (MOREL 1981, 185-186). L'exemplar de Missatges només té un solc prop del llavi, en lloc dels dos característics, i presenta un peculiar gir de l'extrem final de la vora.

2. Produccions amfòriques

Les àmfores vinateres aparegudes als Missatges corresponen a la forma Dressel 1. Aquesta forma fou subdividida per N. Lamboglia en tres subtipus: 1A, 1B i 1C, atenent a variants en la morfologia de la vora, del cos i de la posició de les nanses. En l'actualitat aquesta divisió troba nombrosos obstacles; no obstant això, es comprova que la variant 1A apareix després del 146 a.C. (gairebé absent en els nivells de destrucció de Cartago) i abans del 133 a.C. (pel nodrit conjunt dels campaments de Numància) (SANMARTÍ 1985, 130-161). Les importacions d'1B arriben des dels darrers anys del segle II a.C. i, al seu torn, les 1C, des de principis del segle I a.C. Els tres tipus conviuen al segle I a.C. i deixen d'importar-se vers el 50/30 a.C. (PÉREZ 1995, 176). La presència d'àmfores Dressel 1 és força corrent en contextos tardorepublicans, tant a la costa com a l'interior, i indiquen un moment d'intensa romanització caracteritzat per l'aparició de la xarxa viària romana, la fundació de ciutats amb planta regular i explotacions rurals que imiten els models itàlics, entre finals del segle II a.C. i la primera meitat del segle I a.C. (NOLLA i NIETO, 1989, 381-382). Els conjunts tan-

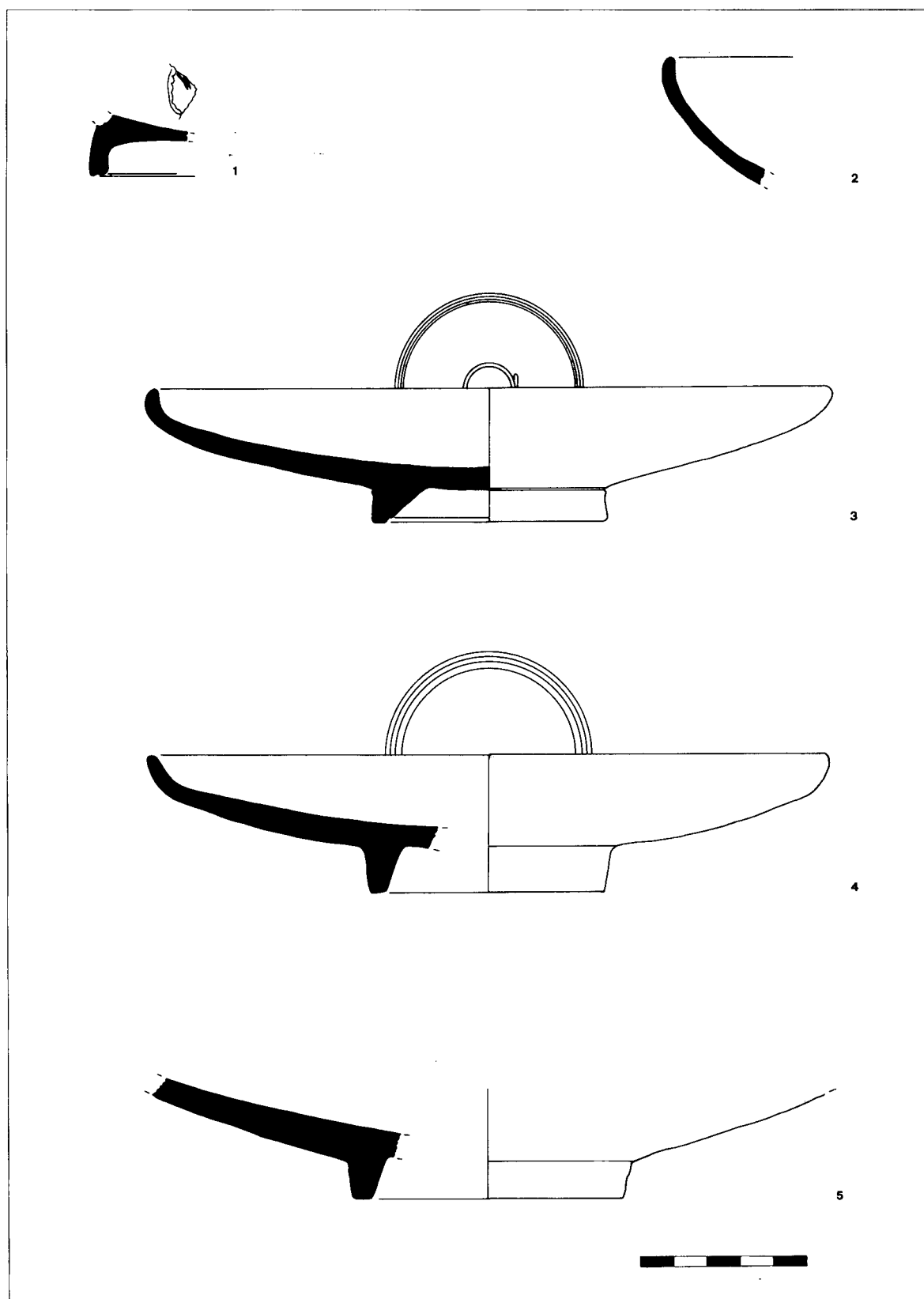

Fig. 3

Ceràmica de vernís negra àtica i campaniana A.

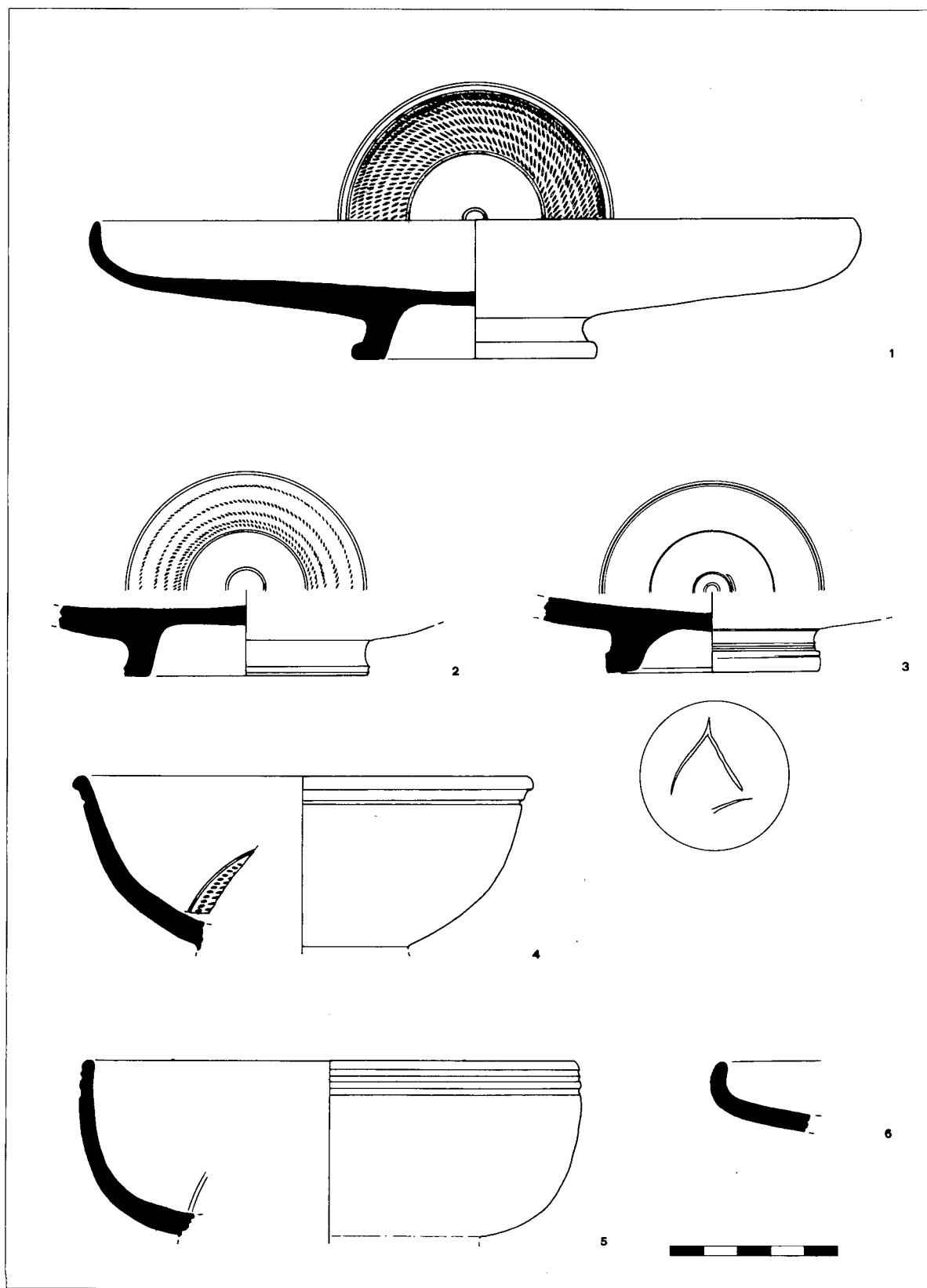

Fig. 4

Ceràmica de vernís negre campaniana B i B-oide.

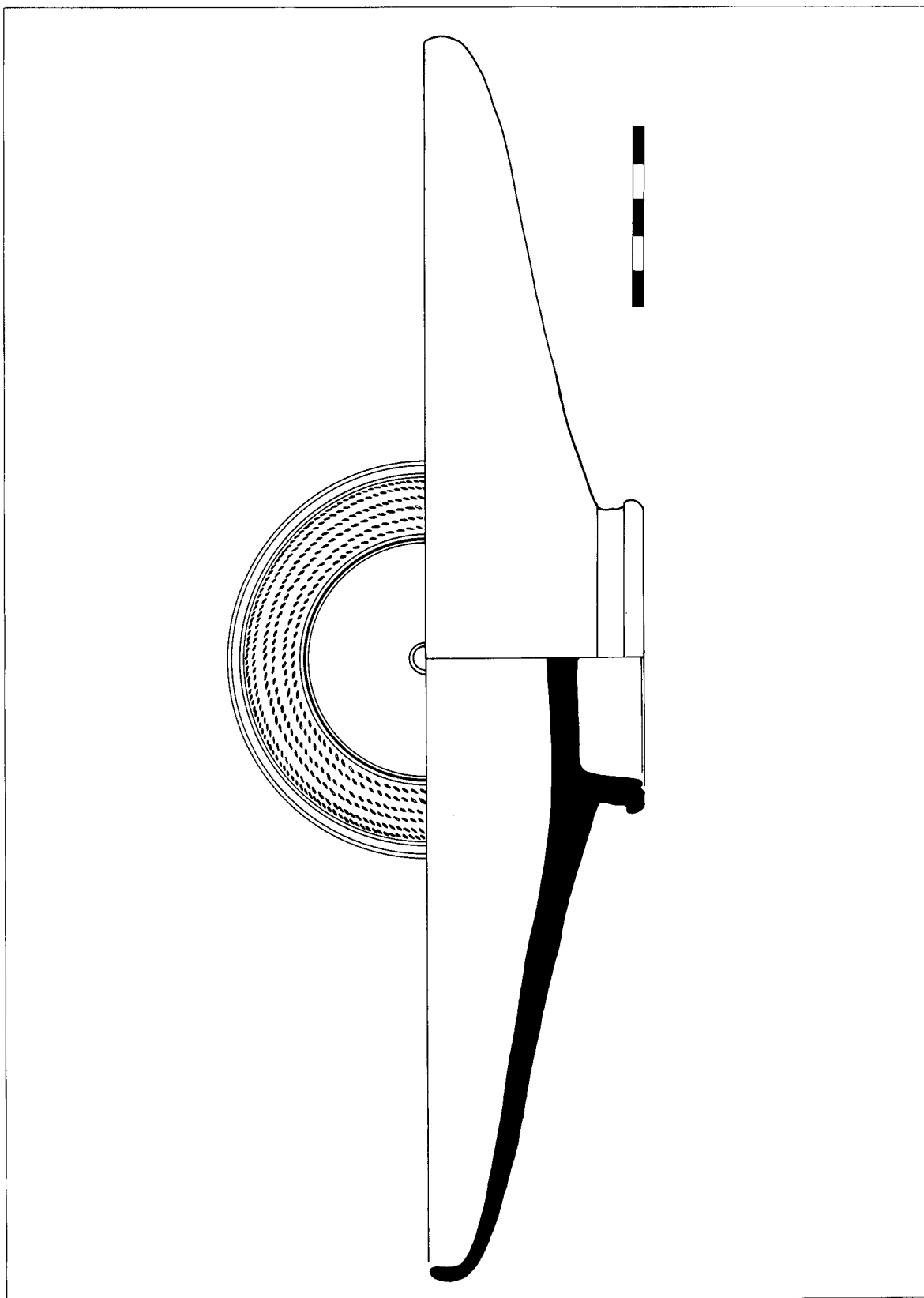

Fig. 5

Ceràmica de vernís negre campaniana B.

cats més destacables d'aquest moment a Catalunya són les sitges d'Empúries (AQUILUÉ et alii 1984) i Burriac (Cabrera de Mar, Maresme (MIRÓ et alii 1984).

L'alçada dels llavis de la variant 1A als Missatges va dels 37 als 46 mm. La variant 1B presenta dos llavis de 36 i 47 mm d'alçada. Les alçades dels llavis de la variant 1C oscil·len entre els 50, 60 i els 66 mm. Els pivots, a excepció dels dos exemplars clars de Dressel 1C (MI-126 i MI-103), que presenten fons amb pivots massissos ben desenvolupats, són molt petits, poc pronunciats i arrodonits en el seu extrem inferior. Aquests fons difereixen dels prototipus propis de la forma Dressel 1.

Pel que fa a les pastes, la major part dels exemplars tenen la pasta típica, de color roig amb tonalitats rosa o violeta, amb molts grans d'augita en el desgredant. Rugosa, dura, de fractura irregular i vacuolada. Per altra banda, la totalitat dels exemplars clars de Dressel 1C presenten una pasta de coloració marró, roig o rosat, de fractura poc rugosa i més regular, i amb el desgredant menys visible.

Les engalbes es conserven, en més bon o mal estat, en la totalitat dels exemplars recuperats, i són de tonalitats beix i grogues.

A continuació descrivim les peculiaritats d'aquestes àmfores, deixant el comentari dels *tituli picti* per a un capítol posterior.

2.1. Àmfores itàliques Dressel 1A

1. MI-101. Vint-i-cinc fragments corresponents al perfil superior d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1A. Espatlla de perfil arrodonit, amb una suau inflexió en la zona de contacte amb el coll, d'on arrenquen les nanses, de les quals només se'n conserva una de forma parcial. Pasta de nucli marró violeta, amb el contorn exterior vermellós, rugosa, dura, de fractura irregular i vacuolada. Desgredant heterogeni, amb un important component d'augita, de procedència volcànica, i mica daurada. La superfície externa es troba coberta per una engalba de color beix-groc, densa, que acusa un cert desgast en zones del cos. Presenta una banda pintada sota el llavi, només conservada en un curt segment. Sota la vora, i al costat d'una de les nanses, hi ha un *titulus pictus* escrit amb pintura roja, de lectura difícil a causa de la superposició dels signes. El diàmetre de la vora és de 13,5 cm. El diàmetre màxim del cos és de 31,2 centímetres (fig. 6).

2. MI-106. Quinze fragments corresponents a la vora, coll i arrencaments de nansa d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1A. Pasta de color marró vermellós, rugosa, dura, de fractura irregular i vacuolada. El desgredant és heterogeni, amb un predomini d'augita i amb algunes partícules vermelloses grans. La superfície externa i el llavi intern es troben recobertes per una engalba de color beix-groc. El coll presenta, en una banda, un *titulus pictus* de tres signes, "MMG" (la darrera lletra també pot ser interpretada com una "C" o una "Q"), i un altre *titulus pictus*, a l'altra banda, que sembla representar la lletra "O" ("C" o "Q"), ambdós de color vermell i molt esborrats. El diàmetre de la vora és de 13,6 cm (fig. 8,3).

La inscripció principal conservada en aquesta àmfora sembla un trianòmina. Pot fer referència al productor o bé a l'expedidor de l'àmfora.

3. MI-112. Cinc fragments corresponents a la vora, el coll i els arrencaments de les nanses d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1A. Pasta de nucli vermellós, lleugerament violaci, rugosa, dura, de fractura irregular i vacuolada. El seu desgredant és heterogeni, amb un important component d'augita, de procedència volcànica, i mica daurada. La superfície externa es troba coberta per una engalba de color beix fosc, molt desgastada. El diàmetre de la vora és de 13,8 cm (fig. 8,1).

4. MI-102. Fragment corresponent a la vora i el coll i els arrencaments de nansa d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1A. Pasta de nucli marró violeta, amb el contorn exterior marronós, rugosa, dura, de fractura irregular i vacuolada. El desgredant és heterogeni, amb un important component d'augita, de procedència volcànica. La superfície externa es troba coberta per una engalba de color beix-groc. El diàmetre de la vora és de 13,4 cm (fig. 8,2).

5. MI-120. Cinquanta-set fragments corresponents al cos i inici del coll d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1A. Presenta els dos arrencaments de nansa damunt de l'espatlla de perfil arrodonit. La fractura del coll és troba efectuada en un mateix nivell i ha estat objecte d'un allisament posterior, a l'igual que els arrencaments de les nanses. El pivot és poc pronunciat, massís, amb la part inferior arrodonida. La pasta és de color rosat, rugosa, dura, de fractura irregular i vacuolada. El desgredant és heterogeni amb un important component d'augita, de procedència volcànica i algunes partícules de color vermell de gra mitjà. La superfície externa es troba recoberta per una fina engalba de color beix-groc, conservada de forma desigual i que deixa a la vista les fines i abundants partícules de desgredant de la pasta. L'alçada conservada és de 65,7 cms. El diàmetre del coll en el seu punt de ruptura és de 15,5 cm i l'amplada màxima del cos és de 31,2 cm (fig. 7).

Aquesta peça ha estat identificada com una forma Dressel 1A, tot i no presentar el coll i la vora, determinants de cara a una catalogació precisa de l'àmfora. Malgrat tot, el perfil i l'alçada del cos i l'inici del coll ens permeten adscriure aquest exemplar dins de la variant A de les Dressel 1.

Com a fet interessant cal destacar l'allisament que s'ha practicat en la línia de ruptura del coll, el qual ens pot indicar un reaprofitament posterior de l'àmfora. En aquest sentit aquesta modificació de la peça pot guardar relació amb els discs de lloseta calcària retallats de forma arrodonida (fig. 32, 2 i 3) i amb diàmetres molt similars a l'amplada del coll en la seva línia de ruptura.

2.2. Àmfores itàliques forma Dressel 1B

1. MI-110. Vuit fragments corresponents a la vora, part superior del coll i una nansa d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1B. Pasta de color vermellós, dura, de fractura quelcom rugosa, amb vacúoles i partícules de desgredant calcari, micaci daurat, augita i components vermellosos de gra mitjà, particularment visibles a la part superior del llavi. La superfície externa presenta una engalba de color beix fosc. El diàmetre aproximat de la vora és de 14 cm (fig. 8,4).

2. MI-105. Cinc fragments corresponents a la vora, part superior del coll i als dos arrencaments de les nanses d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1B. Pasta de nucli rosat-vermellós amb el contorn exterior roig, rugosa, dura, de fractura irregular i vacuolada. El seu desgredant és heterogeni, amb un important component d'augita i partícules vermellores de gra gros, de procedència volcànica. La superfície externa es troba coberta per una engalba de color beix-groc. A la part exterior de la vora presenta un *titulus pictus* de color vermell, que representa una "X". El diàmetre de la vora és de 14,8 cm (fig. 10,1).

3. MI-121. Vint-i-tres fragments corresponents al cos, inici del coll i a un arrencament de nansa d'una àmfora itàlica, possible forma Dressel 1B. L'espatlla és arrodonida, amb una suau depressió, ressaltada amb una aresta, en la zona de contacte amb l'inici del coll, d'on arrenquen les nanses. El pivot, massís però poc desenvolupat, es troba trencat per la part inferior. La pasta és de color rosat vermellós, fullada, rugosa, relativament dura, de fractura irregular i vacuolada. En algunes zones presenta descrostaments a la superfície interna. El seu desgredant és heterogeni amb un important component d'augita, de procedència volcànica. La superfície externa es troba recoberta per una fina engalba de color beix-groc, que deixa a la vista les fines i abundants partícules de desgredant de la pasta. L'alçada conservada és de 60,3 cm el diàmetre del coll en el seu punt de ruptura és de 13 cm i l'amplada màxima del cos és de 33 cm (fig. 9).

Apuntem la possibilitat que aquest cos es correspongui amb la vora i coll MI-105 (fig. 10,1) anteriorment descrit, en base a l'adscripció formal, el tipus de pasta i el tractament de superfície dels dos exemplars.

2.3. Àmfores itàliques forma Dressel 1C

1. MI-103. Trenta-un fragments corresponents al perfil sencer d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1C. Li manquen les dues nanses, de les quals només es conreen part dels arrencaments. Presenta una línia incisa

horizontal a la part mitja del cos. El pivot és massís i pronunciat, amb la part inferior pràcticament plana, amb una suau concavitat a la part central. Pasta bescuitada, amb el nucli intern de color marró-gris i el nucli extern i les superfícies de color marró-rosat, dura, poc vacuolada, quelcom rugosa i de fractura rectilínia. Conté desgreixants calcaris i de mica daurada de gra fi. La superfície exterior és recoberta per una engalba beix, amb regalims de la mateixa engalba, de tonalitat més fosca, a l'interior de la vora i part del coll. En el punt d'unió del coll amb la vora hi ha una zona de reserva d'engalba. El diàmetre de la vora és de 14,2 cm, l'alçada total de la peça és de 109,7 cm i l'amplada màxima del cos és de 29,2 cm (fig. 11).

2. MI-108. Fragment corresponent a la vora, coll i arrencament de nansa d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1C. La cara superior de la nansa forma una triple acanaladura de desenvolupament vertical. Pasta de color marró vermellós, dura, de fractura rectilínia, quelcom rugosa, amb alguna vacúola i partícules de desgreixant calcari, micaci daurat i alguns components de color fosc. La superfície externa i també la interna es troben recobertes per una engalba de color beix groc. El coll presenta un *titulus pictus* de color vermell: F(alernum) A(...)(nnorum) *vel* A(mineum). El diàmetre de la vora és de 13,8 cm (fig. 10,2).

3. MI-109. Vuit fragments corresponents a la vora, el coll i a un arrencament de nansa d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1C. Pasta de color marró rosat, dura, de fractura rectilínia, quelcom rugosa, amb alguna vacúola i partícules de desgreixant calcari, micaci daurat i alguns components de color fosc. La superfície externa i l'interior del llavi presenten una engalba de color beix. Té una zona de reserva en la zona de contacte entre el coll i la vora. El coll presenta un *titulus pictus* de color vermell: F(alernum) AMIN(eum) *vel* AN(norum).IIII (quattuor). El numeral es troba separat de les lletres per un punt. La inscripció es troba completa i en bon estat de conservació. El diàmetre de la vora és de 14 cm (fig. 10,3).

4. MI-125. Deu fragments corresponents a la vora i el coll d'una àmfora itàlica forma Dressel 1C. Pasta de color marró rosat, dura, de fractura rectilínia, quelcom rugosa, amb alguna vacúola i partícules de desgreixant calcari, micaci daurat i alguns components de color fosc. La superfície externa i l'interior del coll i la vora presenten una engalba de color groc pàl·lid amb tonalitats verdoses. L'engalba es troba parcialment despresa. A la part superior del coll es conserva un *titulus pictus* de color vermell, amb la inscripció (...)N.IIIII (quattuor). El diàmetre de la vora és de 14 cm (fig. 10,4).

5. MI-107. Quatre fragments corresponents a la vora, coll i arrencament de nansa d'una àmfora itàlica forma Dressel 1C. La cara superior de la nansa forma una triple acanaladura de desenvolupament vertical. Pasta de color marró vermellós, dura, de fractura rectilínia, amb alguna vacúola i partícules de desgreixant calcari, micaci daurat i alguns components de color fosc. La superfície externa, així com part de la interna, presenten una engalba de color beix groc, amb una zona de reserva en el contacte del coll amb la vora, i amb regalims també produïts per l'engalba damunt la superfície externa de la vora. El coll presenta un *titulus pictus* de color vermell: F(alernum) AM(...)(ineum) *vel* AN(norum). El diàmetre de la vora és de 15,4 cm (fig. 10,5).

6. MI-126. Cinc fragments corresponents a la part inferior d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1C. El pivot és massís i pronunciat, amb la part inferior pràcticament plana, amb una suau concavitat al centre. Pasta de color marró vermellós, dura, de fractura rectilínia, amb alguna vacúola i partícules de desgreixant calcari, micaci daurat i alguns components de color fosc. La superfície externa presenta una engalba de color beix groc, ben adherida (fig. 10,6).

Aquest pivot és idèntic al de l'àmfora MI-103 (fig. 11), descrita anteriorment. La pasta i la tonalitat de la seva engalba són iguals a la vora MI-107 (fig. 10, 5) tot i que el fons podria correspondre a qualsevol de les parts superiors de Dressel 1 C recuperades.

2.4. Àmfores itàliques Dressel 1 indeterminades

1. MI-122. Quaranta-cinc fragments corresponents al perfil del cos d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1. Es troba trencada a l'alçada de l'arrencament del coll. L'espatlla és poc acusada, damunt d'ella es conserva

un dels dos arrencaments de nansa. El pivot es troba trencat en el seu extrem inferior. Entre la part mitja i superior del cos presenta una fina línia incisa horitzontal. Pasta de color roig violaci, dura, rugosa, de fractura irregular i vacuolada. El seu desgredixant és heterogeni, amb un important component d'augita, de procedència volcànica, i mica daurada. La superfície externa es troba coberta per una engalba de color groc de tonalitat verdosa, espessa en general, però parcialment perduda a la part superior del cos. L'alçada conservada, fins l'inici del coll, és de 65,5 cm. L'amplada màxima és de 31,1 cm. El diàmetre del coll en el seu punt de ruptura és de 16,8 cm (fig. 12).

L'absència del coll i de la vora no ens permeten assegurar l'adscripció formal d'aquesta àmfora itàlica. A l'igual que l'exemplar MI-120, aquesta peça sembla haver estat retallada a l'inici del coll com a conseqüència d'un reaprofitament posterior de l'àmfora. Tot i això l'allisament de la línia de fractura del coll no és tan evident ni tan acurat.

2. MI-123. Quaranta-set fragments corresponents al perfil del cos d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1. Es troba trencada a l'alçada de l'arrencament del coll. L'espatlla és arrodonida, damunt d'ella es conserven els dos arrencaments de nansa. El pivot està lleugerament desgastat en el seu extrem inferior, de forma arrodonida. A la part superior del cos presenta una fina línia incisa horitzontal. Pasta de color roig-taronja, dura, rugosa, de fractura irregular i vacuolada. El seu desgredixant és heterogeni, amb un important component d'augita, de procedència volcànica, i mica daurada. La superfície externa es troba coberta per una fina engalba de color beix groc de tonalitat verdosa, parcialment perduda en diferents indrets del cos. L'alçada conservada, fins a l'inici del coll, és de 68 cm. L'amplada màxima és de 29,5 cm. El diàmetre del coll en el seu punt de ruptura és de 13,5 cm (fig. 13).

L'absència del coll i de la vora tampoc ens permeten assegurar l'adscripció formal d'aquesta àmfora itàlica. A l'igual que l'exemplar anterior, s'observa una certa intencionalitat en la ruptura de l'àmfora a l'inici del coll i un cert allisament posterior de la línia de fractura, conservada només parcialment.

3. MI-111. Dotze fragments corresponents al coll, l'espatlla i una nansa d'una àmfora itàlica, forma Dressel 1. L'espatlla és arrodonida i poc acusada. La nansa conservada és de desenvolupament vertical relativament curt. Pasta de color marró-rosat, amb una certa tonalitat roig violàcia, dura, de fractura rugosa i amb vacúoles. El desgredixant és heterogeni, amb partícules d'augita de procedència volcànica i mica. La superfície externa es troba recoberta per una fina engalba de color beix groc. Presenta, a l'inici del coll, un grafit incís en un moment posterior a la cocció. El grafit està compost per tres traces rectilínies que formen una figura de gran dimensió de forma triangular allargada. L'amplada màxima de la porció superior del cos conservada és de 33,5 cm. L'alçada conservada és de 36,5 cm. L'amplada del coll en la zona de damunt de les nanses és de 12,5 cm (fig. 14).

Aquests tres exemplars de Dressel 1 podrien adscriure's a la variant C, tot i que, com ja hem apuntat, no es pot precisar.

2.5. Els *tituli picti* conservats a les àmfores

Un fet freqüent que hem constatat ha estat l'excel·lent estat de conservació, en general, de set *tituli picti* damunt d'àmfores vinateres.

Un primer grup de *tituli picti* es troba damunt d'àmfores Dressel 1A i 1B. En un cas resulta il·legible per acumulació de signes (fig. 6). En un altre es tracta d'una simple marca sobre la vora exterior, en concret una X (fig. 10,1). Per a un tercer cas es poden distingir les lletres "MMG" (o C), acompanyades d'una "O" (o "Q" o "G") (fig. 8,3). Sembla indicar un trianomina o, potser, un expedidor.

Resulta més homogeni el grup format per quatre *tituli* tots ells sobre formes 1C, que fan al·lusió possiblement al vi de Falern (fig. 10, 2-5), procedent de la Campània. Diversos *tituli* relatius al vi de Falernum pintats en la forma 1 ja foren recollits per Dressel a Roma (CIL XV, núms. 4552 a 4563), en alguns casos amb datacions consolars que oscil·len entre el 102 a.C. (CIL XV, núms. 4.554 i 4.555) i el 20 a.C. (CIL XV, 4559). C. Panella en el seu estudi sobre la comercialització del vi de *Falernus* exposa que l'exportació d'aquest vi, ja

conegut a Itàlia anteriorment, com s'ha vist per les datacions a Roma, es dirigeix fora de la península itàlica durant la segona meitat del segle I a.C. vers Cartago (PANELLA 1980, 256). Aquesta precisió no sembla avenir-se gaire amb l'observació de la decadència de les àmfores Dressel 1 a la Península Ibèrica, precisament des del 50/30 a.C. El conjunt dels materials de Missatges s'inscriu millor en la primera meitat del segle I a.C.

Dos *tituli* força complets (fig. 10, 3 i 5), i altres dos en estat fragmentari (fig. 10, 2 i 4) podrien apuntar la possible pertinença a la varietat de raïm *amineum*, de quatre anys. Aquest tipus de vi és documentat per Dressel a Castra Praetoria (Roma), però sobre una àmfora de forma 2 (CIL XV, núm. 4532), que també fa esment al numeral quatre. Del vi *amineum* donen referència diversos autors clàssics, com Columela (III, 9,3); Cató (r.r., 6,7), Plini el Major (N.H., XIV) i Macrobi (Sat. III, 20,7), i fan constar que el raïm *amineum* va donar renom a la regió de Falern.

La presència de vi de Falern, possiblement *amineum* i amb una antiguitat constatable de quatre anys, indica una importació força luxosa. És possible que els vins itàlics més prestigiosos portessin una datació consolar, sempre més precisa. La presència documentada d'aquestes datacions a la Península Ibèrica, avui per avui és modesta, tot i la recent recopilació de Pérez (PÉREZ 1985, 175-186). Corresponents a un segon ordre de la categoria del vi, es classificarien inscripcions com aquestes que ens ocupen. Per a vins més modestos podria ésser suficient la menció del productor o expedidor amb un trianomina, o bé simples marques com tenen els exemplars d'àmfores dels Missatges ja comentades. En general el panorama que ofereixen els *tituli picti* de vi itàlic republicà a la Península Ibèrica no és gaire ampli, almenys en el material publicat fins ara; i en molts casos, aquests corresponen a títols no sempre legibles, com és el cas d'Empúries, on tot just es pot identificar un numeral quatre sobre una forma Dressel 1B (AQUILUÉ et alii 1984, fig. 144,2) o Isona, amb una lletra sobre una àmfora greco-itàlica, i en conseqüència, anterior al nostre conjunt (PAYÀ et alii 1994, 159-162 i fig. 18,9). Tots aquests exemples exposats posen de manifest la singularitat del conjunt dels Missatges.

2.6. Àmfores d'Apúlia-Calàbria

1. MI-113. Quaranta fragments corresponents al perfil sencer del cos i de part del coll i d'una de les nanses d'una àmfora ovoide d'Apúlia-Calàbria. El pivot és en forma de botó. A l'inici de la paret, prop del pivot, presenta l'empremta típica de dos dits, realitzada sobre la pasta quan aquesta encara era tendra. Pasta marró rosada, dura, vacuolada, de formació fullada, de fractura irregular, amb partícules de desgreixant de gra mitjà i gran de color marró vermellós, blanc i negre, visibles també a la superfície. Part de la superfície externa conserva una fina engalba, de color beix clar, pràcticament perduda a la part inferior de l'àmfora. (fig. 15,2).

Les àmfores de cos ovoide d'Apúlia-Calàbria tenen, a nivell general, una cronologia que va de la segona meitat del segle II a.C. fins l'època d'August. Són envasos amb una classificació encara poc sistematitzada, utilitzats per al transport d'oli. Aquest exemplar d'àmfora de cos ovoide d'Apúlia-Calàbria és assimilable a la forma Beltran 85 i té una gran semblança amb l'exemplar 567 del dipòsit del sector occidental del poblament ibèric de Burriac, del S. I a.C., (MIRÓ et alii 1988, 62, fig.80). Aquesta forma es difon conjuntament amb les formes Dressel 1 i Lamboglia 2, i té una cronologia més precisa de segona meitat del segle II i primera meitat del segle I a.C. (BELTRAN LLORIS 1990, 225). El fons amb forma de botó, amb les dues empremtes digitals a la part inferior de la paret, té un clar paral·lel amb un pivot d'àmfora itàlica republicana III, variant A1 de la classificació de Benoit, trobada a les sitges de Cortals, Cervera, per a la qual s'ha proposat una datació de primer quart del segle I a.C. (LAFUENTE; LÓPEZ 1987, 27 i lam. IV,36).

2. MI-114. Fragment de fons amb pivot d'una àmfora d'Apúlia-Calàbria. Pasta marró beix, dura, vacuolada, de textura quelcom fullada, de fractura irregular, amb desgreixant de gra mitjà de color fosc i blanc, visible també a la superfície. Presenta una engalba de color beix groc, no visible a la part inferior del pivot (fig. 15,1).

Aquest fragment de fons podria ser assimilable a l'exemplar anteriorment descrit.

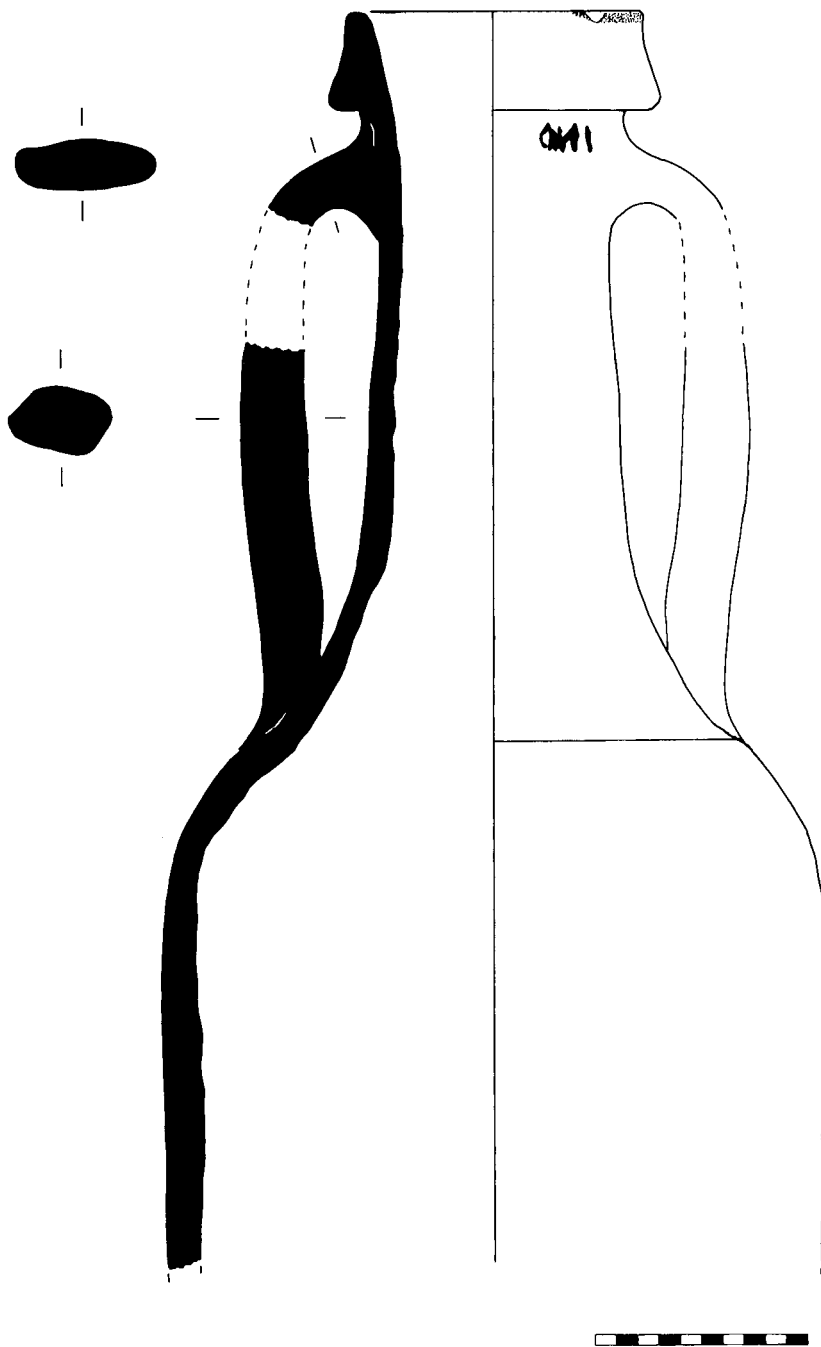

Fig. 6

Àmfora itàlica, forma Dressel 1A.

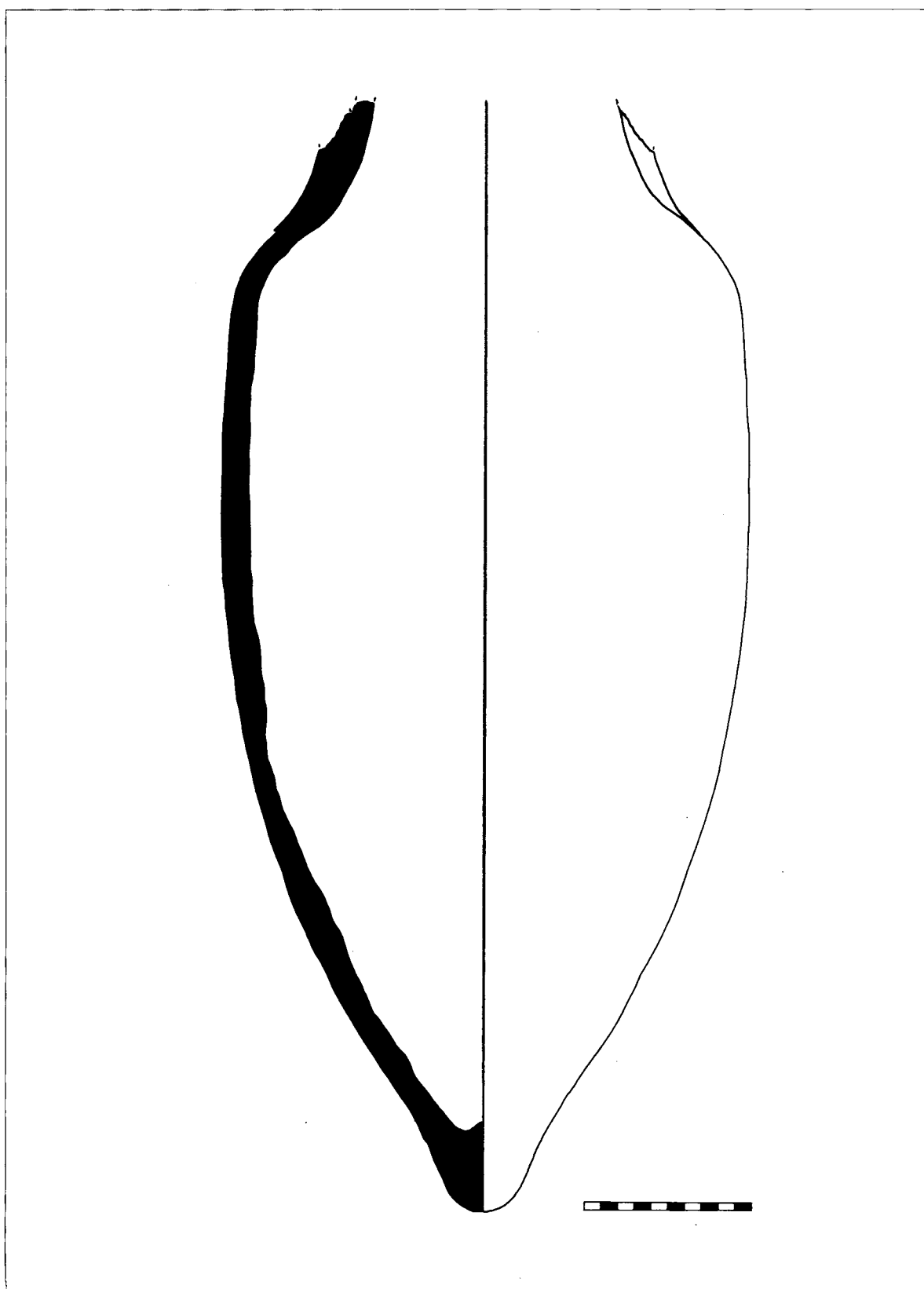

Fig. 7

Âmfora itàlica, forma Dressel 1A.

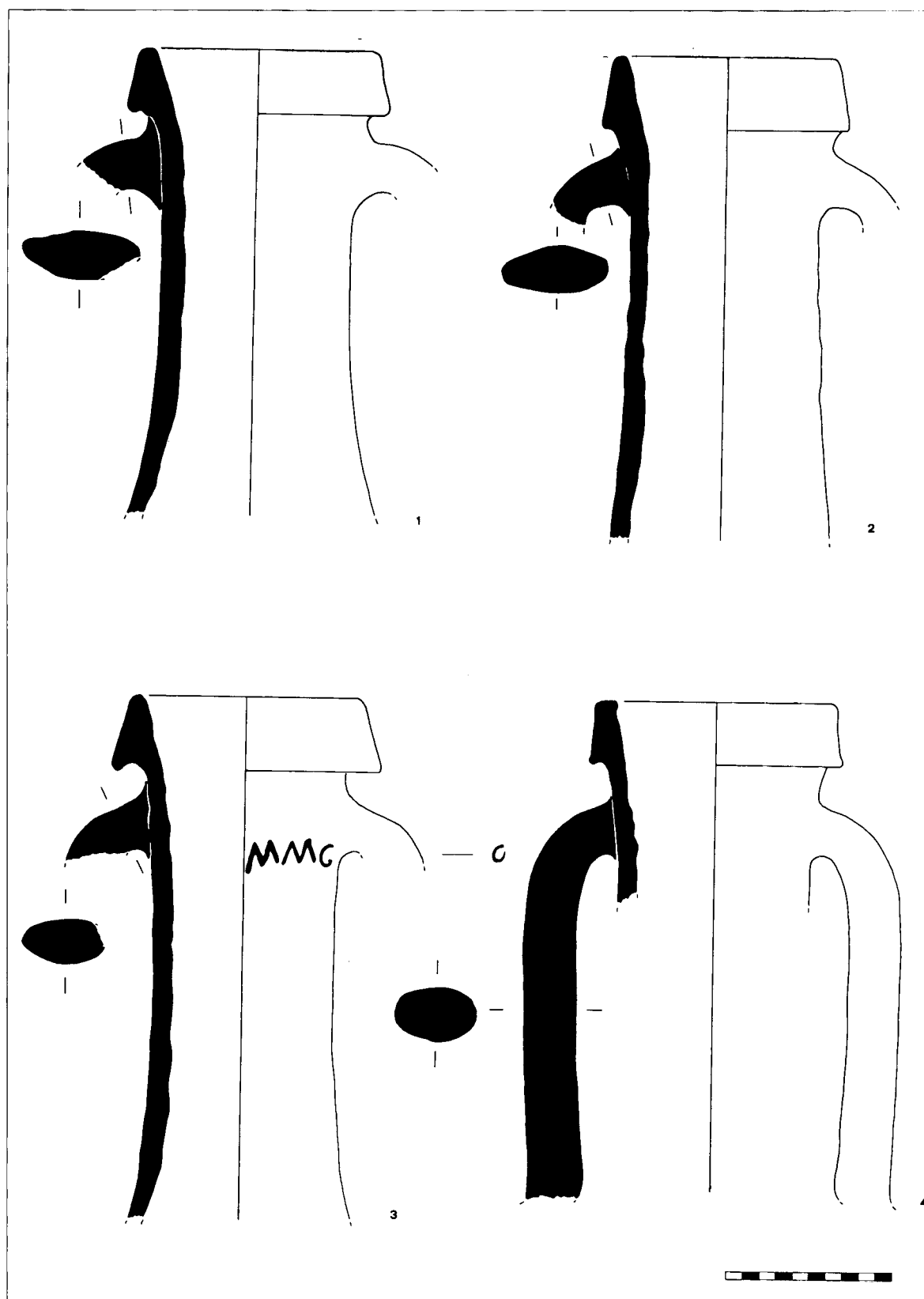

Fig. 8

Àmfora itàlica, forma Dressel 1A i 1B.

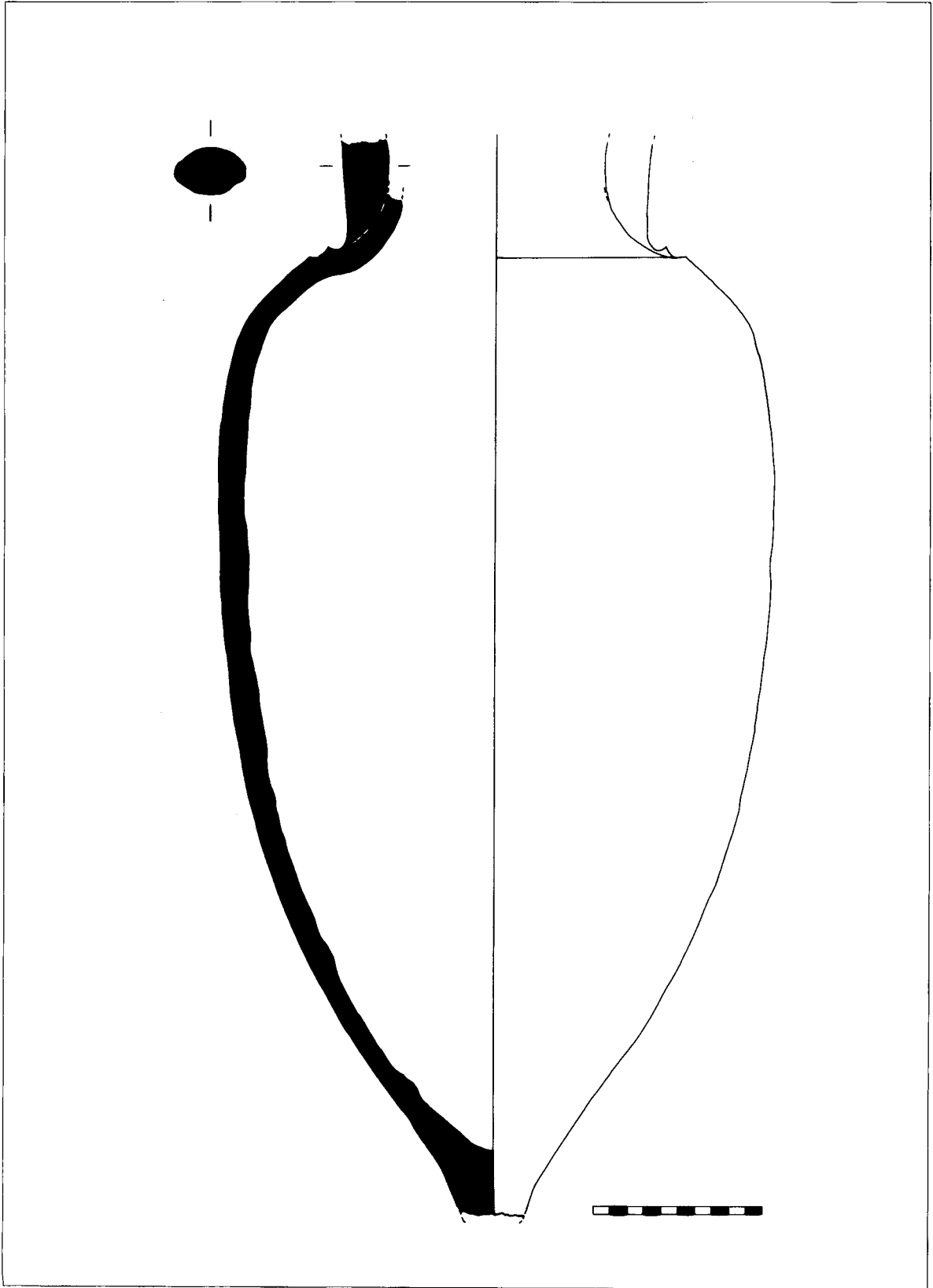

Fig. 9

Âmfora itàlica, forma Dressel 1B.

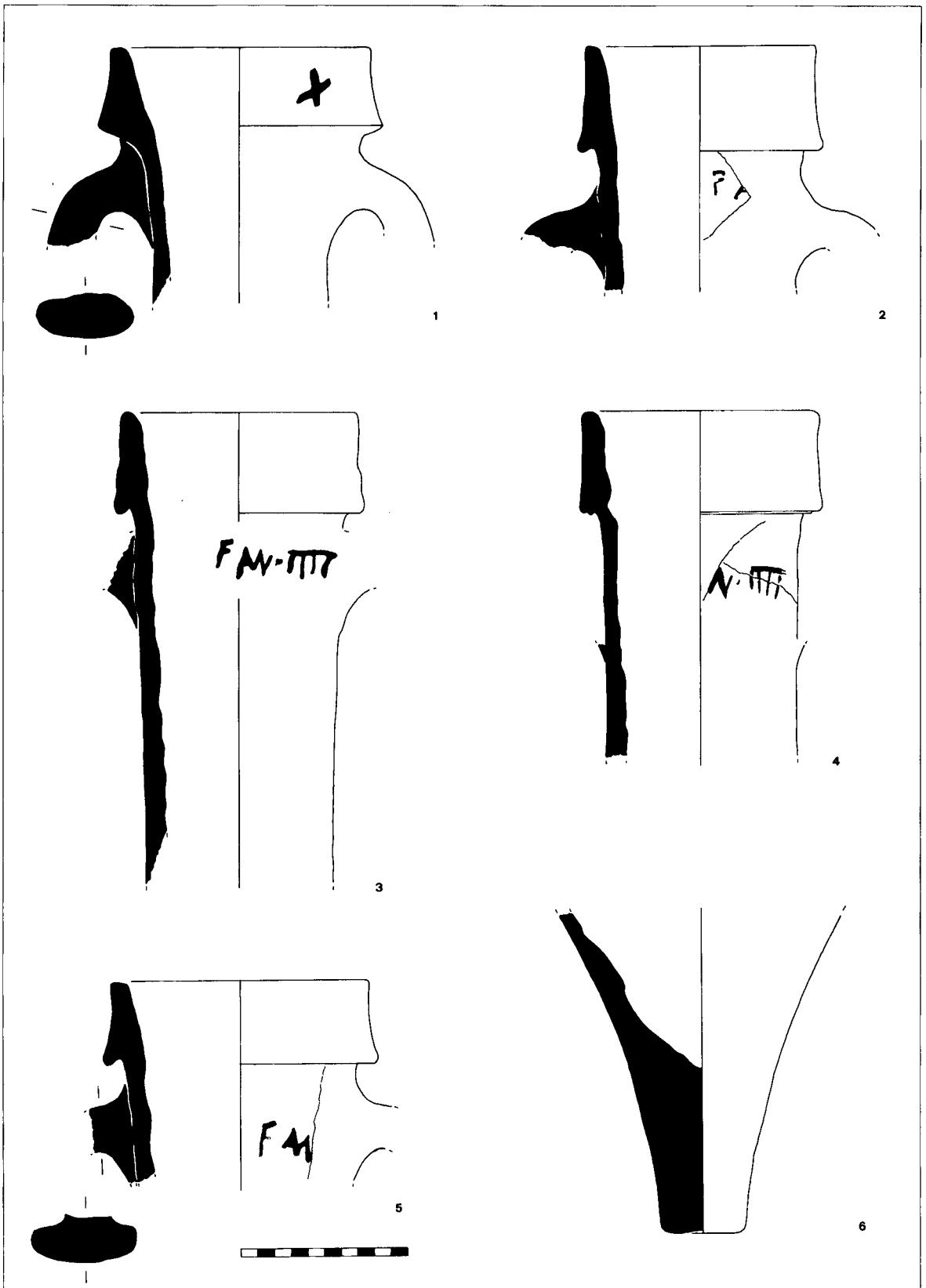

Fig. 10

Àmfora itàlica, forma Dressel 1B i 1C.

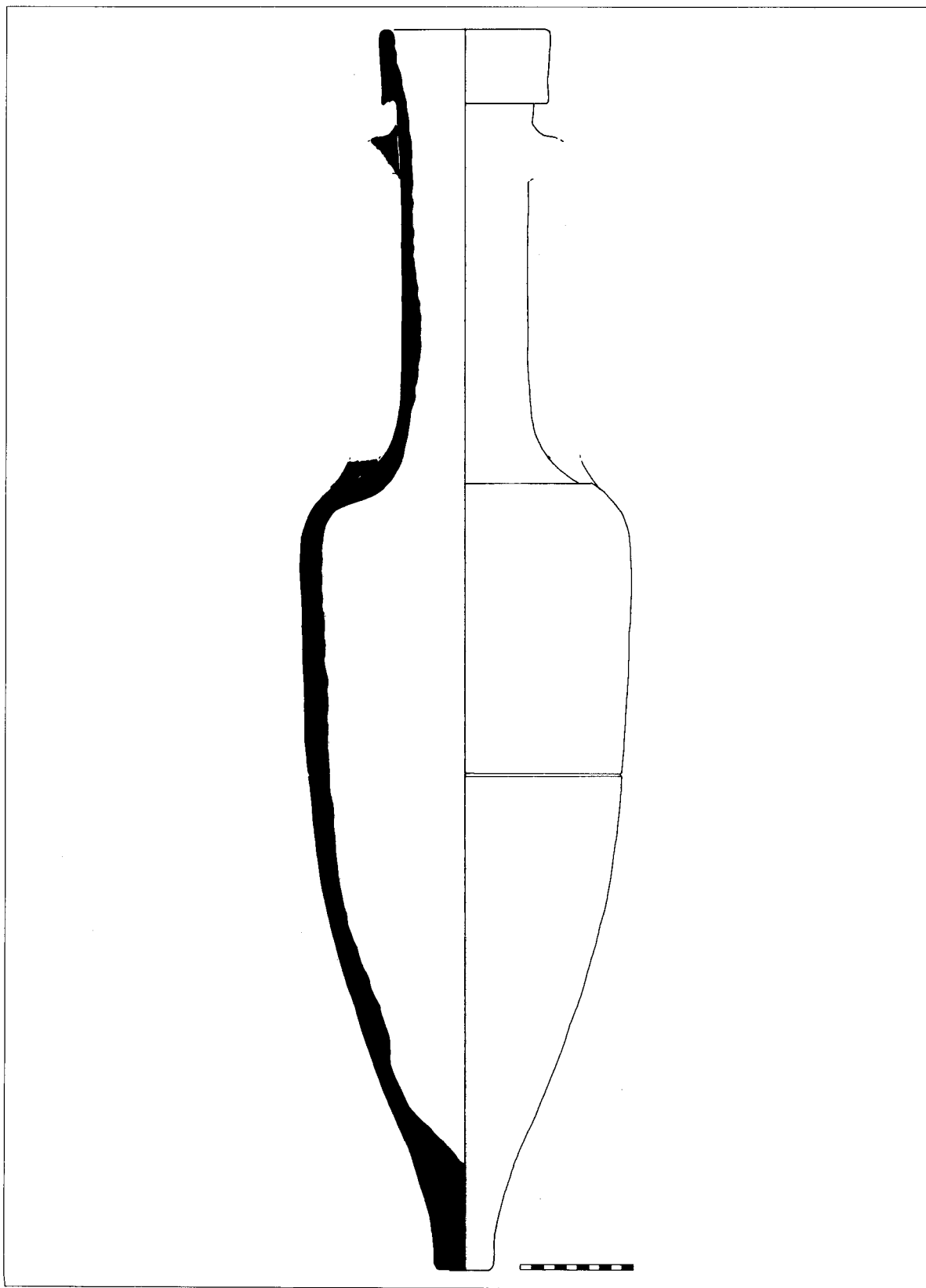

Fig. 11

Àmfora itàlica, forma Dressel 1C.

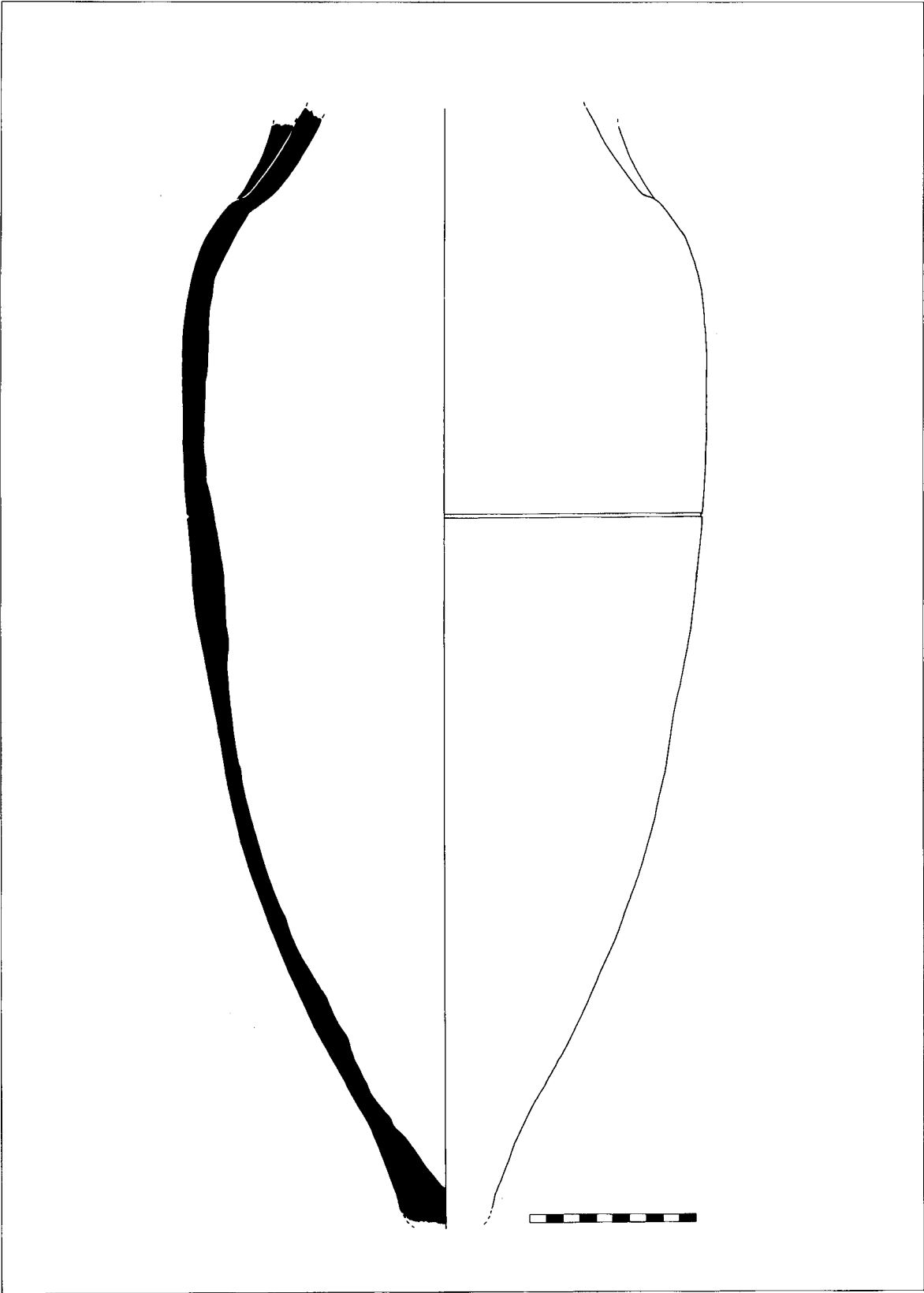

Fig. 12

Àmfora itàlica, forma Dressel 1.

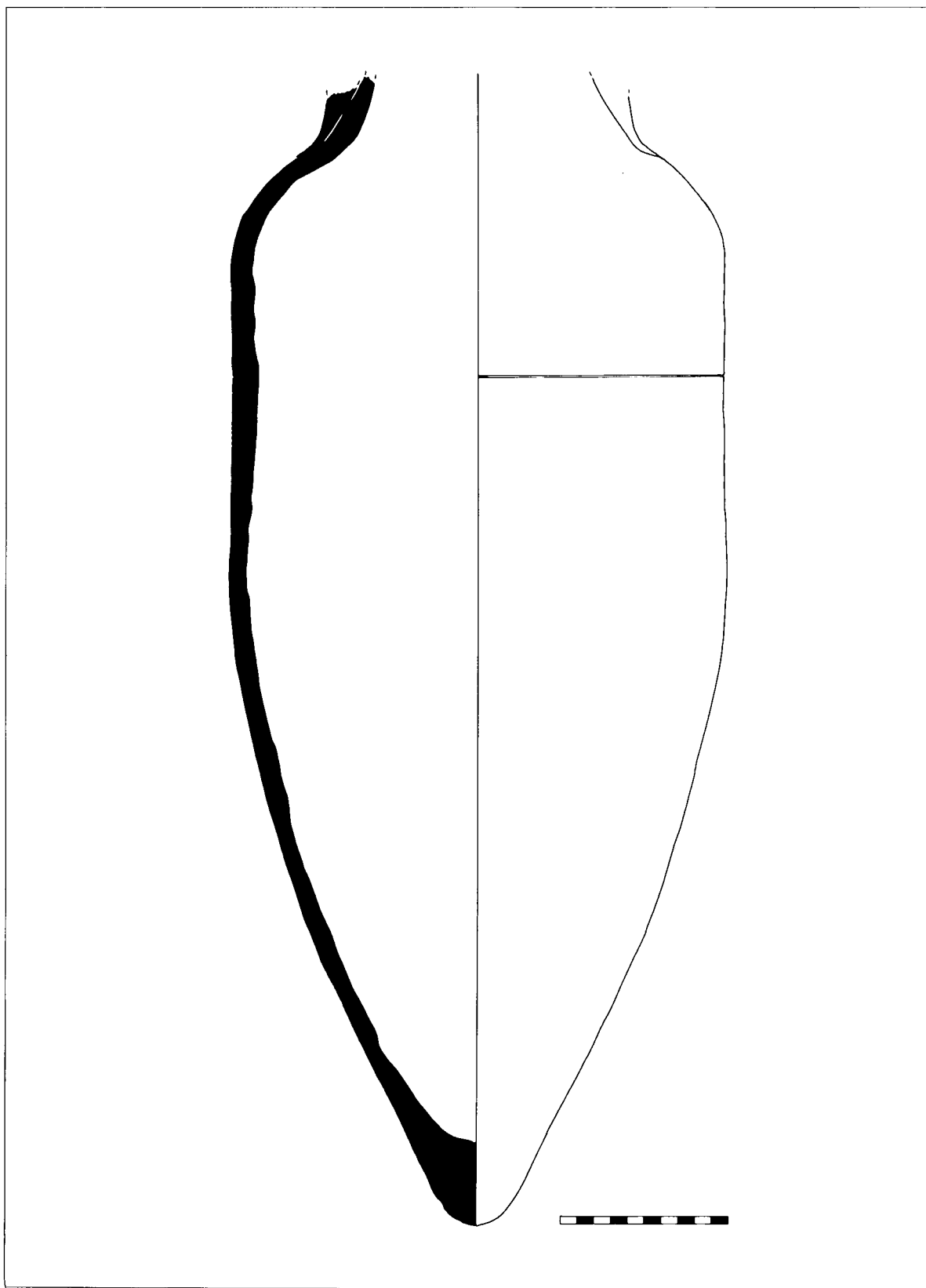

Fig. 13

Àmfora itàlica, forma Dressel 1.

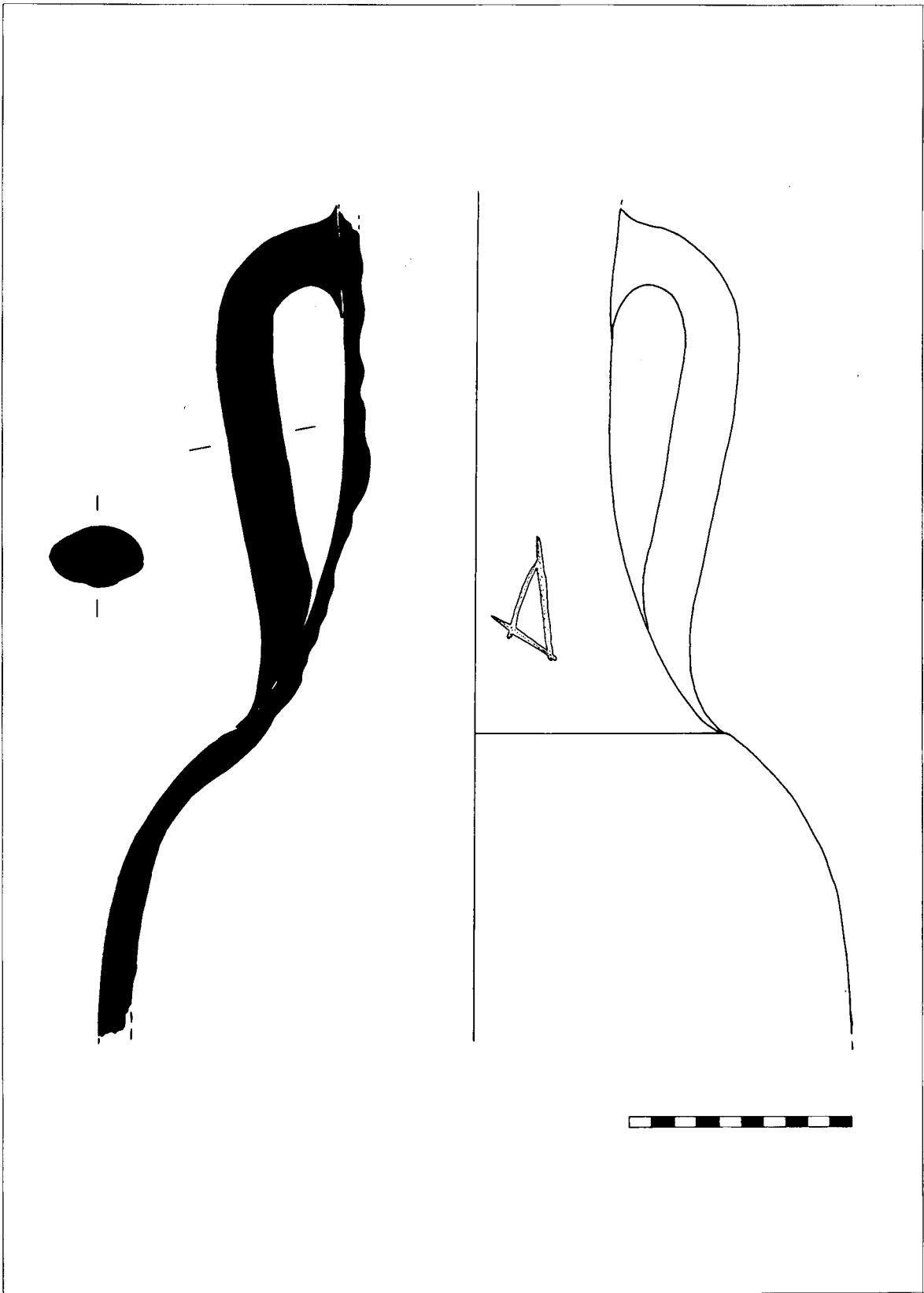

Fig. 14

Àmfora itàlica, forma Dressel 1.

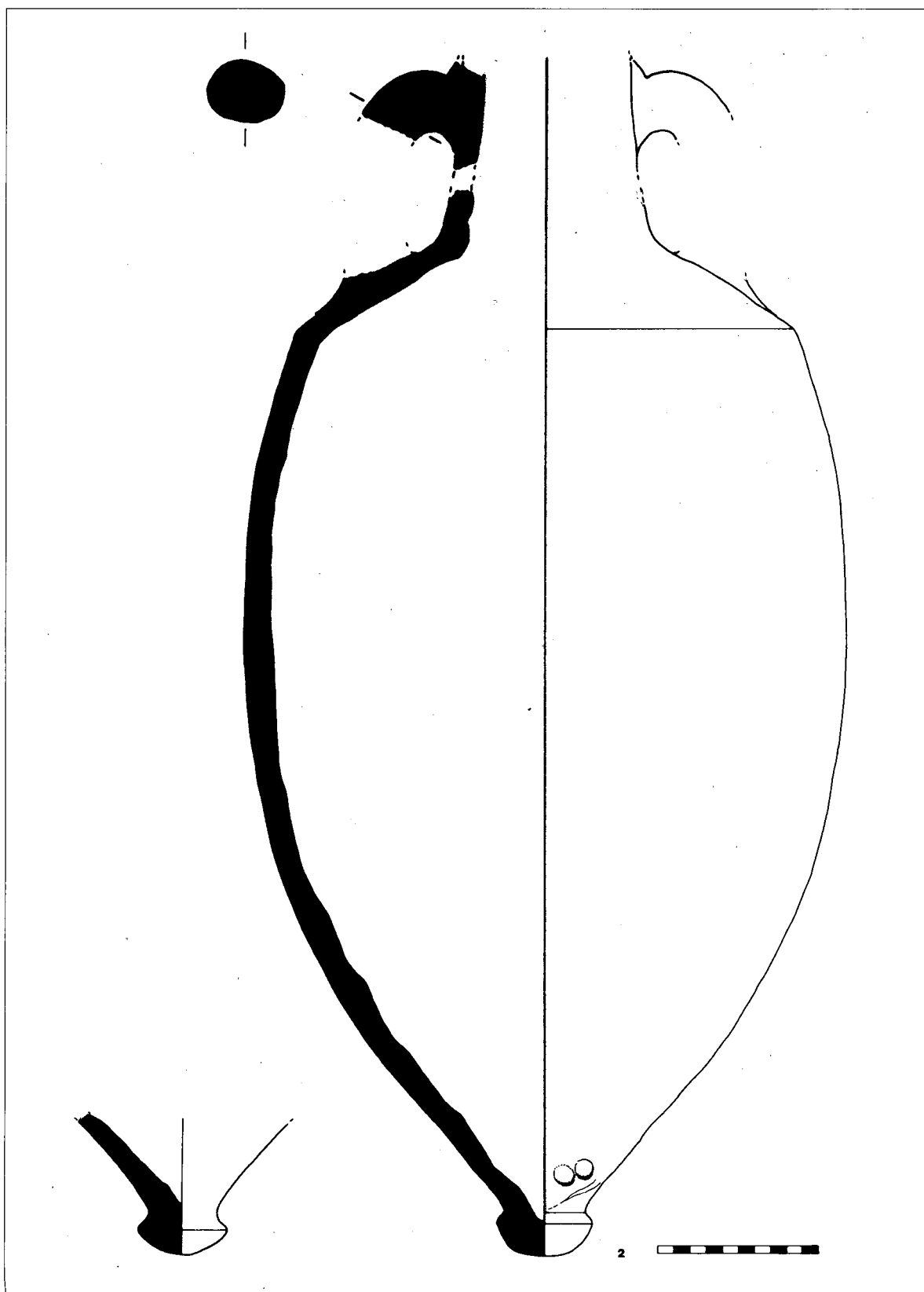

Fig. 15

Àmfora de cos ovoide d'Apúlia Calàbria.

3. Ceràmica itàlica comuna

1. MI-115. Setze fragments d'un plat/tapadora de ceràmica comuna de producció itàlica. Forma 1 d'Aguarod (Burriac 38,100). Pasta de color roig-taronja, dura, de fractura rugosa i d'aspecte granulós i porós, amb abundants partícules de desgredant volcànic de gra fi i algunes partícules de gra mitjà. Presenta la vora ennegrida, així com bona part de la superfície interior. El diàmetre de la vora és de 26,2 cm. El diàmetre del peu/agafador és de 6,8 cm (fig. 16,1).

Les dimensions d'aquest exemplar de plat/tapadora es troben dins de la mitjana d'aquesta forma, que oscil·la entre els 20,4 i els 37,2 cm de diàmetre. Aquesta forma es troba en la nau del Gran Conglue vers el 190 a.C., en el peci de Sant Jordi, cap el 100 a.C. i en el delerict de Fos 1 en el tercer quart del segle I a.C. Ja dins de la Tarraconense a Azaila, Tiro de Cañón, Fuentes de Ebro i particularment a Burriac entre els anys 70/60 a.C. i 50/40 a.C. En definitiva la seva cronologia pot oscil·lar entre principis del S. II a.C. i mitjans del S. I a.C. (AGUAROD 1991, 109-111; MIRÓ et alii 1988, 38 i n. 100).

2. MI-116. Quatre fragments de la vora i paret superior d'una olleta forma Vegas 2, Aguarod 19 (AGUAROD 1991, 103-106), de possible procedència itàlica. La vora és lleugerament exvasada, amb el llavi regruit per la part externa. Pasta marró fosc, dura de fractura rugosa, amb abundants partícules de desgredant, de gra fi, de procedència volcànica. La seva vora i part de la paret exterior presenten un fumet que li dóna una tonalitat negra. El diàmetre de la vora és de 9,6 cm (fig. 16,5).

Aquesta olleta de cos més o menys ovoide i globular, coll curt i ampla boca amb la vora regruixida i exvasada, de secció ametllada, presenta un diàmetre de la vora relativament petit, no obstant s'escau millor en la classificació de ceràmica comuna itàlica que en la de parets fines. La forma Vegas 2 presenta unes dimensions molt variades, a Cosa (Etrúria) els diàmetres de la vora oscil·len entre els 43 i els 11,8 cm; a Empúries (muralla Rubert) hi ha exemplars entre els 17 i 19 cm. A més d'aquest jaciment, a Hispania es documenta a *Pollentia*, València, L'Argilera (AGUAROD, 1991, 106) i a Burriac (MIRÓ et alii 1988, 23 i n. 116).

4. Ceràmica de parets fines

1. MI-117. Dos fragments de la vora i paret superior d'un cubilet de ceràmica de parets fines de possible producció local. Imita la forma Mayet II. La vora és lleugerament ganxuda, amb una suau concavitat a la part interior. Pasta bescuitada, dura, de fractura rectilínia, de color marró, amb tonalitat marró-gris a la superfície interior. Presenta fines partícules de desgredant de color roig fosc, negre i blanc. La superfície externa presenta un allisat de qualitat, amb tres fines línies incises a la part superior de la paret. El diàmetre de la vora és de 7,3 cm (fig. 16,2).

Les parets considerablement gruixudes, la pasta ben depurada, bescuitada, amb la superfície externa allisada i amb visibles línies d'incisió del tornejat apunten a considerar l'exemplar com una producció local. Aquesta és molt abundant a Catalunya i llevant, i es perfilen diversos tallers a la costa catalana en actiu des del darrer quart del segle II a.C. fins a l'època d'August (LÓPEZ 1989, 100). Un exemplar de fabricació local de factura similar el trobem a Porqueres (Banyoles, Pla de l'Estany) (LÓPEZ 1989, 101 i fig. 96,1).

2. MI-119. Tres fragments de la vora i cos superior d'un vas de parets fines, de possible producció local. Forma Mayet II. Pasta bescuitada amb el nucli gris, superfície interna marró fosc i superfície externa allisada i de color marró de tonalitat més clara. Presenta fines partícules micàcies. La fractura és rectilínia (fig. 16,3).

El comentari de l'exemplar anterior és extensiu per a aquest cubilet, també de producció local.

3. MI-118. Fragment de fons d'un cubilet de ceràmica de parets fines, de probable producció itàlica. Possible forma Mayet I o II. Pasta de color gris cendrós, dura i de fractura rugosa, amb partícules de desgredant heterogeni de gra fi i mitjà. La superfície externa i interna és rugosa, de color marró granatós, (fig. 16,4).

Malgrat conservar-se un fragment molt petit, la seva traça apunta, a diferència dels dos exemplars anteriors, a una autèntica importació itàlica. La seva cronologia seria, però similar.

5. Ceràmica ibèrica reduïda

1. MI-201. Fragment de vora d'un bol de ceràmica gris de la costa catalana. La vora és reentrant amb el llavi arrodonit. Pasta de color gris clar, amb alguna vacúola i fines partícules brillants de desgredant. Presenta les superfícies interior i exterior allisades. Diàmetre de la vora: 15,8 cm (fig. 16,8).

2. MI-202. Dos fragments de la vora d'un bol de ceràmica gris de la costa catalana. La vora és reentrant amb el llavi regreixit i pla en la seva cara interna. Pasta de color gris clar, amb alguna petita vacúola i fines partícules brillants de desgredant. Presenta les superfícies interna i externa allisades. La cara externa de la vora té un acabat de color gris fosc metal·litzat. El diàmetre de la vora és de 16,6 cm (fig. 16,10).

Els exemplars MI-201 i MI-202 corresponen a bols de ceràmica gris, un tipus de ceràmica encara poc definit, que es caracteritzen per la seva bona factura. En el conjunt afí de les sitges de Cortals (Cervera) també es documentaren les vores de dos bols, força afins als que ens ocupen i, tanmateix associats a ceràmiques de finals del S. II a.C. i primera meitat del S. I a.C. (LAFUENTE i LÓPEZ, 1987, 25 i lám. II,4-5). A Burriac es documenten dos bols de carena alta i llavi reentrant, entre el 70/60 i el 50/40 a.C. (MIRÓ et alii 1988, 32, núms. 264-265).

3. MI-206. Tres fragments corresponents a la vora i nansa d'una gerreta bicònica de ceràmica gris de la costa catalana. Vora exvasada amb el llavi arrodonit. Pasta de color gris amb fines partícules de desgredant brillant. La superfície externa i la cara interior de la vora es troben allisades, amb una coloració gris-verd oliva (fig. 16,6).

4. MI-203. Un fragment de la vora d'una gerreta de ceràmica gris de la costa catalana. Vora fortament exvasada, amb el llavi regreixit i arrodonit. A l'inici del coll presenta dos baquetons. Pasta de color gris fosc, amb fines partícules de desgredant brillant. La superfície exterior i la cara interior de la vora es troben allisades, amb una tonalitat gris-verd oliva (fig. 16,7).

5. MI-204. Un fragment de vora d'una gerreta de ceràmica gris de la costa catalana. Vora exvasada, amb el llavi arrodonit. Pasta de color gris amb fines partícules de desgredant brillant. La superfície exterior i la cara interna de la vora es troben allisades, amb una tonalitat gris-verd oliva (fig. 16,9).

Els tres exemplars anteriors, malgrat el seu precari estat de conservació, poden adscriure's dintre dels gerrets bicònics amb una nansa i llavi obert vers l'exterior. Encara que la forma és més antiga, ja datable al S. IV a.C. a l'entorn emporità, arriben a les planes de Lleida a finals del segle III a.C. o principis del segle II a.C. (JUNYENT 1972, 102). Per altra banda a Burriac es troben documentats àmpliament al segle I a.C. (MIRÓ 1988, 31-32, núms. 253-255).

6. MI-205. Dos fragments de la vora d'un vas de ceràmica grisa de la costa catalana. Vora tancada, bífida, amb el llavi superior arrodonit i l'inferior de perfil triangular, formant entre ells una suau concavitat. Pasta de color gris fosc amb fines partícules de desgredant brillant. La superfície externa té un acabat allisat de color gris-verd oliva. El diàmetre de la vora és de 6,2 cm (fig. 16,11).

7. MI-207. Un fragment del fons d'una gerreta de ceràmica gris de la costa catalana. Fons pla amb un solc acanalat proper a l'arrencament del cos, imitant un fals peu. Pasta grisa amb fines partícules brillants. La superfície externa, de color gris fosc, presenta un acabat allisat. El diàmetre del fons és de 4,2 cm (fig. 16,12).

8. MI-208. Un fragment de fons de ceràmica gris de la costa catalana. Fons amb peu diferenciàt, de perfil arrodonit. Pasta de color gris fosc, porosa, amb fines partícules brillants. No s'aprecia cap allisat a la seva superfície, de tonalitat gris clar. El diàmetre del peu és de 6 cm (fig. 16,13).

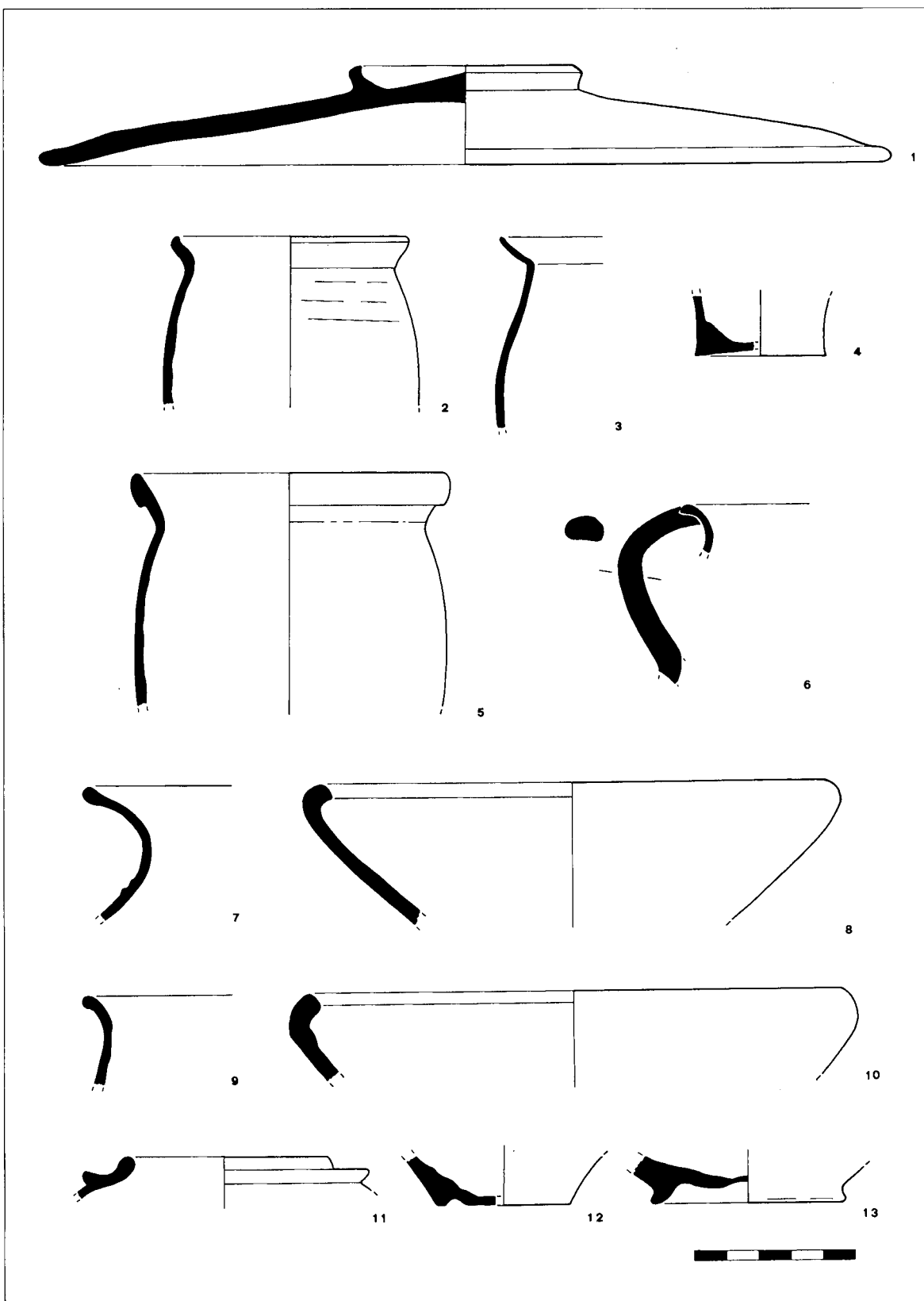

Fig. 16

Ceràmica comuna itàlica (núms. 1 i 5), ceràmica de parets fines (núms. 2, 3 i 4) i ceràmica ibèrica reduïda (núms. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 i 13).

6. Ceràmica ibèrica pintada

6.1. Ceràmica ibèrica pintada monocroma

1. MI-302. Deu fragments corresponents a la part superior d'un gran *kalathos*. Ceràmica ibèrica pintada, de cocció oxidada. El cos és cilíndric, de parets lleugerament obertes, la vora alada es troba en posició equidistant respecte al cos i forma una suau inclinació vers l'exterior. Sota la vora presenta una motllura de secció arrodonida amb ressalt inferior. Pasta de color taronja marronós amb nucli marró-grisaci a la vora; la superfície exterior presenta un tractament allisat que en ressalta el color taronja. Argila ben decantada amb algunes partícules micàcies de gra molt fi, fractura regular. Pintura de color vermell-vinós. Damunt de l'ala presenta dents de llop allargades d'angle rom i una banda perimetral a la part central que se sobreposa als extrems de la decoració denticular. El llavi exterior és cobert per una fina banda; sota la vora exterior i damunt de la motllura esmentada hi ha una ampla banda. El cos presenta dos registres separats per un conjunt format per dos filets a la part superior i inferior que delimiten dues bandes separades al seu torn per un filet central; el registre superior és metopat mitjançant parelles de línies verticals que emmarquen una columnana d'esses disposades en vertical; el motiu principal és format per una gran fulla d'heura exempta, de la qual es conserven els extrems, on s'aprecien filaments, bràctees i circells, en contacte amb un motiu de roleus adossat a la columna vertical de separació; els espais lliures entre aquests motius principals es troben reomplerts per estels de vuit puntes i sèries d'esses en horitzontal que, en un cas conservat, assoleixen el nombre de nou; el registre inferior conserva part d'una decoració de costellam disposada de forma horitzontal, alternant amb semicercles concèntrics. El diàmetre de la vora és de 25,6 cm i el de l'ala és de 32,6 cm (fig. 17).

Una característica de les produccions del *kalathoi* de l'àrea catalana a les darreries del segle II a.C. i al llarg del segle I a.C és la progressiva tendència de gir de la vora vers l'interior. La forma del vas amb un ressalt motllurat a la part superior del cos és freqüent en peces de cronologia similar. Aquestes produccions s'emparenten amb el cercle de Fontscaldes i amb la zona de Tarragona. Per aquest motiu, i a causa de l'activitat comercial romana, no és estrany trobar exemplars afins en àmbits extrapeninsulars, com és el cas d'un *kalathos* trobat a Cales Coves (Menorca), lloc de fondeig d'embarcacions durant els segles IV-II (NICOLÁS i CONDE 1993, 106-107 i núm. 1.4.4.1.). També cal afegir la influència dels tallers tarragonins en ambients septentrionals com Ruscino (Elna, el Rosselló) i la semblança del nostre vas amb peces d'aquesta localitat (GUÉRIN 1986, fig. 6, núm. 58), o el vas ibèric núm. 2 de Castiglioncello (Etrúria Septentrional) (LAMBOGLIA 1954, 118 i figs. 33-35).

El motiu de dents de llop allargades damunt de la vora alada és també característic de les produccions avançades de la vall de l'Ebre; tanmateix es pot trobar fora de la península, com per exemple el motiu núm. 5 de la seriació per a les illes Balears de Nicolás i Conde (NICOLÁS i CONDE 1993, fig 8,5). El motiu decoratiu principal, format per ròleus dobles entrellaçats i una gran fulla exempta d'extrems omplerts amb traces, és característic de la producció de Fontscaldes (CVA 1965, 29-31 i làms. 22-24). Si antigament s'havien adscrit al grup de Fontscaldes produccions pintades anteriors, per exemple, del Tossal de les Tenalles de Sidamon, el Molí d'Espígol i Margalef, amb produccions anteriors a la meitat del segle II a.C., actualment Fontscaldes es restringeix a la segona meitat del segle II a.C. i a inicis del segle I a.C. (CONDE 1992, 124-126). En el moment actual es desconeix molt la ceràmica pintada de Ponent en la segona meitat del segle II a.C. i el seu trànsit cap al segle I a.C. Després de les nombroses i riques produccions anteriors, ignorem si exemplars com aquest corresponen a produccions locals o a importacions de la zona tarragonina, en qualsevol cas, afins al cercle de Fontscaldes.

2. MI-303. Vuitanta fragments corresponents a un *kalathos*. Ceràmica ibèrica pintada, de cocció oxidada. El cos és cilíndric, de parets primes, amb dues nanses adossades de secció arrodonida, disposades horitzontalment, a 1,3 cm per sota de l'ala; la vora alada es troba en posició equidistant respecte al cos i forma una suau inclinació vers l'exterior; el fons és umbilicat, amb el contacte amb la paret arrodonit. La paret presenta diversos orificis circulars de reparació. La pasta és bescuitada, amb l'interior de color roig suau i l'exterior de color taroja beix. La superfície externa es troba ben allisada, la cara interna és porosa. L'argila és ben depurada, amb fines partícules micàcies, de fractura rectilínia, lleugerament esfullada a la part inferior. La decoració està feta amb una pintura de color roig vi. Damunt de l'ala la decoració està formada per una sèrie de trian-

gles allargats, amb la cara superior còncava, que recorden ones estilitzades. La cara exterior i inferior de l'ala presenta una banda compartida. La decoració del cos es troba dividida en dos registres, emmarcats per una ampla banda, a la part superior; una banda entre dos filets, a la part central, i un conjunt de dos filets i una banda a sota, a la part inferior del vas. El registre superior es troba compartimentat per sèries d'esses verticals entre línies, que delimiten quatre àmbits: dos de gran llargada i dos de llargada més reduïda, que emmarquen les nanses. Les nanses tenen curts traços verticals pintats. Sota cada nansa hi ha un gran estel de setze radis que ocupa tot l'àmbit. Els àmbits més allargats es troben reomplerts per una gran fulla d'heura exempta amb bràctees i filaments, emmarcada al costat dret entre dos llargs roleus d'extrems acabats amb filaments recargolats i entrellaçats amb cercells que omplen els espais buits. El registre inferior és ocupat per una sèrie de semicercles concèntrics oberts cap amunt, formats per una banda ampla entre quatre línies de traç fi a cada costat. El diàmetre de la vora és de 22,6 cm i el de l'ala és de 28,6 cm. L'altura aproximada del vas és de 26,5 cm (figs. 18 i 19).

Detalls anteriorment apuntats en la descripció, com la pasta bescuitada, les parets primes i la marcada flexió prop de la base amb un fons netament umbilicat, indiquen una gran identitat d'aquest *kalathos* amb les produccions de Fontscaldes. La pintura de color vermell pàl·lid i especialment els motius decoratius també ho corroboren. En l'exemplar anterior (MI-302) ja hem comentat la disposició de la decoració de la vora, el cos dividit en dos registres amb grans fulles i roleus dobles al superior i semicercles concèntrics a l'inferior. Aquest detall l'atansa encara més al taller de Fontscaldes (CVA 1965 Làms. 22-24).

3. MI-308. Cinquanta-quatre fragments d'un plat fondo de ceràmica ibèrica de cocció oxidant. Presenta la vora exvasada, alada i plana en la seva cara superior, amb un lleuger regreiximent a l'extrem inferior del llavi. El perfil del cos és obert, arrodonit, amb una suau carena. El peu és anular, destacat i inclinat cap a l'exterior. Pasta de cocció imperfecta, tova i ratllable amb l'ungla, de fractura irregular. El seu color oscil·la entre el groc-beix i un rosa ataronjat. L'argila és depurada, amb partícules calcàries i micàcies de gra fi, i alguna petita vacúola. La pintura de la decoració és de color marró fosc, amb coloració més violàcia en algunes zones. L'ala presenta en la seva cara superior dents de llop estirades i sense contacte entre elles, i en el llavi exterior, restes de pintura, possiblement d'una banda. Al seu torn, el cos superior conté un motiu fitomorf emmarcat per dues bandes a la part superior i quatre a la part inferior, damunt de la carena, seguides de dos filets fins al començament de la part inferior del vas. El mencionat motiu vegetal és format per una tija ondulada que ressegueix tot el perímetre del vas, i de la qual surten fulles unides per un doble filament i compostes per dos lòbuls allargats de disposició triangular, alternativament orientades amunt i avall. Del tall surten també cercells i filaments ondulats amb grups de traces curtes transversals. Omplen els espais lliures sabaters i estrelles de vuit radis. El diàmetre exterior de la vora és de 31 cm. El diàmetre exterior del peu és d'11,1 cm. L'alçada aproximada és de 16,3 cm (figs. 24 i 25).

La forma d'aquest plat fons recorda els exemplars del forn de Fontscaldes (CVA 1995, làms. 31-40), però a diferència d'aquests presenta una suau flexió a la part central del cos, a mode de carena, i manca de decoració interna, alhora que els triangles que decoren la vora s'han distanciat entre si. Aquests elements poden indicar una diferència difícil de precisar. Mentre que per a Fontscaldes s'assenyala una cronologia de segle II a.C. (LAFUNENTE 1992, 63-66, fig. 3b), el vas dels Missatges pot pertànyer als finals del segle II a.C. o a començaments del segle I a.C.

El motiu decoratiu principal d'aquest vas format per una tija ondulada, que alternativament deixa espais que s'omplen amb fulles d'heura estilitzades i connectades amb aquell, és ben conegut en horitzonts datables a finals del S. II a.C. o del trànsit vers el S. I a.C., cronologia per exemple atribuïble a una casa de l'Alcúdia d'Elx popularment coneguda com "*la tienda del alfarero*". Enllà els trobem decorant *kalathoi* de l'estil Elx-Arxena, com per exemple sobre el vas E-73 (SALA 1992 31, fig. 9 i n. 11), decorat amb fulles d'heura molt semblants, tot i que la composició aposta per la senzillesa en mancar de motius secundaris per ocupar els espais buits, potser per la traça segura del pintor. La llunyania geogràfica segurament condiciona el fet que solucions afins tinguin diferències remarcables, així en el jaciment alacantí aquestes fulles apareixen orientades totes en el mateix sentit, tant en l'exemplar comentat com en el *kalathos* E-63 (SALA 1992, 28, fig. 6 i n. 5). La fulla d'heura de contorn fi i estilitzat no és exclusiva dels *kalathoi*, també apareix com a motiu principal sobre formes tancades, per exemple damunt de vasos tritroncocònics de vora regreixada (SALA 1992 38, fig. 16).

5. MI-307. Tretze fragments corresponents a un vas de perfil tancat de ceràmica ibèrica de cocció oxidant. Pasta bescuitada de nucli lleugerament grisaci i superfícies marrons. Argila ben depurada, amb algunes partícules micàcies de gra molt fi i partícules d'origen calcari. La fractura és rectilínia. La superfície interna és porosa, l'externa és allisada. La superfície externa es troba decorada amb pintura de color roig-marró. El coll del vas presenta una decoració vegetal a base de fulles d'heura separades per columnes d'esses disposades verticalment entre línies verticals. Dues línies horitzontals separen el registre superior del registre inferior, que es troba format per tres quarts de cercles concèntrics, constituïts per tres línies a l'exterior, una banda al

mig i quatre línies i un punt a la part interna. Els tres quarts de cercles concèntrics alternen amb ones, de traç prim i gruixut, disposades verticalment. La part central i inferior del cos es troba decorada per bandes horitzontals delimitades per filets (fig. 26,2).

Els motius decoratius d'aquesta forma tancada són molt similars als del *kalathos* MI-302.

6.2. Ceràmica ibèrica pintada bicroma

1. MI-305. Vuit fragments de la vora i cos d'un *kalathos*. Ceràmica ibèrica pintada, de coccio oxidada. El cos és cilíndric, de parets lleugerament obertes; la vora alada es troba majoritàriament orientada a l'interior del vas. Els llavis interior i exterior es troben arrodonits. Pasta de color taronja vermellós, amb la superfície exterior allisada. Argila depurada, amb partícules fines de mica i de procedència calcària. Fractura rectilínia que forma arestes vives. La cara superior de l'ala i la superfície exterior es troben recobertes per una pintura de base de color beix grogós, damunt de la qual s'ha aplicat una decoració de color vermell vi. Damunt de l'ala presenta una sèrie de dents de llop allargades i connectades entre elles. La part exterior del llavi i la seva part inferior presenten restes d'una banda horitzontal, només conservada parcialment. Del cos es conserva part del registre superior delimitat per dues bandes horitzontals. Aquesta decoració és de figures geomètriques consistents en tres quarts de cercles concèntrics, amb l'obertura en la seva part superior, compostes per l'alternança de dues línies primes, una d'ampla, dues de primes, una d'ampla i tres d'amples a la part més exterior. Aquests motius es troben separats per ones, disposades verticalment, que obeeixen a la mateixa alternança de línies descrites anteriorment. Per altra banda es conserven dos fragments de paret del mateix vas amb decoració pintada d'una línia disposada en ziga-zaga. El diàmetre de la vora és de 22,5 cm. El diàmetre de l'ala és de 30,5 cm (fig. 20).

La forma de la vora d'aquest *kalathos* mostra una decidida orientació vers l'interior del vas, característica dels exemplars trobats en nivells del segle I a.C. a la Paeria de Lleida (GARCÉS 1992b, 83 i figs. 3,2-3).

En un moment encara no ben precisat de finals del segle II a.C. apareix a l'antiga àrea ilergeta i rodalies una nova tècnica decorativa consistent a recobrir la major part de la superfície externa del vas amb una pintura de base blanca o beix groguenca, damunt de la qual es pinta amb la característica pintura vermella vinosa, que d'aquesta manera destaca més. Aquest tipus de solució decorativa apareix profusament en nivells del segle I a.C., per exemple, a la Paeria de Lleida.

La pintura bicroma es coneix a l'Urgell i la Segarra almenys per materials de superfície de Borniona (Tàrraga) (GARCÉS 1992a, 676 i fig. 280,10) i amb cronologia del segon quart del S. I a.C. a les sitges de Cortals (LÓPEZ i LAFUENTE 1986, 104; LAFUENTE i LÓPEZ 1987, 23 i lám. I).

Les decoracions compostes per tres quarts de cercles concèntrics separats per costellams verticals són força habituals en peces de finals del segle II a.C. i de la primera meitat del segle I a.C. El motiu de ziga-zaga gran, omplint gran part d'un registre, apareix a la Vispesa (Tamarit de Llitera, Osca) en un altre *kalathos*, morfològicament molt afí per la posició de la vora, i que presenta pintura blanca prèvia i amb tonalitat marró vermelloso fosca (MARCO i BALDELLOU 1976, 96 i fig. 3a).

2. MI-306. Trenta-set fragments del cos inferior d'un vas de ceràmica ibèrica de coccio oxidada. Presenta el fons umbilicat i les parets rectes, amb la unió amb el fons arrodonida. Pasta de color roig amb la superfície exterior allisada, de color beix marronós. Argila lleugerament porosa, amb fines partícules de procedència calcària. La seva fractura és regular, amb tendència a formar arestes. La superfície externa del cos, fins a la corbatura d'unió amb el fons, es troba recoberta per una pintura de base de color groc-beix sobre la qual s'ha aplicat una decoració amb pintura vermella de tonalitat morada. La decoració es troba compartimentada en registres. El registre superior, conservat de forma fragmentària, presenta porcions de grans fulles i talls espiraliformes. Una banda de gruix desigual separa el registre superior de l'inferior, aquest darrer es troba format per uns motius ondulats similars a emes verticals separats per columnes de traces curtes horitzontals. Una banda ampla horitzontal delimita el conjunt per la part inferior (figs. 21 i 22).

Les sèries de traços curts no són alienens a Fontscaldes, i es documenten en un plat de l'esmentat jaciment (CVA 1965, lám. 29, 2a). El motiu que podem denominar d'emes sembla una derivació del tema de cos-

tellams. La traça corbada del pinzell seria afí al motiu anterior, però sense utilitzar en aquest cas un pinzell múltiple i amb la intenció de reomplir tot l'interior, provocant una figura plana i poc acurada. Aquest motiu és ben conegut en nivells del S. I a.C. de Paeria, però sempre en disposició horitzontal, mai en vertical. La mateixa horitzontalitat la trobem en el *kalathos* tardà trobat a la Fonteta de Grealó (terme de Lleida) (JUNYENT i PÉREZ 1982, 77-78) en un conjunt del 100 a.C. al 50 d.C. No obstant això, la datació del vas de la Fonteta de Grealó es podria constrènyer més a la part central d'aquest arc cronològic, ja que morfològicament i decorativament indica la transició cap als *kalathoi* de tipus Raïmat (GARCÉS 1988, 19-46) característics de ple S. I d.C. En definitiva, la datació del vernís negre i de les àmfores de Missatges situa millor el vas MI-306 que els paral·lels formals. Tanmateix, la presència de pintura blanca indica una restricció entre el darrer quart del S. II a.C i el primera meitat del S. I a.C.

A poc a poc es poden traçar comportaments evolutius de les ceràmiques pintades. A Missatges les emes són verticals, separades per molts traços i associades encara a grans motius vegetals, sobre un *kalathos* de cos cilíndric. A Paeria i a d'altres jaciments contemporanis, ja més centrats en el segle I a.C., adopten l'horitzontalitat, el nombre de traços separadors disminueix i s'integren en composicions més lineals.

3. MI-304. Deu fragments corresponents a la vora i cos d'un *kalathos*. Ceràmica ibèrica pintada, de cocció oxidada. El cos és cilíndric, de parets primes, lleugerament obertes cap a l'exterior. La vora alada es troba en posició equidistant respecte al cos i forma una suau inclinació vers l'exterior. Els llavis interior i exterior es troben arrodonits. Pasta de color roig. Argila ben depurada amb algunes partícules calcàries i micàcies fines; fractura irregular de tall amb arestes pronunciades. La superfície exterior del cos i superior de l'ala fou recoberta amb pintura de base blanquinosa beix, espessa, que regalimà per l'interior del vas. Al damunt d'aquesta primera capa s'aplicà pintura vermellosa de tonalitat marró, en general mal conservada. La part superior de l'ala es troba decorada per dents de llop allargades i separades entre elles. La part inferior del llavi presenta una banda que també ocuparia l'extrem exterior de la vora, on no s'ha conservat. La part superior del cos presenta una ampla banda. La decoració del cos es conserva molt parcialment: s'aprecia una banda superior, seguida d'un filet i un registre de traces obliqües de diferent gruix emmarcades per dos filets; a sota segueixen dues bandes horitzontals, una línia de separació i un altre registre format per una línia horitzontal de la qual arrenca una decoració metopada formada per amples traces verticals de forma rectangular que alternen amb aspes allargades de sis puntes, separades dels rectangles per tres grups de línies verticals. El diàmetre de la vora és de 16,6 cm i el de l'ala és de 23,4 cm (fig. 23,1).

La vora alada ocupa en aquest cas una posició força central respecte al punt de contacte amb la paret. Els motius decoratius d'aquest vas són força comuns en els *kalathoi* de Paeria i en d'altres formes del mateix jaciment en ambients del segle I a.C.

4. MI-309. Vuit fragments corresponents a la vora i cos superior d'un vaset de ceràmica ibèrica de cocció oxidant. Presenta la vora exvasada, amb el llavi regreixit. El coll és estret i es troba diferenciat de la vora per una aresta. Pasta vermella, ben depurada i de fractura rectilínea en aresta. La superfície exterior i l'interior de la vora es troben recobertes per una pintura de base de color blanc cru, sobre la qual s'ha aplicat una decoració feta amb pintura vermella de tonalitat morada. L'interior de la vora presenta una línia horitzontal paral·lela a les dues línies que es troben a la part superior del llavi. La part externa del llavi té una sèrie de petites traces curtes verticals i obliqües. A la cara externa de la vora, en la concavitat de sota el llavi, hi ha una sèrie de rectangles verticals que alternen amb grups de cinc traces primes i verticals. A la part superior del coll es conserva l'extrem superior d'una sèrie de motius ondulats de forma incerta. Els fragments de cos conservats presenten a la seva part superior una sèrie de fletxes orientades cap avall, damunt d'una línia serpentiforme contínua. A sota dues línies de traç fi delimiten per la part superior una sèrie de parelles de línies verticals curtes seguides per tres línies horitzontals de traç fi. El diàmetre de la vora és de 7 cm (fig. 23,2).

El motiu de fletxa és conegut en un petit fragment informe, procedent de superfície, però bàsicament associable a materials tardorepublicans de la Fita (Juneda), el qual presenta una autèntica tricromia: una producció minoritària que utilitza pintura blanca, la típica pintura vermella-vinosa i una mena d'engalba rosada selectivament aplicada (GARCÉS 1992a, 657 i fig. 254,1).

Novament les afinitats amb el jaciment de la Vispesa són evidents, un petit fragment amb vora de llavi exvasat presenta una argila ataronjada vermellosa i amb pintura marró vermellosa s'ha efectuat un motiu de

Fig. 17

Ceràmica ibèrica pintada.

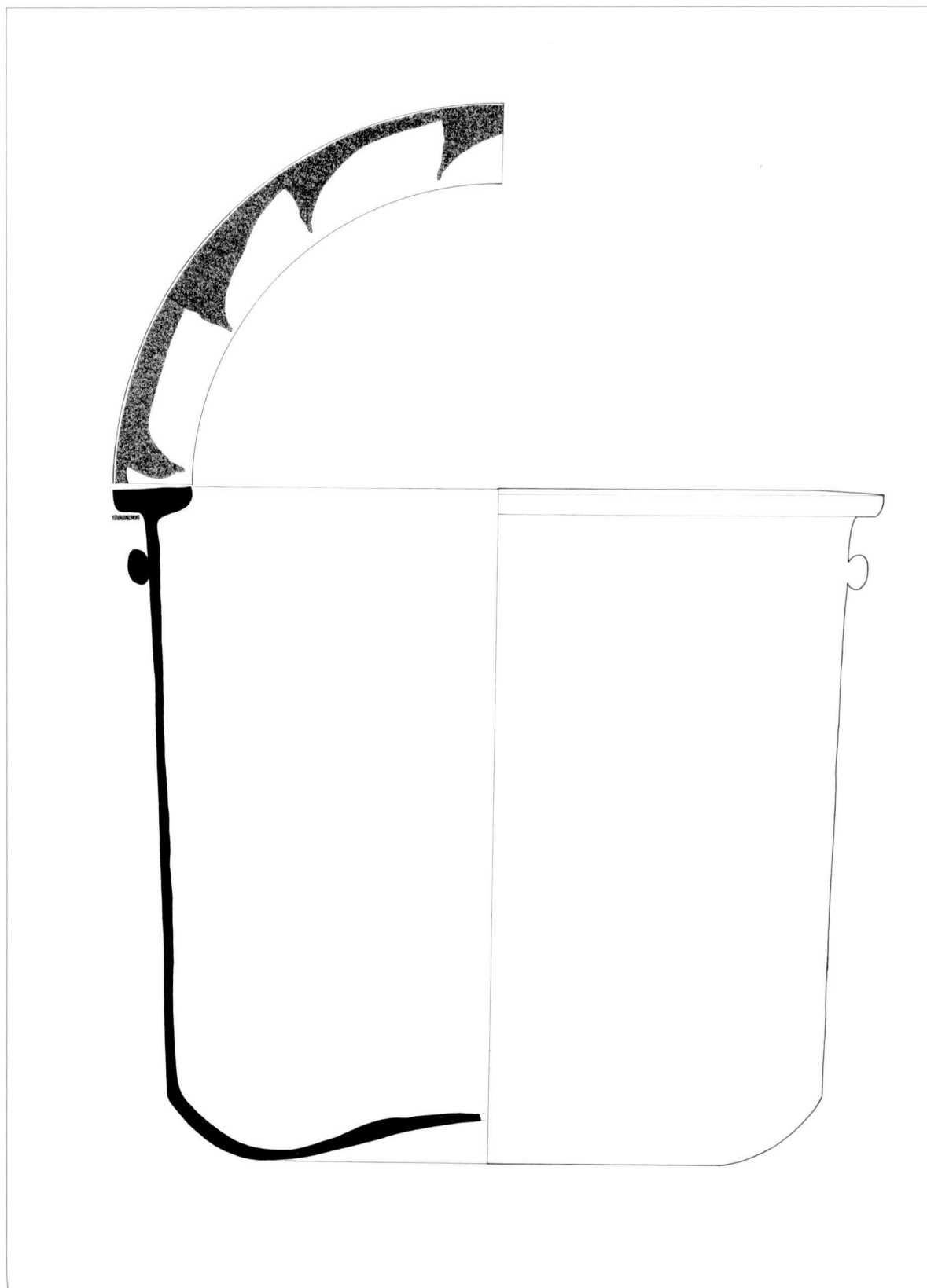

Fig. 18

Ceràmica ibèrica pintada.

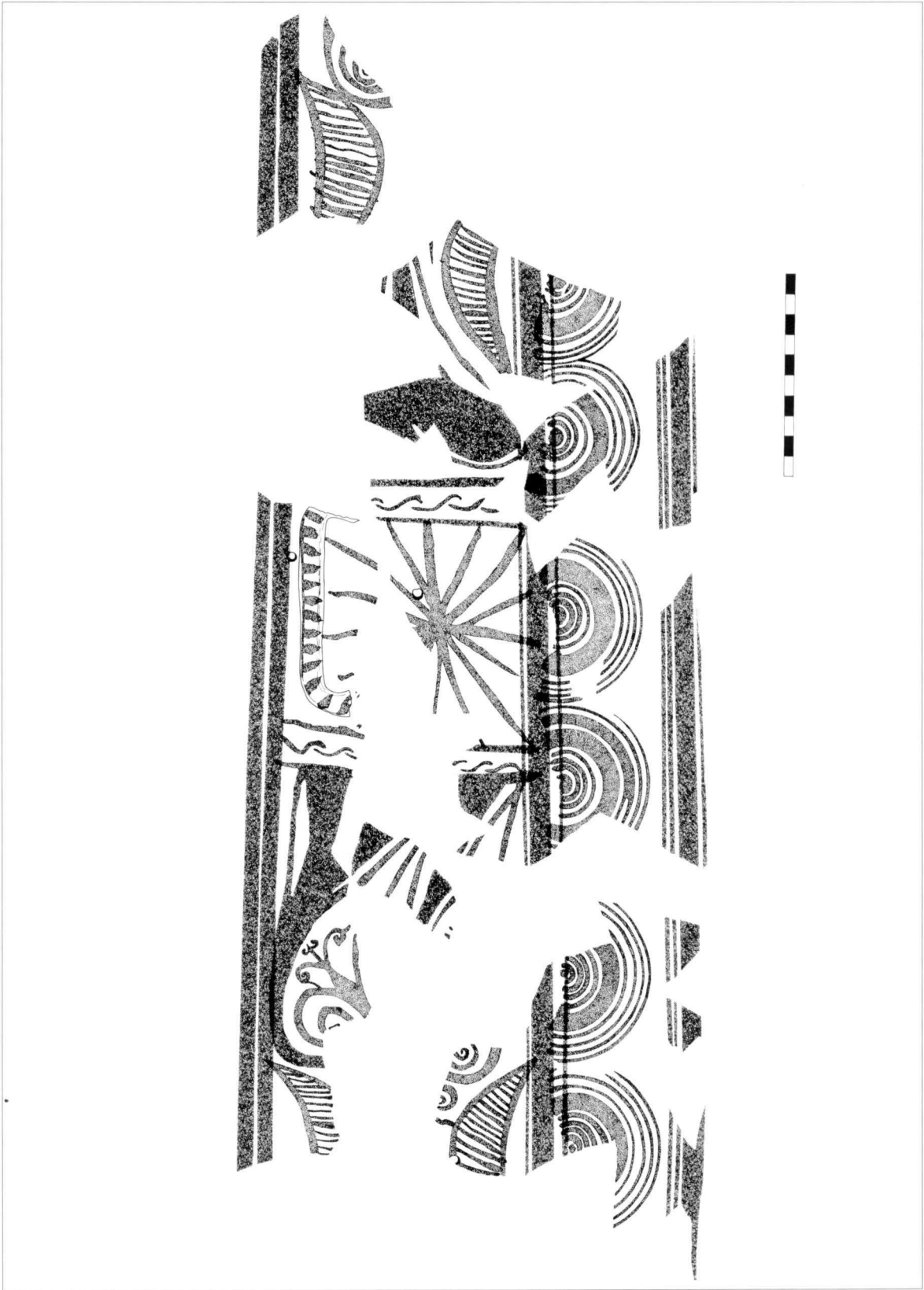

Fig. 19

Ceràmica ibèrica pintada. Desenvolupament de la decoració.

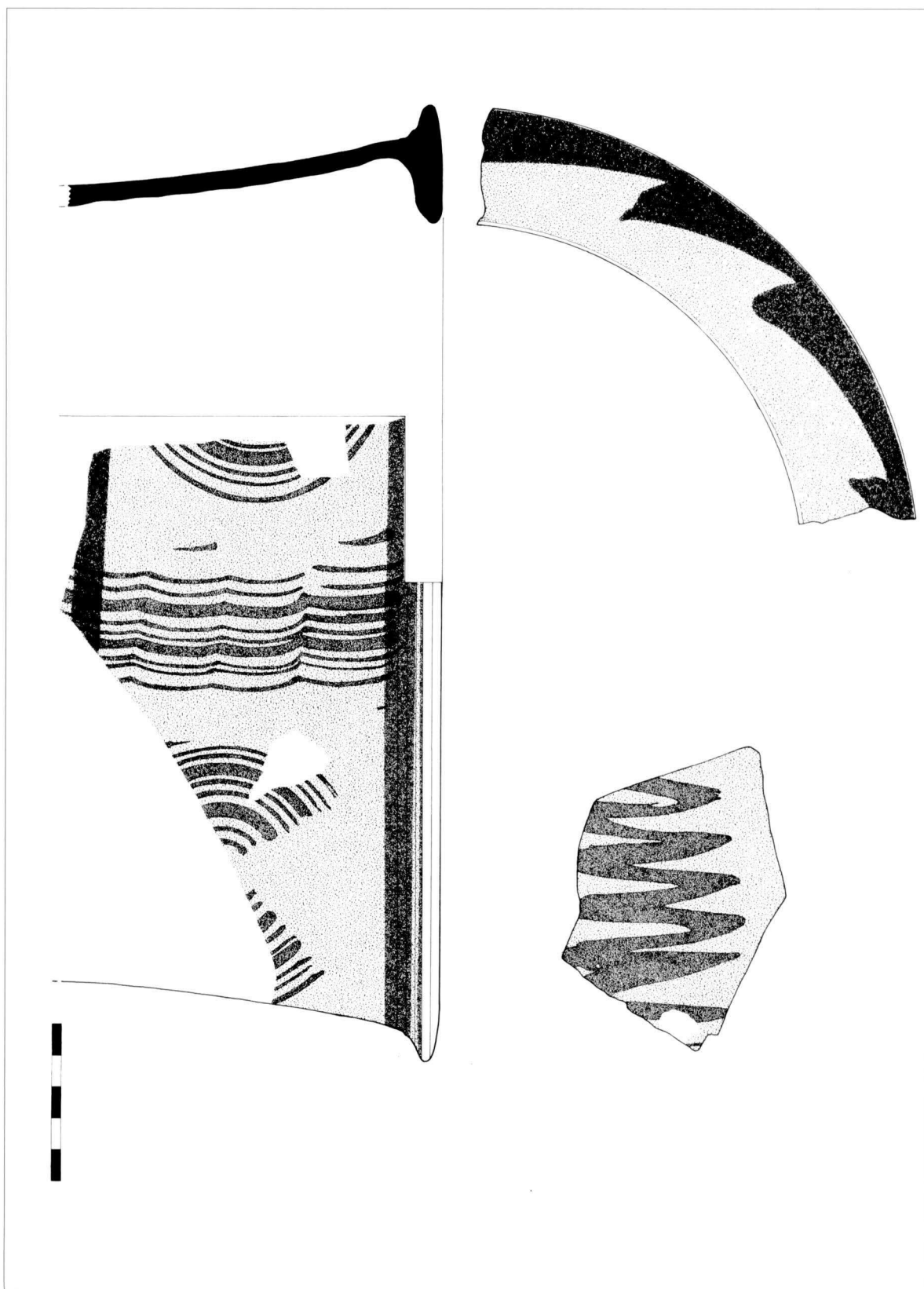

Fig. 20

Ceràmica ibèrica pintada amb bicromia.

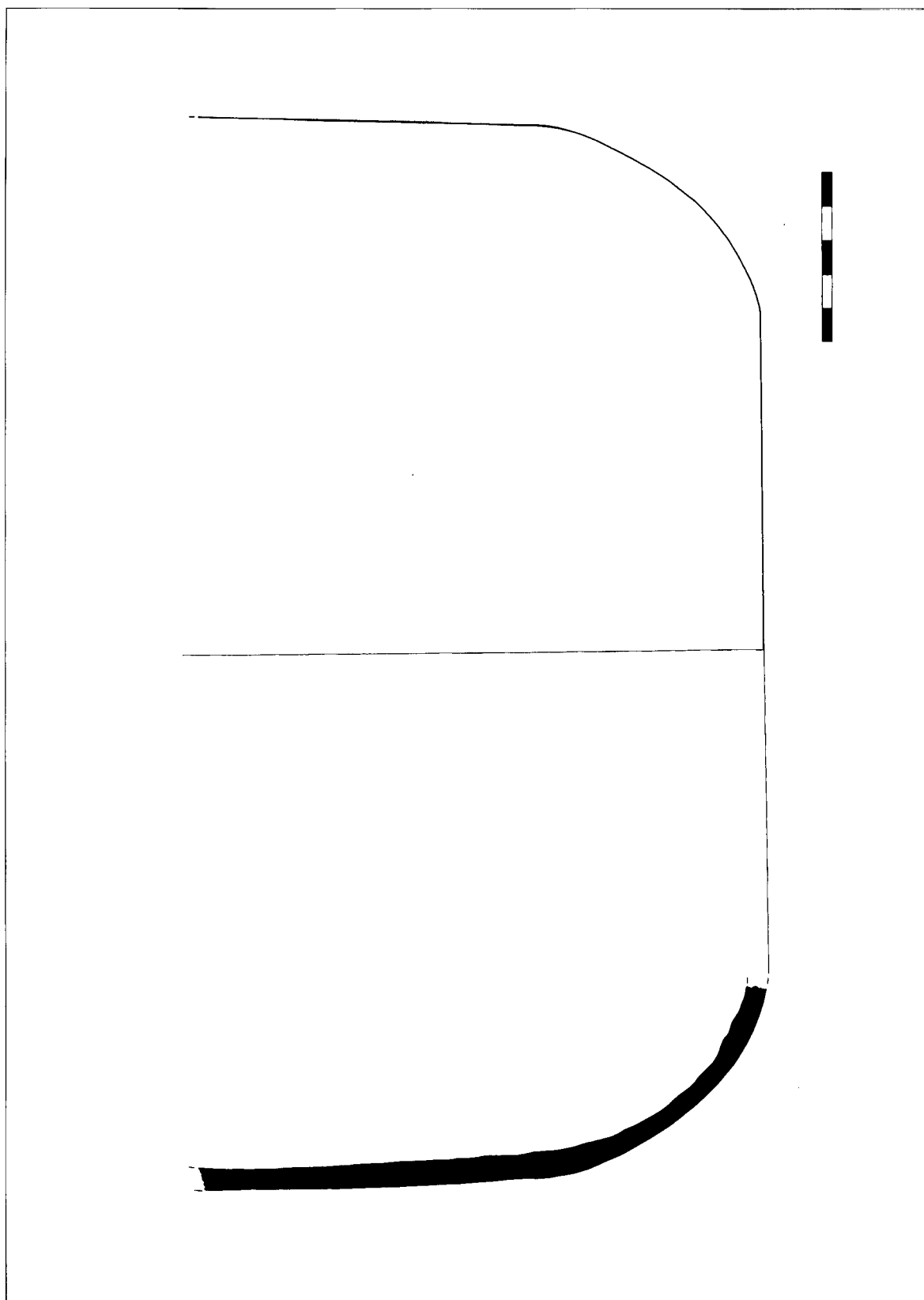

Fig. 21

Ceràmica ibèrica pintada amb bicromia.

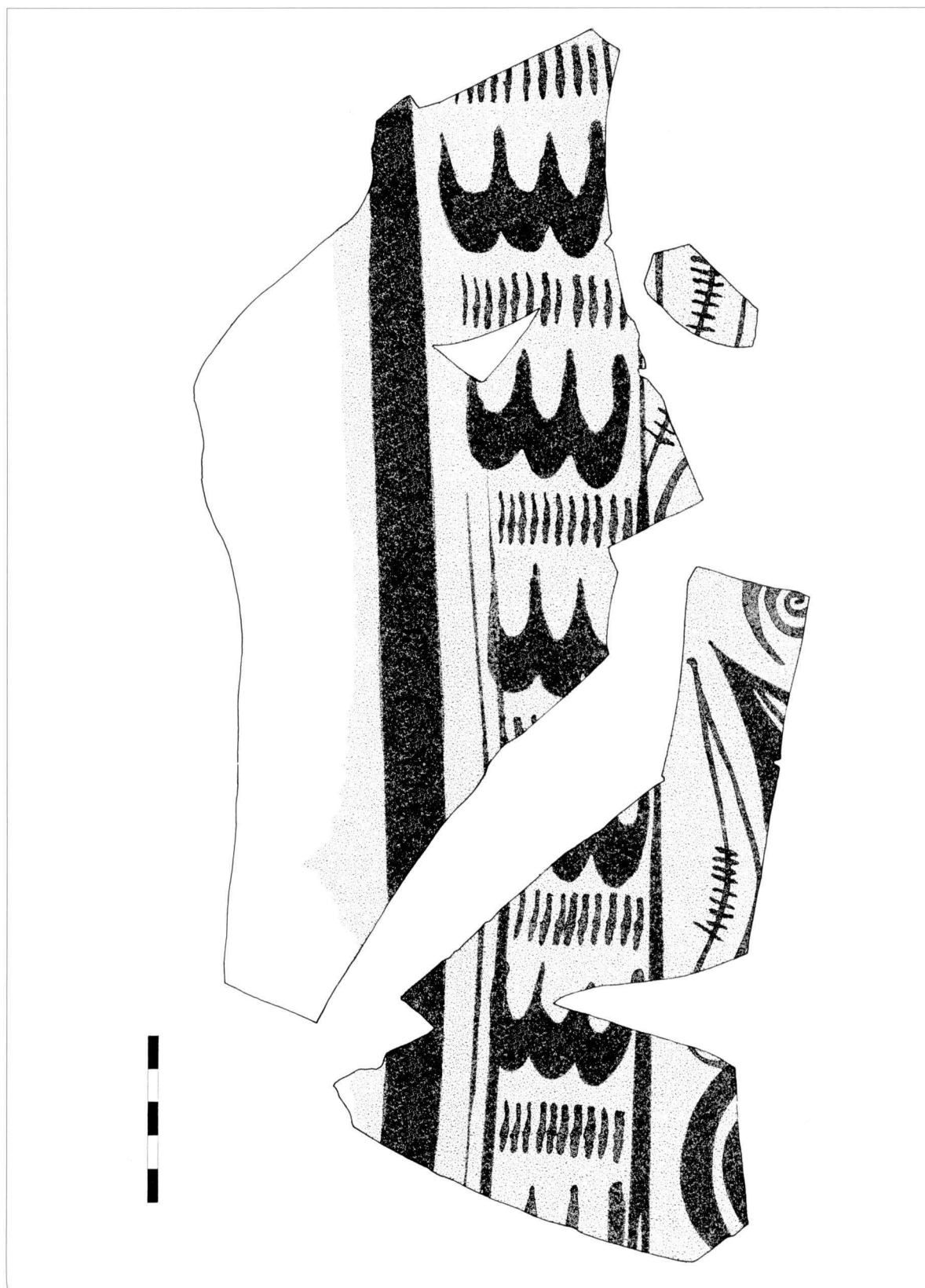

Fig. 22

Ceràmica ibèrica pintada amb bicromia. Desenvolupament de la decoració.

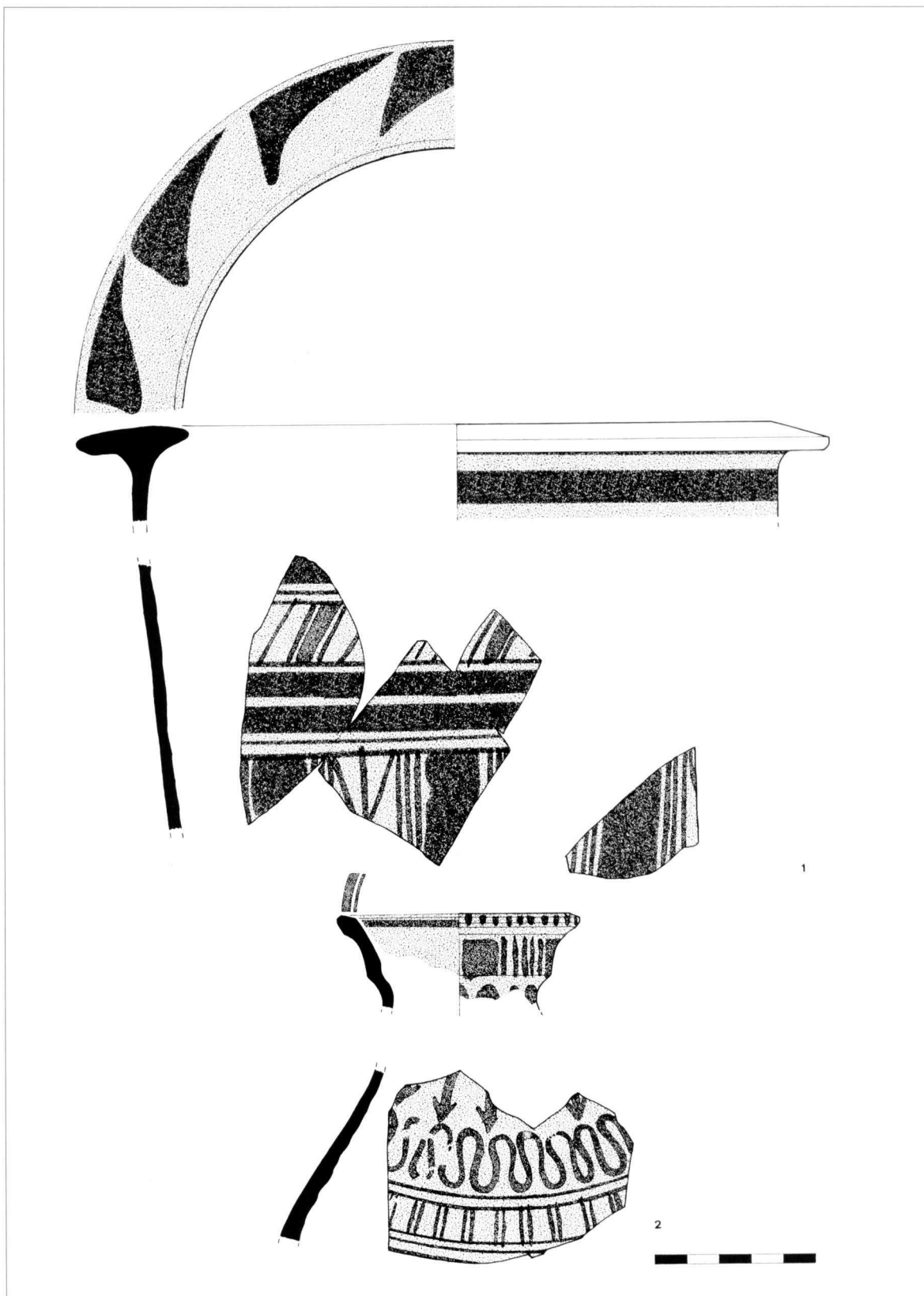

Fig. 23

Ceràmica ibèrica pintada amb bicromia.

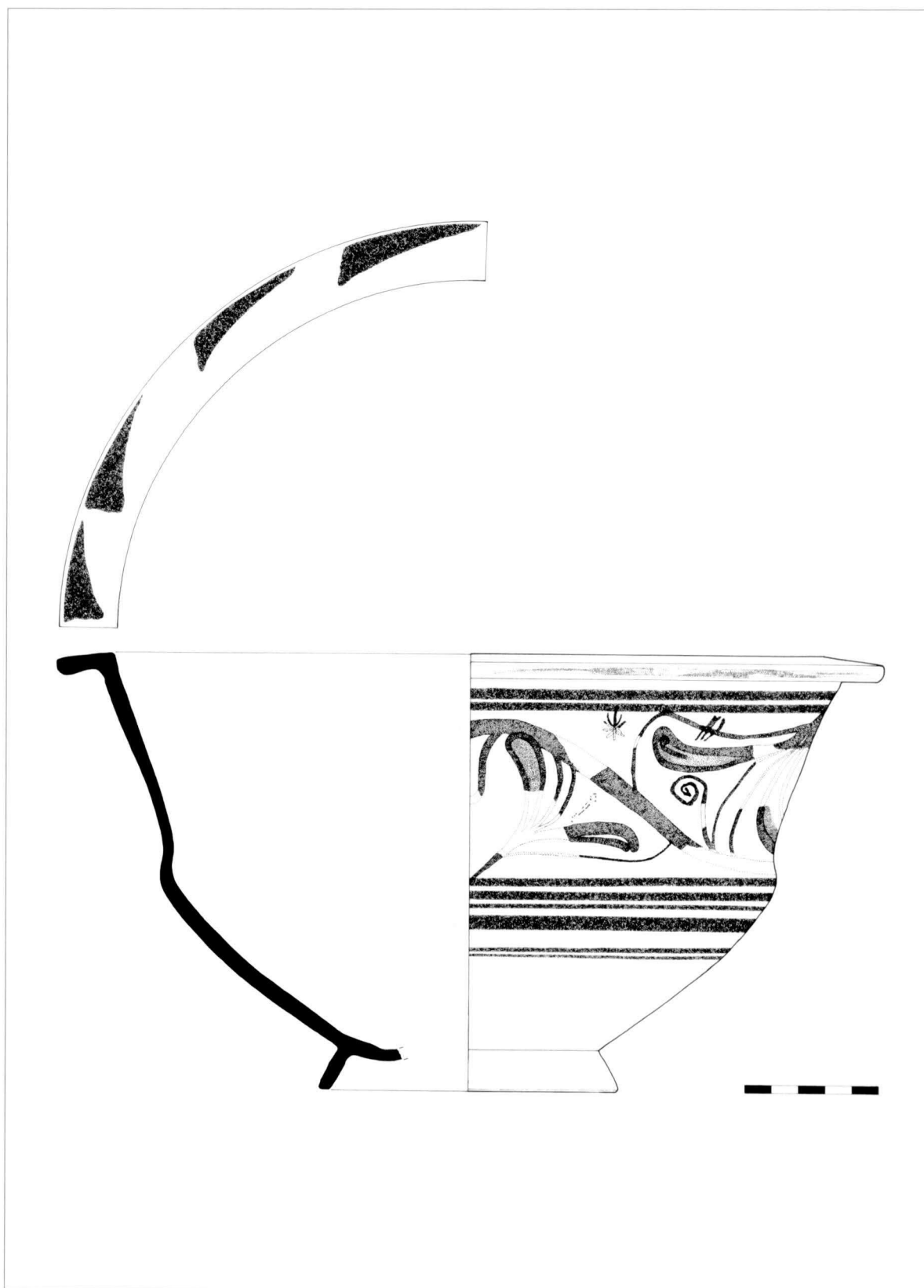

Fig. 24

Ceràmica ibèrica pintada.

Fig. 25

Ceràmica ibèrica pintada. Desenvolupament de la decoració.

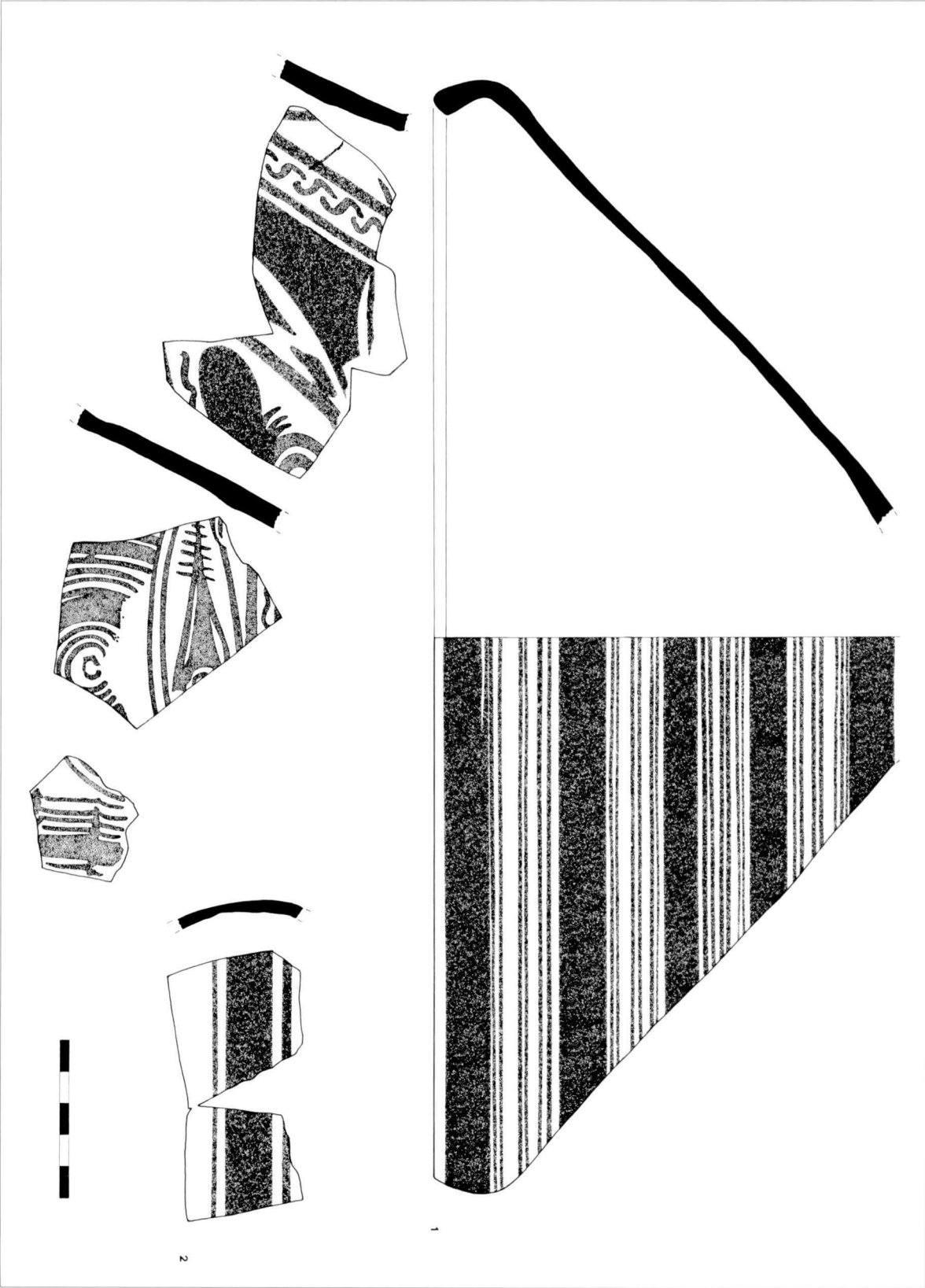

Fig. 26

Ceràmica ibèrica pintada.

rectangles intercalats entre traços (MARCO i BALDELLOU 1976, 96 i fig. 3c); aquests autors assenyalen la presència de pintura blanquinosa en el fragment, la qual cosa redundaria a paral·lelitzar-la amb l'espècimen de Missatges.

7. Ceràmica comuna oxidada

7.1. Ceràmica comuna de forma romana

1. MI-404. Trenta fragments corresponents a un bocall de ceràmica de cocció oxidant. Cos piriforme, amb una suau carena que separa la panxa del coll, el qual és de desenvolupament curt. La vora és exvasada, amb el llavi de secció triangular, amb una concavitat a l'interior de la vora. La nansa, cintada, de secció rectangular arrodonida, baixa de l'exterior de la vora fins la carena. Pasta bescuitada, amb el nucli interior de color beix gris i el nucli exterior de color beix ataronjat. La superfície interior és de color beix, porosa i la superfície exterior és allisada, de color marró beix. Argila ben decantada, amb partícules de gra gros i petit de tipus calcari, i fines partícules brillants. Presenta alguna vacúola. La fractura és rectilínia, en aresta. El diàmetre de la vora és de 13,2 cm (fig. 27).

Aquesta peça correpon a la forma Vegas 44, d'àmplia cronologia des dels exemplars de Numància, el peci d'Albenga, la ciutat de Sutri, tots ells del segle II a.C., fins arribar a exemplars propis dels segles II-III d.C. (VEGAS 1973, 103).

7.2. Ceràmica comuna de forma ibèrica

1. MI-401. Cinquanta-cinc fragments corresponents a un vas de ceràmica ibèrica de cocció oxidant amb broc inferior de decantació. La vora és reentrant i regruixada. Presenta un doble llavi. El vas és de cos esfèric, amb dues nanses de desenvolupament semicircular i de secció arrodonida a la part superior del vas. El fons és umbilicat, amb un peu diferenciat baix i ample, inclinat cap a l'exterior. La pasta és de color groc beix, porosa i ratllable amb l'ungla. De fractura irregular. La superfície exterior presenta un allisat poc acurat i conservat de manera deficient. L'argila és depurada, amb alguna vacúola i amb partícules calcàries de gra mitjà i petit. El diàmetre de la vora és de 16,7 cm. L'amplada màxima és de 28,1 cm. El diàmetre exterior del peu és d'11,5 cm. L'alçada és de 24,3 cm (fig. 28).

Els vasos amb broc inferior foren tractats monogràficament per primera vegada per P. Giró, que suggerí la possibilitat d'un ús relacionat amb la fermentació de la cervesa, en base a semblances d'estatuetes egípcies antigues (GIRÓ 1958). Des d'aquell moment proliferà en la bibliografia la denominació de "vas cerveser". Per la seva banda, L. Pericot els inclou en l'apartat II de la seva tipologia (PERICOT, 37 i fig. 43), indicant un ús més ampli com a contenidor d'aigua en l'àmbit de la cuina. La presència d'almenys quinze exemplars en les excavacions del Molí d'Espígol de Tornabous, properes al lloc que ens ocupa, fou explicada per J. Maluquer (1982, 277) per la necessitat de depurar les aigües tèrboles d'una zona mancada de rius importants. Aquesta afirmació, suggerent, es contradiu però amb l'àmplia difusió de la forma arreu de Catalunya i zones properes. M.J. Conde ha efectuat l'estudi monogràfic per tota la zona ibèrica, deixant oberta la qüestió de la finalitat d'aquests vasos (CONDE 1987, 27-60). En aquesta classificació MI-401 correspon al tipus C-1 de perfil globular, amb vora E-4, nansa senzilla tipus I-1, fons L, és a dir, amb anell de base o peu, i broc del tipus N-2. Posteriorment, aquesta autora estudià de forma detallada els vasos amb broc coneguts a la vall del Segre (CONDE 1988, 207-214), però MI-401 no recorda les tenalles ovoides o de parets rectes que havien caracteritzat els poblats ibèrics de la zona, i pel seu perfil globular s'apropa a l'exemplar penedesenc de Can Bas (GIRÓ 1985; CONDE 1987, 30 i fig. 6d).

La davallada a meitat del segle II a.C. en la presència de tenalles i vasos esfèrics amb broc inferiors que M.J. Conde proposà (CONDE 1987, 38) en base als poblats ibèrics que finalitzen genèricament en aquesta centúria, no sembla adequar-se al nostre cas, de cronologia més tardana. En aquest sentit hem observat que

assoleixen també datacions del segle I a.C., per exemple, en l'excavació que E. Junyent i A. Pérez efectuaren en La Paeria de Lleida (GARCÉS 1992, 509, fig. 166,7), o en conjunts de la primera meitat del segle I a.C. afins al nostre, com les sitges de Cortals (Cervera) (LAFUENTE i LÓPEZ 1987, làm. I).

2. MI-402. Cinquanta fragments d'una tenalla de ceràmica ibèrica de cocció oxidada. La vora és plana i reentrant, amb el llavi arrodonit. Presenta quatre nanses dobles de desenvolupament semicircular i secció circular. La base, de fons umbilicat, té un peu baix i ample, inclinat capa a l'exterior. El cos és globular. Pasta bescuitada, amb el nucli interior beix marró i el nucli exterior roig granatós. La superfície interior és de color marró, porosa; la superfície exterior és marró amb tonalitats rogenques. L'argila és ben depurada amb partícules calcàries i micàcies de gra mitjà i fi. La fractura forma arestes. El diàmetre de la vora és de 18,5 cm el diàmetre de la base és d'11,2 cm (fig. 29,2 i 6).

2. MI-403. Dos fragments de la vora d'un bol de ceràmica ibèrica de cocció oxidant. La vora és reentrant amb el llavi lleugerament regruixat i pla per la seva cara superior interna. La pasta és de color taronja, amb una tonalitat beix a la part superior de la superfície externa. Presenta un allisat acurat a la superfície exterior. Pasta de fractura rectilínia, en aresta, amb partícules de gra fi de tipus calcari. El diàmetre de la vora és de 23,4 cm (fig. 29,1).

Aquesta peça podia funcionar també com a tapadora d'un gran vas. Al respecte s'observa que el diàmetre de la seva vora coincideix amb el diàmetre d'encaix de la vora del vas MI-406.

3. MI-405. Tres fragments corresponents a la vora i nansa d'un vas de ceràmica ibèrica de cocció oxidant. La vora és reentrant i regruixada, amb doble llavi. Presenta una nansa de desenvolupament semicircular i de secció circular sota la vora. La pasta té el nucli de color gris i la superfície de color marró-beix, amb la superfície interior porosa. L'argila és depurada, amb partícules de desgreixant calcari de gra petit i partícules fosques. La fractura és irregular (fig. 29,4).

4. MI-406. Un fragment de la vora d'un vas de ceràmica ibèrica de cocció oxidant. La vora és reentrant i regruixada. Presenta un doble llavi. Pasta de coloració taronja vermellova, amb la superfície externa allisada i la cara interna porosa. Argila depurada, amb partícules de desgreixant calcari de gra fi i fines partícules micàcies. La fractura és regular i forma arestes. El diàmetre aproximat de la vora és de 22 cm (fig. 29,3).

5. MI-407. Un fragment de la vora d'un vas de ceràmica ibèrica de cocció oxidant. La vora és reentrant i regruixada. Presenta un doble llavi. Pasta amb el nucli de coloració gris i la superfície de color taronja a l'interior i marró a l'exterior, amb un allisat. Argila depurada, amb partícules de desgreixant calcari de gra fi i fines partícules micàcies. La fractura és regular i forma arestes (fig. 29,5).

6. MI-408. Un fragment del fons d'un vas de ceràmica ibèrica de cocció oxidant. Fons amb peu baix, poc diferenciat. Pasta de color groc beix, de cocció deficient, ratllable amb l'ungla i amb vacúoles. Porosa a l'interior i amb un allisat poc acurat a l'exterior. Argila depurada, amb algunes partícules calcàries de gra petit i d'altres de gra fosc, de fractura irregular. El diàmetre del peu és de 5,1 cm (fig. 29,7).

7. MI-408. Un fragment d'un agafador d'una possible tapadora de ceràmica ibèrica de cocció oxidant. Presenta el cos cònic, amb dos apèndixs allargats en forma de banyes de diferent mida a la part superior. Pasta de nucli taronja amb la superfície exterior beix. Argila ben depurada, amb partícules de desgreixant calcari, i de fractura irregular, (fig. 31,2).

8. Ceràmica modelada a mà

1. MI-502. Vint-i-un fragments corresponents a la part superior d'una olla de ceràmica ibèrica feta a mà. Olla de perfil en esse suau amb la vora exvasada i lleument regruixada i amb el llavi arrodonit. La carena és

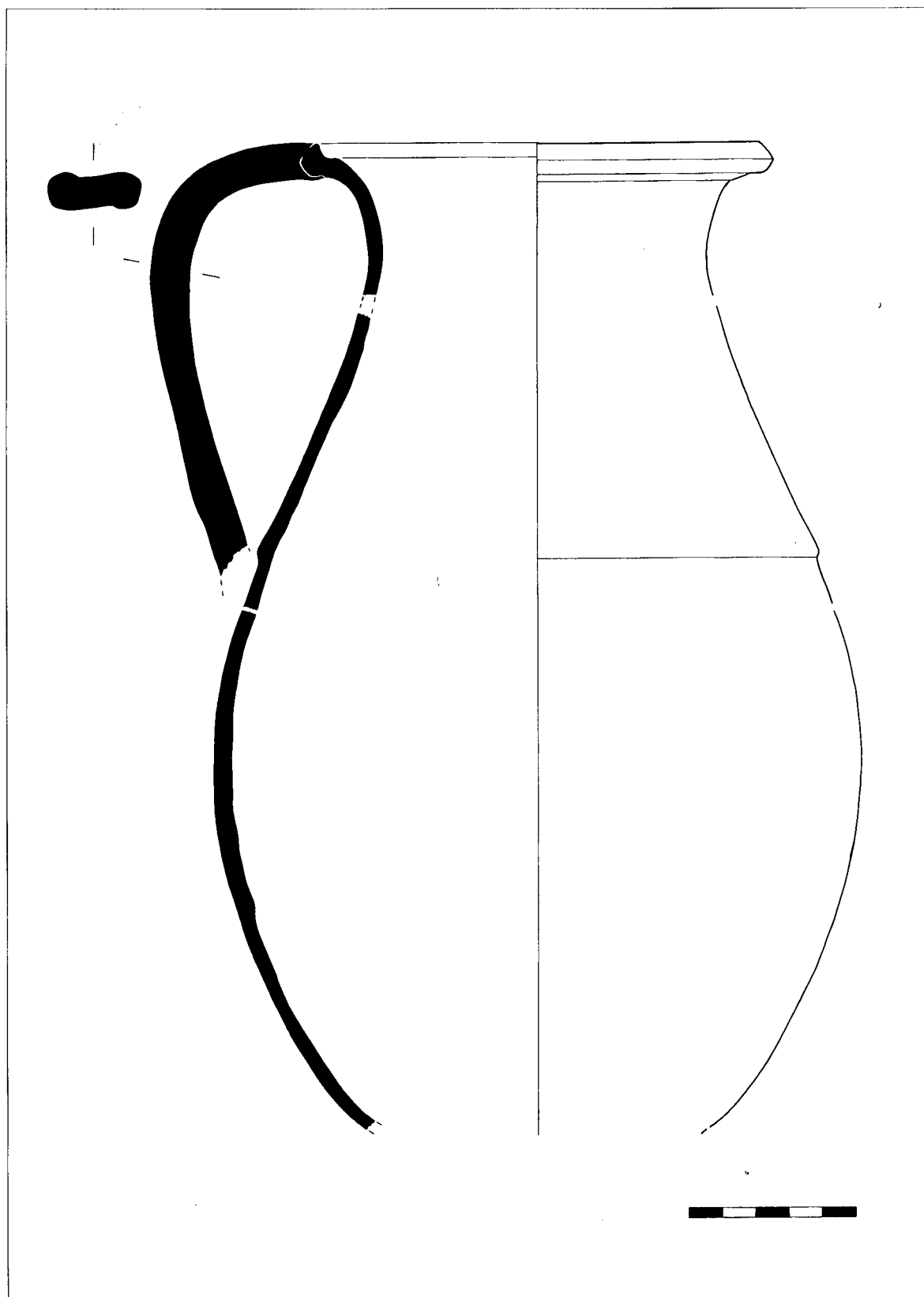

Fig. 27

Ceràmica comuna íberoromana.

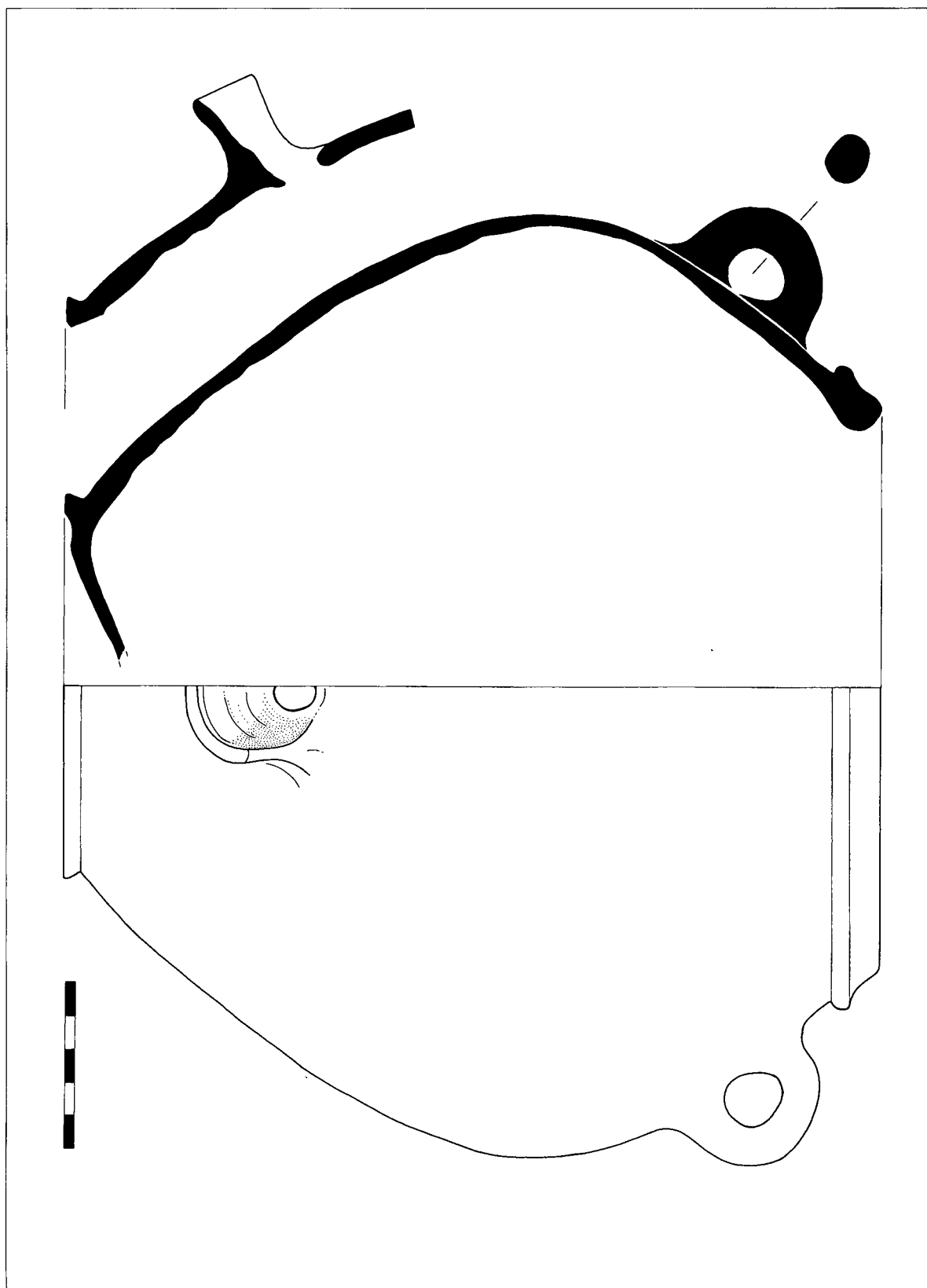

Fig. 28

Ceràmica comuna ibèrica oxidada.

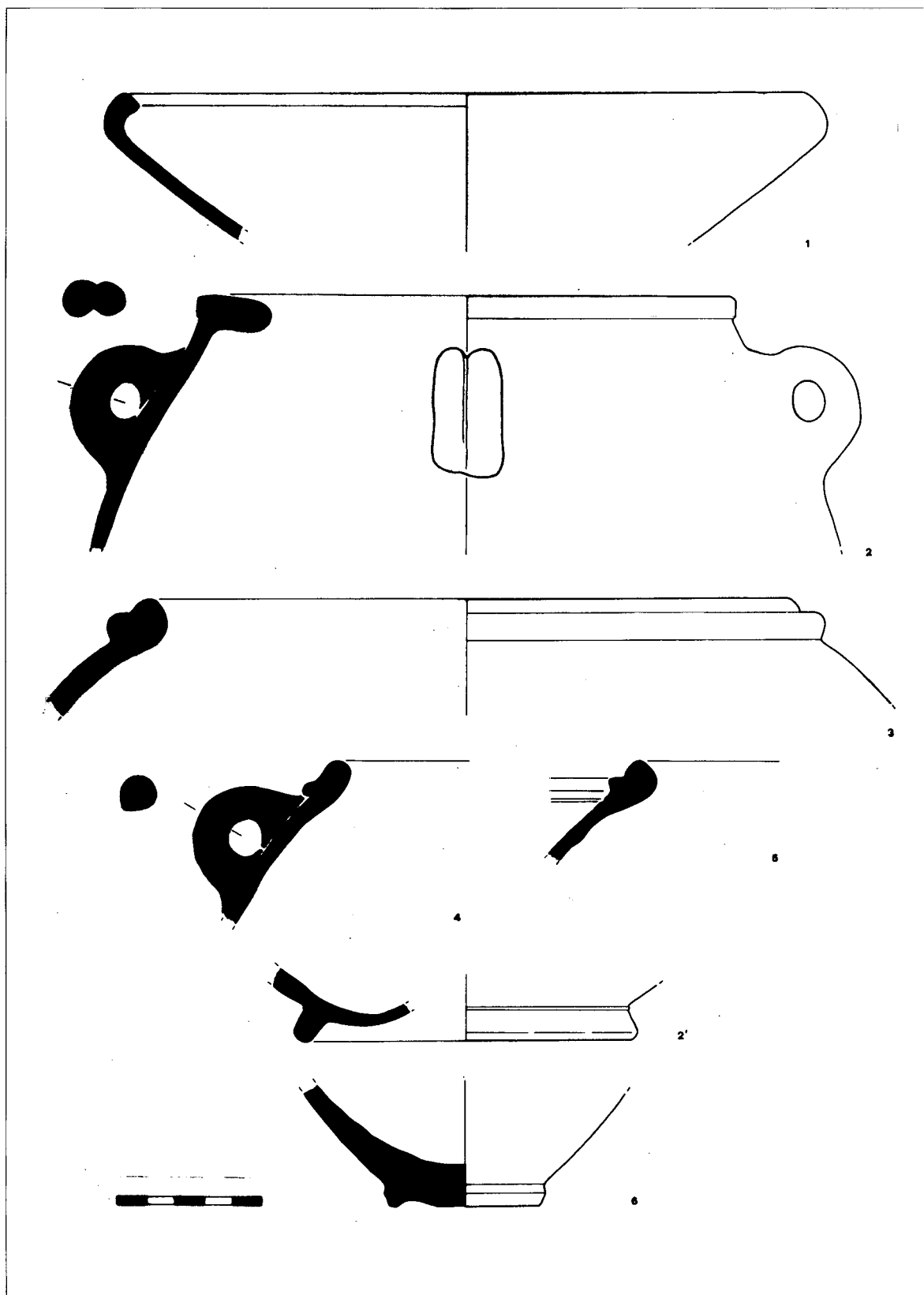

Fig. 29

Ceràmica comuna ibèrica oxidada.

marcada i alta. Les superfícies interior i exterior del coll i la vora presenten un allisat molt acurat. La cara externa presenta la superfície rugosa de la carena en avall. Pasta de cocció desigual, de nucli negre i marró fosc, amb la superfície externa de diferents tonalitats marrons, amb zones ennegrides. Argila poc depurada, amb abundants partícules de mica daurada, quars i feldespat de gra petit i mitjà. El diàmetre de la vora és de 29,9 cm. El diàmetre màxim del cos és de 32,3 cm (fig. 30).

Aquest tipus d'olla deriva dels vasos modelats a mà presents en poblats ibèrics anteriors; per exemple a Margalef, Torregrossa (Pla d'Urgell) (JUNYENT 1972, figs 4 i 5). Han assolit unes característiques que es repeteixen en conjunts similars al nostre com Cortals a Cervera (LAFUENTE i LÓPEZ 1987, lam. II), i Paeria a Lleida (RODRÍGUEZ i GONZÁLEZ 1981, 460 i fig 69). Segurament són prototipus de les futures ceràmiques de cuina romanes de factura local.

2. MI-501. Cinc fragments corresponents a una tapadora de ceràmica ibèrica feta a mà. Tapadora de forma troncocònica amb agafador en forma de pom, que presenta una concavitat a la cara superior. Pasta amb el nucli de color marró fosc grisós i la superfície marró negrós, amb un acabat allisat. L'argila és poc depurada, amb abundants partícules de quars, feldespat i mica de gra petit i mitjà. La fractura és irregular. El diàmetre exterior de la vora és de 17,4 cm. El diàmetre màxim del pom és de 4,3 cm. L'alçada és de 8,1 cm (fig. 31,1).

La peça en qüestió correspon a una forma àmpliament estesa geogràficament i cronològica. És afí als exemplars M-71-83 i 84 de Margalef (JUNYENT 1972, fig. 6).

9. Pes de fus.

1. MI-601. Pes de fus de forma bitroncocònica aplanada, amb l'aresta d'unió marcada a la part alta de la peça, tipus E-2 de la tipologia de Zaida Castro (CASTRO 1980, 138). La cara superior forma una concavitat. El con superior presenta una decoració incisa que formen quatre grups de dos angles oberts, amb el vèrtex a la part superior, sobreposats l'un a l'altre en sentit ascendent. La superfície és de color gris clar, allisada. L'alçada és d'1,5 cm. El diàmetre màxim és de 2,6 cm (fig. 31, 4).

2. MI-602. Pes de fus de forma bitroncocònica aplanada, amb l'aresta d'unió suavitzada a la part alta de la peça, tipus E-2 de la tipologia de Zaida Castro (CASTRO 1980, 138). La cara superior forma una concavitat marcada. La superfície és de color marró-beix. L'alçada és de 1,9 cm. El diàmetre màxim és de 2,9 cm (fig. 31,3).

Aquests pesos de fus poden passar-se en relació amb el filat de fibres fines, índex de seleccions premeditades en la fabricació de teixits diferents, especialment de tipus fi i de qualitat. Al mateix temps poden respondre a un augment de la producció, ja que un pes de fus petit gira més ràpidament que un de més pesat (CASTRO 1980, 144).

10. Objectes metàl·lics

1. MI-701. Petit *tintinnabulum* de bronze de forma troncocònica amb una petita anella de subjecció a la part superior. A la part interna de la campaneta conserva part del batall de ferro. Presenta dos orificis circulars simètrics en la meitat superior de la paret. L'alçada és de 2,5 cm. El diàmetre màxim és de 2,5 cm. (fig. 31,5).

Procedents del mateix nivell d'abocament es van recuperar diferents fragments de ferro, corresponents a estris de petit format. El seu estat fragmentari no permet per ara una major precisió.

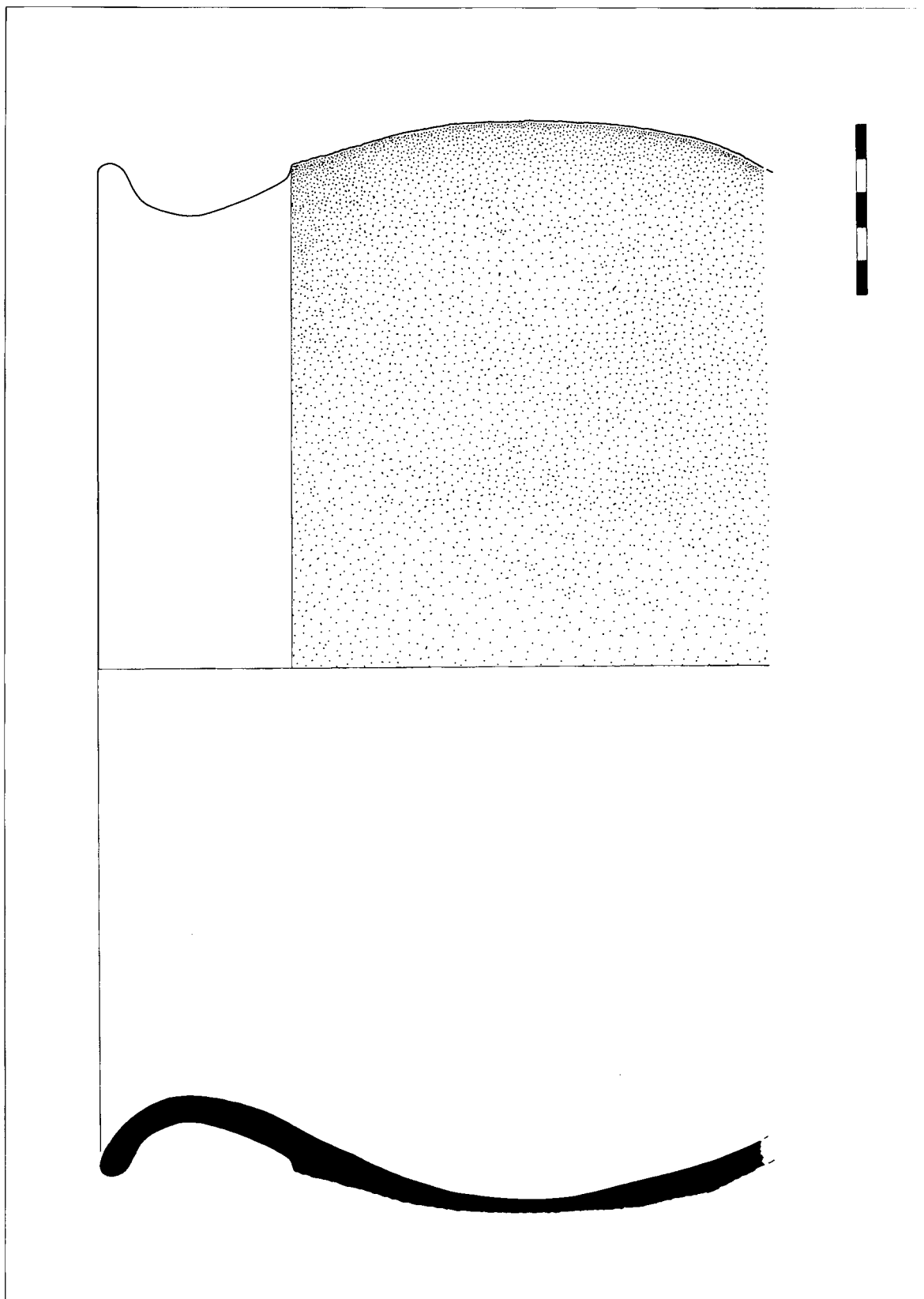

Fig. 30

Ceràmica modelada a mà.

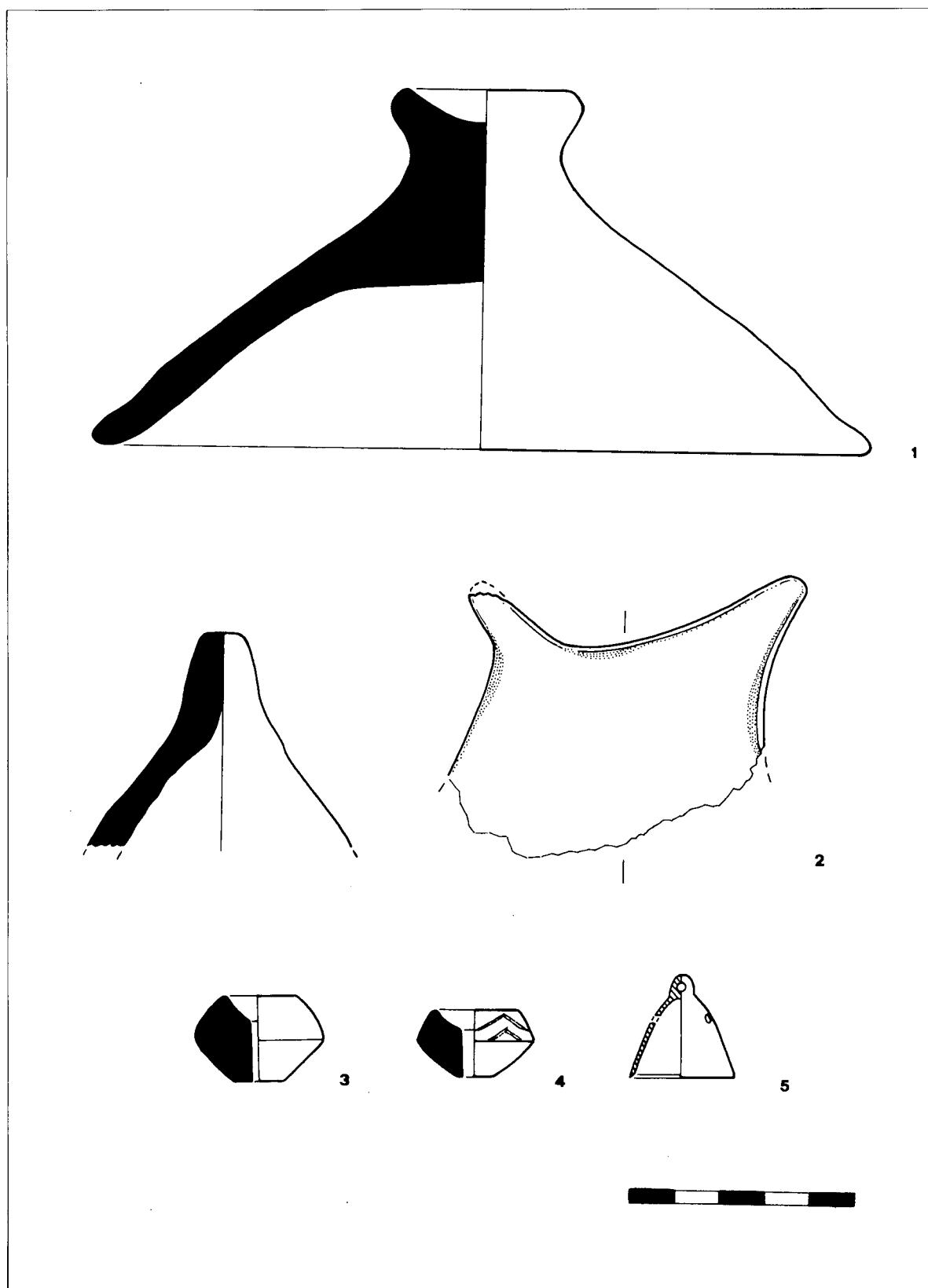

Fig. 30

Ceràmica modelada a mà (núm. 1). Ceràmica comuna ibèrica oxidada (núm. 2). Pesos de fus ibèrics (núms. 3 i 4). Campaneta de bronze (núm. 5).

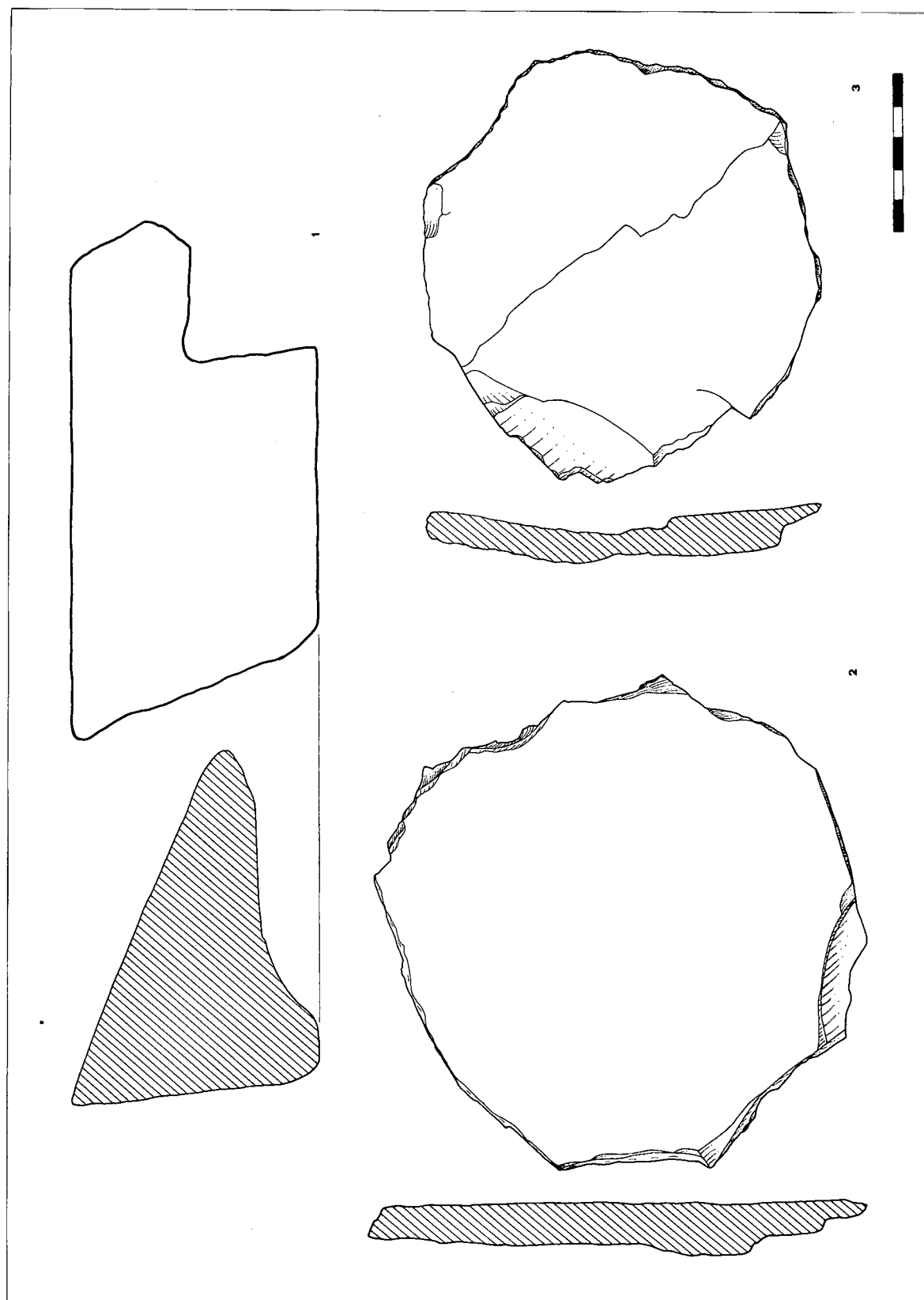

Fig. 31

Molí de pedra sorrenca (núm. 1). Discs de pedra calcària (núms. 2 i 3).

11. Objectes lítics

1. MI-801. Fragment de la roda superior d'un molí circular que conserva part del rebaix per encaixar els agafadors. La secció és triangular amb les cares superior i inferior lleugerament cònvaves i la cara externa inclinada cap a l'interior. Pedra de tipus arenisc de gra gros. (fig. 32,1).

La presència de la part superior d'un molí circular rotatori indica l'existència d'activitats agrícoles entre la col·lectivitat que produï l'abocador de Missatges. El tipus de roca amb la qual està fet el molí no es propi de l'àmbit comarcal.

2. MI-802. Lloseta de pedra calcària de forma circular amb els contorns retallats. El diàmetre és de 16 cms. El gruix màxim és d'1,5 cm. (fig. 32,2).

3. MI-803. Lloseta de pedra calcària de forma circular amb els contorns retallats. El diàmetre és de 13,5 cm. El gruix màxim és de 1,5 cm (fig. 32,3).

Reproduïm aquí les dues llosetes en millor estat de conservació d'un petit conjunt fragmentari que fou recuperat per les mateixes persones que recolliren les ceràmiques estudiades. La seva finalitat no és gens clara, tot i que recorden vagament discos desbastats per tal de fer les funcions de rudimentàries tapadores. En aquest sentit val la pena dir que el diàmetre d'una d'elles (MI-802) coincideix amb el diàmetre de ruptura de l'àmfora MI 120 (fig. 7), la qual presenta l'inici del coll retallat en un mateix nivell i posteriorment allisat. Sense poder afirmar-ho plenament, no es pot descartar la possibilitat que s'haguessin reaprofitat algunes àmfores com a vasos contenidors amb posterioritat al consum del seu contingut.

Conclusions

Valoració del conjunt de materials i data de l'amortització

Si deixem de banda la presència anòmala i residual d'un fragment de ceràmica àtica del segle IV a.C., la resta d'objectes formen un conjunt força homogeni entre si. S'identifiquen quatre individus de ceràmica campaniana **A** tardana, amb formes Lamb. 5 i 27b, que indiquen una data posterior al 140 a.C. i més escaient per al primer terç del segle I a.C. Dintre de les vaixelles fines la campaniana **A** es veu superada per la presència de sis o potser set exemplars de campaniana **B** i B-oide, formes Lamb. 1, 5/7 i 8. D'entre la ceràmica B-oide destaca la identificació de dos plats procedents de Cales. Aquest tipus de ceràmica apareix a l'occident català en altres jaciments recentment estudiats o reestudiats com el Tossal de les Tenalles de Sidamon (Pla d'Urgell) (PRINCIPAL 1993, 114), així com la fase +1 de la ciutat romana d'Aesso, que data del 100 al 80 a.C. (Isona, Pallars Jussà) (PAYÀ et alii 1994, 162-165). El predomini de campaniana **B** i B-oide per damunt de la campaniana **A** pot ser indicatiu d'una data més propera a principis del segle I a.C. que no pas al segle II a.C. Cal tenir present que la vaixel·la fina pot tenir una pervivència major que altres tipus comuns, d'aquí la validesa d'algunes datacions encara dins de les darreries del segle II a.C. per a exemplars d'aquest tipus de vaixel·la. Les formes documentades als Missatges indiquen un servei, força complet, format per plats i copes. No es documenten altres tipus de formes de vernís negre.

Pel que fa al lot amfòric recuperat, es pot considerar un conjunt important, dins del qual hem individualitzat vint peces diferents. La importació d'oli és representada per dues àmfores ovoïdes d'Apúlia Calàbria. Les divuit àmfores restants portarien vi italià, i es reparteixen entre cinc formes Dressel 1A, dues Dressel 1B, vuit Dressel 1C i dues de forma no determinable. La presència d'amfores itàliques del tipus Dressel 1C indiquen una cronologia no anterior al 90/80 a.C. És freqüent que els tres tipus esmentats convisquin al llarg de la primera meitat del segle I a.C. i deixin d'importar-se entorn el 50/30 a.C. Aquesta data pot ser més precisada per l'absència d'imitacions de ceràmica de vernís negre amb pasta grisa i vernís no lluent a la sitja dels Missatges. Com a conclusió cronològica l'amortització de la sitja de els Missatges es degué produir vers el 80-70 a.C. en sentit restringit, però també podria ésser possible entre el 90-60 a.C. en un sentit més ampli.

Dins del lot amfòric destaca la presència d'un conjunt relativament ben conservat de *tituli picti*. La conservació d'aquestes inscripcions esdevé possible gràcies a unes condicions químiques i ambientals favorables, especialment propiciades quan transcorre un temps relativament breu entre l'expedició de l'àmfora en qüestió i la seva deposició. Molt possiblement, un cop consumit el vi que contenien els envasos amb *tituli picti* possiblement procedents de *Falernus*, aquests s'haurien llençat dins de la sitja. El comportament esmentat no és generalitzable a la totalitat de les àmfores, ja que algunes presenten indicis d'un reaprofitament secundari.

La resta d'importacions itàliques són poc nombroses i de datació més àmplia, que no ens aporta cap precisió cronològica. Per una banda tenim un fons de cubilet de parets fines i per l'altra un plat/tapadora i una olleta de ceràmica comuna.

Les influències romanes també es manifesten en vasos fabricats amb argiles de procedència peninsular, com ara dos vasets de parets fines, que imiten la forma Mayet II, i un bocal.

La presència itàlica contribueix a una arribada més nombrosa de produccions pròpies del litoral català; com és el cas de la ceràmica grisa, de la qual tenim, al menys, sis individus amb forma reconeixible: dos bols, tres bicònics i un vas tancat.

La ceràmica comuna oxidada té un percentatge no gaire superior a la grisa. S'han recuperat un mínim de vuit exemplars. Quatre corresponen a tenalles de mida mitjana, que segueixen la tradició ibèrica de l'occident català, i els altres són un vas cerveser, un bol/tapadora de perfil semblant als seus homòlegs de ceràmica grisa, un fons indeterminat i un fragment de tapadora acabat en dos extrems de bec.

Els vasos pintats recuperats són nou. D'aquests, cinc són *Kalathoi*, un correspon a un plat fons, un altre a una tapadora, un a una possible ampolla i un darrer, molt fragmentat, que correspon possiblement a un vas de forma globular. De tots ells gairebé la meitat són bicroms i els altres cinc monocroms.

La presència de ceràmica modelada a mà és poc notòria i es restringeix a una olla i una tapadora, que es corresponen estrictament al servei de cuina.

Comparació amb d'altres conjunts afins

La comparació amb jaciments propers i afins, com les dues sitges de Cortals (Cervera, la Segarra), indica unes pautes d'identitat molt similars. La presència exclusiva de ceràmica de vernís negre del tipus **B** i **B-oides** en el conjunt cerverí es veu ara matisada per la presència de campaniana **A** als Missatges, en un conjunt que posseeix més individus. Possiblement aquesta sigui també la causa per la qual les àmfores també presenten una major varietat en les subdivisions de la forma Dressel 1. Per altra banda són nombroses les semblances, fins i tot en elements ceràmics ben comuns: presència d'àmfores d'Apúlia-Calàbria, ceràmiques ibèriques pintades amb bicromia, presència de vasos cervesers, de bols de ceràmica grisa i, àdhuc, d'olles modelades a mà. La cronologia que s'apuntà per a Cortals, finals del segon quart del segle I a.C. (LAFUENTE i LÓPEZ 1987, 29), s'avé en línies generals amb el nostre conjunt.

No gaire lluny dels dos conjunts es documenten sitges a Guissona, datables entre el segle II i el segle I a.C. (COLOMINES 1941, 35-38). Dins de l'Urgell hi ha constància de diferents jaciments amb presència de sitges de cronologia similar. Per exemple als Molàs de Verdú es localitzaren cinc sitges en diverses intervencions; una durant la dècada dels anys trenta i les altres quatre entre els anys cinquanta i seixanta. En conjunt les seves mides oscil·laven entre 1,20 i 1,50 metres de diàmetre, amb fondàries conservades entre 1 i 2 metres. Els materials recuperats més significatius són un conjunt de vuit àmfores amb presència de formes greco-itàliques i itàliques Dressel 1, acompanyades per diversos exemplars de campaniana **A** i **B**, a més a més de ceràmiques ibèriques, entre les quals hi ha una gerreta de nansa de cistella i dos *oenochoes*. Genèricament indicarien una cronologia dels segles II-I a.C., però no s'ha efectuat encara un estudi exhaustiu dels materials (SAULA 1994, 11-12).

En altres indrets de la comarca es documenten assentaments amb sitges arran de descobriments fortuïts, però no documentats, i només confirmats per la presència d'alguns materials ibèrics i romans en superfície, així com la constatació d'algunes estructures retallades en marges i altres seccions del terreny. Aquest és el cas de Vilagrassa, els Tossalets (Tàrraga), el Pla de Tàrraga i el Pla del Perelló (dins del nucli urbà de Tàrraga). En el darrer dels jaciments s'han efectuat excavacions arqueològiques durant l'estiu de 1995, encara inèdites.

Per altra banda J. Maluquer de Motes apuntava la possibilitat d'un camp de sitges vora el nucli ibèric del Molí d'Espígol de Tornabous. Malauradament aquest fet no s'ha pogut confirmar.

La problemàtica de les sitges iberoromanes a l'Urgell i la Segarra

Aquestes sitges denoten una cultura material d'amalgama, en part autòctona –ibèrica– (vasos pintats, formes comunes en la tradició ibèrica...), però amb unes importacions itàliques abundants i variades (vernís negre, plats comuns, gobelets de parets fines, àmfores...). Semblen formar un conjunt nodrit i relativament homogeni en el temps.

La interpretació funcional de les sitges, així com un estat actual de la qüestió referent a la globalitat del món ibèric català, ja han estat ben plantejats en un treball precedent (LAFUENTE i LÓPEZ 1987, 12-17). Compartim amb aquests autors el reconeixement d'una funció primària de les sitges, relacionada amb l'emmagatzematge de cereals, i el fet que els reblliments finals, amb presència d'objectes ben diversos (ceràmiques, objectes metàl·lics, lítics, ossos...), no és més que el resultat final d'un abocador secundari. La informació principal, és a dir, la seva capacitat d'emmagatzematge, poques vegades és possible de calcular, pel fet que la descoberta sol ser accidental i molts cops relacionada amb l'escapçament de la part superior.

En general predomina a l'Urgell-Segarra l'existència de sitges iberoromanes fora dels nuclis d'hàbitat. En el cas dels Missatges tampoc s'ha documentat la presència d'estructures d'hàbitat en el mateix indret de les sitges. De tota manera, l'estat de destrucció del tossal on es troba el jaciment no permet dir res al respecte. De no existir hàbitat en el mateix tossal, podríem considerar la possibilitat que aquest es trobés al jaciment de l'Aguilella (Barbens) situat a menys d'un quilòmetre dels Missatges, o bé als jaciments, també propers i cronològicament contemporanis, dels Tossalests o dels Vilars de Claravalls.

Totes aquestes sitges es concentren en el sector oriental de les comarques de Ponent. Les darreres excavacions de Minferri (Juneda, les Garrigues) documenten l'existència de sitges en el decurs de les primeres fases de l'edat del bronze. Però no hi ha documentació per a èpoques posteriors. Ni troballes casuais ni excavacions en poblats ibèrics les han documentat per a l'època ibèrica plena, fet que contrasta amb les zones ibèriques del litoral i del prelitoral català. Amb aquesta documentació, avui per avui cal considerar que a Lleida s'adoptà, possiblement, des dels temps dels Camps d'Urnes, un sistema d'emmagatzematge de cereals en grans tenalles, dins de les cases. Primer es fabricarien a mà i en època ibèrica amb el torn, i serien tenalles de vora plana i reentrant, característiques de la vall de l'Ebre.

La irrupció amb força de les sitges en els segles II i I a.C. a l'extrem oriental de Ponent avui per avui és un fenomen vinculat a la romanització, i difícilment interpretable com a model teòric basat en l'increment de l'excedent en el procés d'iberització (LAFUENTE i LÓPEZ 1987, 17-19). És molt possible que l'adopció de sitges, influenciades per l'àrea ibèrica del litoral, tinguí relació amb el procés d'implantació rural romana, de traçat de vies i d'organització de ciutats que en el trànsit dels segles II a I a.C. afecten aquestes terres. Pertanyen a un moment molt actiu i crucial del país, a una circulació activa de persones, béns i idees, de les quals les sitges podrien ésser un element més, i certament no el més espectacular. La relació entre ibers i romans és molt activa en el segle I a.C.: la coneguda presència de genets ibèrics oriünds de la depressió de l'Ebre en el bronze d'Ascoli, els no massa llunyans ibers i d'altres pobles veïns que dirimeixen un plet de terrenys ratificada per l'Administració romana plasmada en el bronze de Botorrita o altres dades similars. Però la relació més estreta, i també més dramàtica, es produeix durant l'episodi de les lluites sertorianes. Un reblliment tan accelerat de materials ceràmics, amb inclusió d'elements quotidians com pesos de fus, molins i estris de ferro, com el constatat als Missatges, encara que no provat, no deixa de suggerir una possible relació amb l'episodi esmentat, si més no, cronològicament proper.

BIBLIOGRAFIA

- AGUAROD, C., 1991: *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense*, Ed. Institución, Fernando el Católico, Zaragoza.
- AQUILUÉ, J.; R., MAR; J.M. NOLLA; J. RUIZ DE ARBULO. i E. SANMARTÍ, 1984: *El forum romà d'Empúries (excavacions de l'any 1982)*. Diputació Provincial de Barcelona.
- ARCELIN, P. i Ch. 1973: "La nécropole protohistorique de La Catalane aux Baux-de-Provence" a *Revue Archéologique de Narbonnaise* VI, pp. 91-195.
- BELTRAN LLORIS, M, 1990: *Guia de la cerámica romana*. Ed. Pórtico, Zaragoza.
- BOLEDA, R. 1976: *Carta Arqueològica del les valls dels rius Corb, Ondara i Sió*. Ed. I.E.I., Lleida.
- CALVO, M.J., 1985: *El yacimiento de Oliros (San Esteban de Litera, Huesca)*. Estudio de la cultura material, memòria de llicenciatura presentada a la Universitat de Saragossa, inèdita.
- CASTRO, Z. 1980: "Fusayolas ibéricas, antecedentes y empleo", a *Cypsela*, III, pp. 127-146.
- CIL XV, H. Dressel: *Corpus Inscriptionum Latinarum*, XV, 2-1, *Instrumentum domesticum*, Berlín, 1899.
- COLOMINES, J., 1941: "Poblado ibérico de Guissona," a *Ampurias*, III, pp. 35-38.
- CONDE, M.J., 1987: "Estudi sobre un recipient ibèric: vasos amb broc inferior", a *Fonaments*, 6, pp. 27-60.
- CONDE, M.J., 1988: "Els vasos amb broc inferior a la Conca del Segre", a *7è Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, juny de 1986, Puigcerdà, pp. 207-214.
- CONDE, M.J., 1992: "Una producció ceràmica característica del món ibèric tardà: el kalathos, "barret de copa"", a *Fonaments*, 8, pp. 117-169.
- CURA, M. 1993: "Ceràmiques de vernís negre procedents del Molí d'Espígol al Museu Comarcal de l'Urgell", a *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, 5, pp. 33-50.
- CURA, M.; GARCÉS, I. 1990: "A propósito de la cronología final del poblado ibérico del Molí d'Espígol (Tornabous, Lleida)", a *Espacio, Tiempo y Forma*, 3, serie I, pp. 299-304.
- CVA, 1954: I. BALLESTER; D. FLETCHER; E. PLA; F. JORDÀ. i J. ALCACER. *Corpus Vasorum Hispanorum. Cerámica del cerro de San Miguel. Liria*. Diputación de Valencia.
- CVA 1965: J.C. SERRA RÀFOLS i J. COLOMINAS: *Corpus Vasorum Antiquorum. Espagne, Musée Archéologique de Barcelone*, fasc. II, Barcelona, 1958-65.
- DOMÍNGUEZ, A.; M.A. MAGALLÓN y M.P. CASADO, (1983): *Carta Arqueológica de España: Huesca*. Diputación Provincial de Huesca.
- GARCÉS, I., 1988: "La ceràmica ibèrica", a A. PÉREZ; M.T. AMARÉ; P. CAMPS; I. GARCÉS; M.T. MARCO: *El jaciment romà de Raimat*, Ed. I.E.I., Lleida, pp. 19-46.
- GARCÉS, I., 1992a: *Assimilació, resistència i canvi a la romanització en el món ilerget. Aproximació al període ibèric tardà i les seves pervivències a les planes d'Osca i Lleida*, tesi doctoral microfitxada n. 1.422, Universitat de Barcelona.
- GARCÉS, I., 1992b: "Elements per a una sistematització de les ceràmiques ibèriques pintades a les terres de Lleida (s. I a.C.-I d.C.)", a *XII dossier de la Societat Catalana d'Arqueologia*, Barcelona, pp. 78-90.
- GIRÓ P., 1958: "Estudio sobre la probable aplicación de un vaso inédito ibero-romano, Vilafranca del Penedés" a *Recull de l'obra dispersa de l'arqueòleg Pere Giró i Romeu*, Barcelona, 1984.
- GRÀCIA, F. 1986: *Las influencias mediterráneas y el momento de plena formación de la cultura ibérica en Cataluña. (Las cerámicas áticas y de barniz negro del poblado ibérico del Molí d'Espígol. Tornabous. Urgell)*, resum de tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- GUÉRIN, P., 1986: "Le problème de la diffusion des céramiques ibériques peintes dans le sud de la Gaule au IIe et au Ier siècles avant J.C. L'exemple de Ruscino", a *Révue Archéologique de Narbonnaise*, 19, pp. 31-55.
- JUNYENT, E., 1972: "Los materiales del poblado ibérico de Margalef, en Torregrossa (Lérida)", a *Pyrenae*, 8, pp. 89-132.
- JUNYENT, E.; PÉREZ, 1982: "El yacimiento romano de la Fonteta de Grealó (Lleida, Segrià)", a *Ilerda*, XLIII, pp. 63-93.
- LA FUENTE, A. 1992: "La producció de ceràmica ibèrica del taller de Fontscaldes (Valls, Alt Camp)", a *Les ceràmiques de tècnica ibèrica a la Catalunya romana (segles II a.C.-I d.C.) XII dossier de la Societat Catalana d'Arqueologia*, Barcelona, pp. 47-77.

- LAFUENTE, A. i J.B. LÓPEZ, 1987: "Els Cortals (Cervera): Aproximació a l'estudi de dues sitges ibèriques", a *Miscel·lània Cerverina*, V, pp. 11-31.
- LAMBOGLIA, N., 1952: Per una classificazione preliminare della ceramica campana, a *Atti del I Congresso Internazionale di Studi Liguri*, Bordighera, 1950, pp. 139-206.
- LAMBOGLIA, N., 1954: "La ceramica iberica negli stratti di Albintimilium e nel territorio ligure e tirrenico", a *Rivista di Studi Liguri*, XX-2, pp. 83-125.
- LAMBOGLIA, N., 1961: La nave romana di Spargi (La Maddalena). Campagne di scavo 1958, a *Atti del II Congresso Internazionale di Archeologia Sottomarina (Albenga, 1958)*, Bordighera, pp. 143-166.
- LOPEZ, A., 1989: *Las cerámicas romanas de paredes finas en Cataluña*, Sèrie Quaderns Científics i Tècnics, Diputació de Barcelona, 2 vols.
- LOPEZ, J.B.; A. LAFUENTE, 1986: "La vall de l'Ondara (Segarra): Noves troballes i revisió del jaciments ibèrics", a *Recerques de Ponent*, IX, Tàrraga, pp. 97-106.
- LUCAS, M.R., 1981: "Santuarios y dioses en la Baja Época Ibérica" a *La Baja Época de la Cultura Ibérica*, Actas de la mesa redonda, 1979, Asociación Española de Amigos de la Arqueología, Madrid, pp. 233-293.
- MALUQUER DE MOTES, J; A. LLORENS; V. BALDELLOU; E. JUNYENT; M. CURA. 1971: "Colaboración de la Universidad de Barcelona en las excavaciones del poblado ibérico del Molí d'Espígol, en Tornabous", a *Pyrenae*, 7, pp. 19-46.
- MALUQUER DE MOTES, J., 1982: "Molí d'Espígol. Tornabous" a *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, pp. 272-277.
- MALUQUER DE MOTES, J., 1986: *Molí d'Espígol. Tornabous*. Poblats Ibèrics. Guies de jaciments arqueològics, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- MARCO, F. y V. BALDELLOU, 1976: "El monumento ibérico de Binéfar (Huesca)", a *Pyrenae*, 12, pp. 91-115.
- MAYET, F., 1975: *Les céramiques à parois fines dans la Péninsule Ibérique*, Centre Pierre Paris, Bordeus.
- MIRO, J.; J. PUJOL; J. GARCÍA, 1988: "El dipòsit del sector occidental del poblats ibèrics de Burriac (Cabrera de Mar. El Maresme), a *Laietania*, 4.
- MOREL, J.P., 1978: "A propos des céramiques campaniennes de France et Espagne" a *Journées d'études de Montpellier sur la céramique campanienne. Archéologie en Languedoc*. I, Sète, pp. 149-168.
- MOREL, J.P., 1981: *La céramique campanienne: les formes*. Ecole française de Rome (2 vols.).
- NICOLAS, J.C. i M.J. CONDE, 1993: *La ceràmica ibèrica pintada a les Illes Balears i Pitiüses*, Institut Menorquí d'Estudis, 3, Maó.
- NOLLA, J.M. i F.J. NIETO, 1989: "La importación de ánforas romanas en Cataluña durante el período tardo-republicano", a *Amphores romaines et Histoire Économique. Dix ans de recherche*, Collection de l'École Française de Rome, 114, pp. 367-391.
- NORDSTRÖM, S., 1973: *La céramique peinte iberique de la province d'Alicante*, Acta Universitatis Stockholmiensis, 2 vols. Estocolm.
- PANELLA, C., 1980: "Retrotterra, porti e mercati: l'esempio dell'ager Falernus", a *Memoirs of the American Academy in Rome*, XXXVI, pp. 251-259.
- PAYÀ, X.; F. PUIG; T. REYES., 1994: "Primeres datacions dels nivells fundacionals d'Aeso", a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 4, pp. 151-172.
- PEDRONI, L., 1986: *Ceramica a vernice nera da Cales*, Liguori editore, Napoli (2 vols.).
- PÉREZ BALLESTER, J., 1995: "Las ánforas Dressel 1 con datación consular. Una pieza de Cartagena", a *Saguntum*, 29, vol. I, pp. 175-186.
- PERICOT, L., 1979: *Cerámica ibérica*. Ed. Polígrafa, Barcelona.
- PRINCIPAL, J., 1993: "La ceràmica de vernís negre del Tossal de les Tenalles (Sidamon-Pla d'Urgell)", a *Gala*, 2, pp. 89-136.
- RODRÍGUEZ, J.I.; J.R. GONZÁLEZ, 1981: "Estudio de los materiales aparecidos en la II campaña de la excavación arqueológica del palacio de la Paheria de Lérida" a *Miscel·lània homenatge al professor Salvador Roca i Lletjós*, Ed. I.E.I., Lleida, pp. 453-469.
- SALA, F., 1992: *La "tienda del alfarero" del yacimiento ibérico de la Alcudia (Elche-Alicante)*, Fundación Cultural CAM, Alicante.

- SANMARTÍ GREGÓ, E., 1978: *La cerámica campaniense de Emporion y Rhode*, Diputació Provincial de Barcelona, 2 vols.
- SANMARTÍ GREGÓ, E., 1985: "Las ánforas romanas del campamento numantino de Peña Redonda (Garray, Soria), a *Empúries*, 47, pp. 130-161.
- SANMARTÍ, J.; J. SANTACANA, 1992: *El poblat ibèric d'Alorda Park, Calafell, Baix Penedès*, sèrie Excavacions Arqueològiques a Catalunya, n. 11, Ed. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- SANMARTÍ, J.; J. SANTACANA; R. SERRA, 1984: "El jaciment ibèric de l'Argilera i el poblament protohistòric al Baix Penedès", a *Quaderns de Treball*, 6, Barcelona.
- SAULA, O., 1994: "Història de les excavacions arqueològiques a la comarca de l'Urgell (II). De la postguerra a l'any 1975", a *Urtx*, 6, pp. 5-33.
- TCHERNIA, A., 1986: *Le vin de l'Italie romaine*. Bibliothèque des écoles Françaises d'Athènes et de Rome, num. 261, París.
- VEGAS, M. 1973: *Cerámica común romana del Mediterráneo occidental*, Publicaciones eventuales, núm. 22, Universitat de Barcelona.

1. Els resultats de l'excavació es poden trobar a (MALUQUER et alii 1971, 19-46) i també (MALUQUER 1986). La cronologia inicialment assenyalada de destrucció del poblat en relació amb les guerres púniques que proposà J. Maluquer de Motes ha pogut ser matisada fins a mitjans del segle II a.C. (GRÀCIA 1986; CURA 1993, 35-50), encara que alguns materials denotin una modesta perduració de l'assentament en la primera centúria a.C. (CURIA i GARCÉS, 1990), 299-304).
2. En aquest sentit agraïm a Maria Rosa Senabre i Juncosa la seva mediació en el contacte amb els afeccionats que localitzaren les restes arqueològiques dels Missatges.
3. Informació donada pel geòleg Eloi Saula i Briansó.